T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABBAS SAYAR'IN "EL ELİ YUR, EL DE YÜZÜ" ADLI ROMANININ SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yunus Emre BARCA

Kasım-2025
BATMAN

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANSTEZİ

ABBAS SAYAR'IN "EL ELİ YUR, EL DE YÜZÜ" ADLI ROMANININ SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yunus Emre BARCA

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

Diğer Jüri Yeleri

Doç. Dr. Burhan BARAN Dr. Öğr. Üyesi Ünal KALAYCI

Kasım-2025
BATMAN

TEZ KABUL VE ONAYI

Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK'un danışmanlığında Yunus Emre BARCA tarafından hazırlanan Abbas Sayar'ın "El Eli Yur, El de Yüzü"Adlı Romanının Söz Varlığı Açısından İncelenmesi adlı tez çalışması 26/09/2025 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	**İmza**
Başkan Doç. Dr. Burhan BARAN	…. …….
Üye Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK	……
Üye Dr. Öğr. ÜyesiÜnal KALAYCI	……

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Yunus Emre BARCA
15/11/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANSTEZİ

ABBAS SAYAR'IN "EL ELİ YUR, EL DE YÜZÜ" ADLI ROMANININ SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yunus Emre BARCA

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

2025, 166 Sayfa

Cumhuriyet Dönemi'nde köy hayatınını konu edinen pek çok yazar bulunmaktadır. Bu yazarlardan biri de 1923-1999 yılları arasında yaşamış olan Abbas Sayar'dır. Yazın hayatına şiirle başlayan Abbas Sayar daha çok romanlarıyla tanınmaktadır.

Abbas Sayar'ın 1954-1957 seçimleriyle bağlantılı olarak Yozgat merkeze bağlı Zağcıoğlu Köyü'nün durumunu ele aldığı "El Eli Yur, El de Yüzü" romanı Türk köy yaşantısını mizahi bir şekilde incelemesi açısından önemli bir eserdir. Abbas Sayar bu eserinde köylerin geri bırakılmışlığını ele almaktadır. Yine toplumun eğitimli bireylerden oluşması gerektiği düşüncesi eserde temel konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kendisi de Yozgatlı olan ve Yozgat'ta gazetecilik de yapan Abbas Sayar yörenin ağzına hâkimdir. Yazar, bundan dolayı köy hayatında karşılaştığı ve kişisel çıkarların ön planda olduğu olayları, siyasi çekişmeleri, yoksulluğu vb. anlatırken yörede kullanılan ağzın söz varlığından sıklıkla yararlanmıştır.

Abbas Sayar, aynı zamanda romandaki karakterleri konuştururken karakterlerin doğal hâllerine uygun olarak argo söyleyişlere de yer vermiştir. Bu argo söyleyişlerde üzüntüler, sevdalar hayal kırıklıkları kendini göstermektedir. Bu çalışmayla Abbas Sayar'ın "El Eli Yur, El de Yüzü" romanının söz varlığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır: Giriş bölümünde "Abbas Sayar'ın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri, söz varlığının kapsamı ve içerdiği ögeler", ikinci bölümde ise Abbas Sayar'ın "El Eli Yur, El de Yüzü" adlı romanının söz varlığı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abbas Sayar, Söz Varlığı, Tasnif, El EliYur, El de Yüzü

ABSTRACT

MASTER THESIS

AN ANALYSIS OF ABBAS SAYAR'S NOVEL “EL ELİ YUR, EL DE YÜZÜ”

Yunus Emre BARCA

Batman University Graduate Education Institute

Turkish Language andLiteratureDepartment of Science

Advisor: Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

2025, 166 Pages

There are many writers who focus on village life during the Republican Era. One of these writers is Abbas Sayar, wholived from 1923 to 1999. Abbas Sayar, who began his literary career with poetry, is best known for his novels.

Abbas Sayar's novel “El Eli Yur, El de Yüzü,” which deals with the situation in the village of Zağcıoğlu, affiliated with the center of Yozgat, in connection with the 1954-1957 elections, is an important work in terms of its humorous examination of Turkish village life. In this work, Abbas Sayar addresses the back wardness of villages. The idea that societys hould be composed of educated individuals is also a fundamental theme in the work.

Abbas Sayar, who is also from Yozgat and worked as a journalist there, is fluent in the local dialect. For this reason, when describin gevents he encountered in village life, such as personal interests taking precedence, political rivalries, poverty, etc, the author frequently draws on the vocabulary of the local dialect.

Abbas Sayar also uses slang expressions appropriate to the natural state of the characters when he has them speak in then ovel. These slang expressions reveal sadness, loves, and disappointments. This study aims to identify the vocabulary of Abbas Sayar's novel “El Eli Yur, El de Yüzü.” The study consists of two sections: The introduction covers “Abbas Sayar's life, literary personality, and works, the scope of his vocabulary, and the elements it contains,” while the se cond section focuses on Abbas Sayar's novel “El Eli Yur, El de Yüzü.”

Keywords: Abbas Sayar, Vocabulary, Classification, “El Eli Yur, El de Yüzü”

ÖN SÖZ

Dilin anlatım göstergesi olan söz varlığı, bir dili konuşan milletlerin kavramlar dünyasını, kültürünü, geleneklerini, yaşama biçimini, dünya görüşünü ve hayata bakışını yansıtmaktadır. Türkçe söz varlığı açısından son derece zengin bir dildir. On ikinci baskı Türkçe Sözlükte 82.135 madde başı sözcük bulunması bunun göstergesidir. Türkçenin söz varlığının tarandığı kaynaklar arasında yer alan romanların söz varlığı üzerine yapılan çalışmalar günden güne artmaktadır. Abbas Sayar yaşadığı yörenin dilini; roman, hikâye ve şiirlerine başarılı bir şekilde yansıtan yazarlardandır. Abbas Sayar kaleme aldığı "El Eli Yur, El de Yüzü" romanında kendisinin de yaşadığı ve bir dönem gazetecilik yaptığı Yozgat yöresinin toplumsal yaşamını, siyaset anlayışını, günlük yaşamının izlerini, eğitimsiz bireylerin seçimlerini, kör cahilliğin insan yaşamını nasıl köleliğe evirip karanlığa mahkûm ettiğini yansıtmaktadır. Bu çalışmada Abbas Sayar'ın "El Eli Yur, El de Yüzü" adlı romanındaki söz varlığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır: Giriş bölümünde "Abbas Sayar'ın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri, söz varlığının kapsamı ve içerdiği ögeler" üzerinde durulmuştur.İkinci bölümde ise Abbas Sayar'ın"El Eli Yur El deYüzü" romanının söz varlığı: Yabancı Sözcükler, Deyimler, Atasözleri, İkilemeler, Argo İfadeler, İlişki Sözler, Terimler, Ağız Söyleyişleri, Dinî Kelimeler, Lakaplar ve Ünvanlar, Ülke ve Şehir İsimleri, Birleşik Fiiller, İsimler, başlıkları altında ele alınmıştır. Abbas Sayar, köy hayatında karşılaştığı ve kişisel çıkarların ön planda olduğu olayları, siyasi çekişmeleri, yoksulluğu vb. anlatırken yörede kullanılan ağzın söz varlığından sıklıkla yararlanmaktadır. Bundan dolayı cümle örnekleri sunulurken yazar tarafından kullanılan sözcükler eserden olduğu gibi aktarılmış, yazım ve noktalama açısından herhangi bir düzenlemeye gidilmemiştir. Lisansüstü eğitim sürecinde desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, her aşamada yoğun çalışmasından vakit ayırarak büyük bir sabırla bana rehberlik eden değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK'a, bu çalışmanın tamamlanmasında önerileri ile destek olan Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni dostum Semih ARCAN'a, sınıf öğretmeni Ayşegül Tekin'e, dualarıyla manevi desteğini esirgemeyen annem Bedia Barca'ya, teşekkür ederim.

Yunus Emre BARCA
Batman-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖN SÖZ ..... **vi**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

ŞEKİLLER TABLOSU ..... **xi**

KISALTMALAR ..... **xii**

1. GİRİŞ **1**

1.1. Abbas Sayar'ın Hayatı ve Eserleri 1
1.2. Çalışmanın Önemi 3
1.3. Çalışmanın Amacı 4
1.4. Çalışmanın Kapsamı 4
1.5. Çalışmanın Yöntemi 4
1.6. Araştırma Modeli 5

2. "EL ELİ YUR, EL DE YÜZÜ" ADLI ROMANININ SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ **6**

2.1. Yabancı sözcükler 6
2.1.1. Almanca sözcükler 6
2.1.2. Arapça sözcükler 6
2.1.3. Bulgarca sözcükler 13
2.1.4. Çince sözcükler 13
2.1.5. Ermenice sözcükler 13
2.1.6. Farsça sözcükler 13
2.1.7. Fransızca sözcükler 15
2.1.8. İbranice sözcükler 15
2.1.9. İngilizce sözcükler 15
2.1.10. İspanyolca sözcükler 15
2.1.11. İtalyanca sözcükler 15
2.1.12. Macarca sözcükler 16
2.1.13. Moğolca sözcükler 16
2.1.14. Rumca sözcükler 16
2.1.15. Rusça sözcükler 16
2.1.16. Sanskritçe sözcükler 16
2.1.17. Sırpça sözcükler 16
2.1.18. Soğdça sözcükler 16
2.1.19. Yunanca sözcükler 16
2.1.20. Arapça + Farsça sözcükler 17
2.1.21. Arapça + Türkçe sözcükler 17
2.1.22. Farsça + Arapça sözcükler 17
2.1.23. Farsça + Türkçe sözcükler 17
2.1.24. Türkçe + Arapça sözcükler 17

2.2. Deyimler 17
2.3. Atasözleri 31
2.4. İkilemeler 34
2.4.1. Anlam bakımından ikilemeler 35
2.4.2. Aynı kavram alanına giren sözcüklerle kurulan ikilemeler 35
2.4.3. Aynı sözcüklerin tekrarıyla turulan ikilemeler 36
2.4.4. Biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerin bir araya gelmesiyle kurulan ikilemeler 42
2.4.5. Yakın anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeller 43
2.4.6. Her ikiside anlamsız kelimelerle kurulan ikilemeler 44
2.4.7. Zıt anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeler 44
2.4.8. Sözcük yapısı bakımından ikilemeler 45
2.4.8.1. Adlarla kurulan ikilemeler 45
2.4.8.2. Yansıma kökenli kurulan ikilemeler 45
2.4.8.3. İsmin hâlleri ve hâl ekleriyle kurulan ikilemeler 45
2.4.8.4. Yalın durumdaki adlarla kurulan ikilemeler 45
2.4.8.5. Yalın durumdaki aynı adlarla kurulan ikilemeler 45
2.4.8.6. Yalın durumdaki ayrı adlarla kurulan ikilemeler 46
2.4.8.7. Bulunma hâl ekiyle kurulan ikilemeler 48
2.4.8.8. Çıkma hâl ekiyle kurulan ikilemeler 48
2.4.8.9. İsim + belirtme + isim + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler 48
2.4.8.10. İsim + çıkma + isim + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler 48
2.4.8.11. Hâl + yönelme hâl ekiyle kurulan ikilemeler 49
2.4.8.12. Her ikisi de yönelme hâl eki ile kurulan ikilemeler 49
2.4.8.13. Her ikisi de belirtme hâl eki almış ikilemeler 50
2.4.8.14. Yapım ekiyle kurulan ikilemeler 50
2.4.8.15. İyelik eki + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler 51
2.4.8.16. Çokluk ekiyle kurulan ikilemeler 51
2.4.8.17. Hece ilavesiyle kurulan ikilemeler 51
2.4.8.18. Sayı yoluyla kurulan ikilemeler 51
2.4.8.19. Ünlem yoluyla kurulan ikilemeler 53
2.5. Argo ifadeler 53
2.6. İlişki sözleri (kalıp Sözler) 60
2.6.1. Af ve özür bildiren kalıp sözler 61
2.6.2. Alay, ironi, küçümse ve hafife alma bildiren kalıp sözler 62
2.6.3. Beddua bildiren kalıp sözler 62
2.6.4. Dua içeren kalıp sözler 63
2.6.5. Dinî inanç bildiren kalıp sözler 64
2.6.6. Diğer kalıp sözler 65
2.6.7. Emir bildiren kalıp sözler 67
2.6.8. İyi dilek, hayır bildiren kalıp sözler 67
2.6.9.Kabul etme / onaylama bildiren kalıp sözler 67
2.6.10. Nazar bildiren kalıp sözler 68
2.6.11. Öfke, kızgınlık ve küfür bildiren kalıp sözler 69
2.6.12. Övgü, tebrik bildiren kalıp sözler 70
2.6.13. Reddetme / onaylamama bildiren kalıp sözler 71
2.6.14. Rica, çaresizlik, yalvarma ve yakarma bildiren kalıp sözler 71
2.6.15. Selamlama ve karşılama bildiren kalıp sözler 72
2.6.16. Seslenme ve hitap bildiren kalıp sözler 74
2.6.17. Şaşkınlık, hayret bildiren kalıp sözler 74

2.6.18. Tespit ve saptama bildiren kalıp sözler 75
2.6.19. Teşekkür, minnet ve şükür bildiren kalıp sözler 75
2.6.20. Uyarma, dikkat çekme veya yönlendirme bildiren kalıp sözler 76
2.6.21. Umut bildiren kalıp sözler 76
2.6.22. Ünlem bildiren kalıp sözler 77
2.6.23. Vedalaşma ve uğurlama bildiren kalıp sözler 78
2.6.24. Yüceltme bildiren kalıp sözler 79
2.6.25. Yetinme ve kanaat bildiren kalıp sözler 79
2.7. Terimler 80
2.7.1. Askeri terimler 80
2.7.2. Basın terimleri 81
2.7.3. Coğrafya terimleri 81
2.7.4. Dil ve edebiyat terimleri 83
2.7.5. Diğer terimler 85
2.7.6. Ekonomi terimleri 85
2.7.7. Eğitim terimleri 86
2.7.8. Fizik terimleri 87
2.7.9. Hukuk terimleri 87
2.7.10. Hayvan terimleri 88
2.7.11. Kimya terimleri 90
2.7.12. Kentlik terimleri 91
2.7.13. Müzik terimleri 93
2.7.14. Mimari terimler 94
2.7.15. Müzik terimler 95
2.7.16. Ölçü terimleri 95
2.7.17. Siyasi terimler 96
2.7.18. Sanat terimler 100
2.7.19. Spor Terimleri 101
2.7.20. Tarım terimleri 101
2.7.21. Tarih terimleri 103
2.7.22. Tıp terimleri 103
2.7.23. Toplum terimleri 104
2.8. Ağız söyleyişleri 106
2.9. Dinî kelimeler 107
2.10. Lakaplar ve ünvanlar 110
2.10.1. Fiziksel özelliklere dayalı lakaplar 110
2.10.2. Hakaret amaçlı kullanılan lakaplar 110
2.10.3. Karakter ve kişilik özeliklerine dayalı lakaplar 111
2.10.4. Mesleğe ve sosyal statüye dayalı lakaplar 111
2.10.5. Ünvanlar 112
2.11. Ülke ve şehir isimleri 114
2.12. Birleşik fiiller 115
2.13. İsimler 124
2.13.1. Özel adlar 125
2.13.2. Dil adları 125
2.13.3. Gazete, dergi ve kitap adları 125
2.13.4. Gelenek, inanç, mezhep ve tarikat adları 125
2.13.5. (Zooloji) Hayvanlara Verilen Özel Adlar 126
2.13.6. Kişi ad ve soyadları 126
2.13.7. Marka adları 130

2.13.8. Millet ve devlet adları 131
2.13.9. Özel gün, tarih ve kavram adları 132
2.13.10. Yer adları 132
2.14. Cins adlar 135
2.14.1. Akrabalık bildiren adlar 135
2.14.2. Bitki, meyve ve sebze adları 138
2.14.3. Hayvan adları 140
2.14.4. Lakap, meslek, ünvan ve rütbe adları 145
2.14.5. Renk adları 149
2.14.6. Taşıt adları 151
2.14.7. Vücut ve organ adları 151
2.14.8. Yiyecek adları 158

3. SONUÇ 160

KAYNAKÇA 163

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 3.1. Söz varlığı unsurları 1 163

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça
Alm.	: Almanca
ATS	: Askeri Terimler Sözlüğü
CTS	: Coğrafya Terimleri Sözlüğü
ÇTS	: Çift teker Terimleri Sözlüğü
DS	: Deyimler Sözlüğü
ESSTS	: Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü
ETS	: Eğitim Terimleri Sözlüğü
ETS	: Ekonomi Terimleri Sözlüğü
Far.	: Farsça
FİTS	: Fizik Terimleri Sözlüğü
Fr.	: Fransızca
FTS	: Felsefe Terimleri Sözlüğü
GBTS	: Gök Bilim Terimleri Sözlüğü
GSTS	: Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü
GTS	: Gramer Terimleri Sözlüğü
GÜSTS	: Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü
İbr.	: İbranice
İng.	: İngilizce
İTS	: İktisat Terimleri Sözlüğü
KAS	: Kadın Argosu Sözlüğü
KBTS	: Kentbilim Terimleri Sözlüğü
KTS	: Kimya Terimleri Sözlüğü
MATS	: Mantık Terimleri Sözlüğü
MTS	: Matematik Terimleri Sözlüğü
MTS	: Müzik Terimleri Sözlüğü
MTSN	: Mimari Terimler Sözlüğü
s.	: Sayfa
STTS	: Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü
TA	: Tarafımızca Anlamlandırıldı
TAS	: Türk Argosu Sözlüğü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİTS	: Tiyatro Terimleri Sözlüğü
T	: Türkçe Sözlük
TTDK	: Türkçe Tıp Dili Kılavuzu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TTS	: Tarih Terimleri Sözlüğü
VHTS	: Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YV	: Yozgat Valiliği
ZATS	:Zanaat Terimleri Sözlüğü

1. GİRİŞ

1.1. Abbas Sayar'ın Hayatı ve Eserleri

Yozgat ilinin Aşağı Çatak Mahallesi'nde dünyaya gözlerini açan (21 Mart 1923) Abbas Sayar, küçük yaşta annesini kaybetmiştir (Karabulut, 2011, s. 9).Abbas Sayar, annesinin ölümüyle ilgili "Dünyada yüreğimin en büyük acısı annemin ölümü oldu. O acıyı 63 yaşında hâlâ eksilmeden duyarım" cümleleriyle ifade etmektedir (Karabulut, 2011, s. 14). Abbas Sayar Yozgat'ta liseyi bitirmiştir (Karabulut, 2011, s. 10). Babası Mehmet Abdullatif Bey emekli, annesi İkbal Hanım ev hanımıdır (Karabulut, 2011, s. 8). Abbas Sayar, "Babası Mehmet Bey'in medrese eğitimi gördüğünü ve Halk içerisinde "Latif Hoca" diye tanındığını ifade etmektedir" (Karabulut, 2011, s. 7). Abbas Sayar, yedek subay olarak 33 ay askerlik yapmıştır (Karabulut, 2011, s. 13). Önce İskenderun ve Ankara'da yedek subay eğitimini tamamlamış, daha sonra Merzifon, Amasya, Havza ve Gümüşhacıköy'de yedek subay olarak askerlik görevini yapmıştır (Karabulut, 2011, s. 13). Abbas Sayar yedek subay olması sebebiyle kendisine bağlanan 70 lira maaş sayesinde askerlik evresinde rahat bir yaşam sürmüştür. Kitapçılarda bulduğu birçok batı klasiği eserini satın alıp okuma fırsatı bulmuştur (Karabulut, 2011, s. 14).

Sayar, 1945 Eylül'ünde askerliğini bitirip döndükten üç dört ay sonra dünya evine girmiştir (Karabulut, 2011, s. 16). Abbas Sayar, evliliğinin ilk yılında (1946) bir yandan Edebiyat Fakültesine devam etmiş, bir yandan liman atölyesinde işe girmiştir. Bir yandan da ilk şiir kitabı "Gönül Sandalını" bastırmıştır (Karabulut, 2011, s. 19). Abbas Sayar'ın Edebiyat Fakültesindeki öğrencilik yılları çok partili hayata geçişin sancılı dönemine rastlamıştır. Abbas Sayar da bu dönemde siyasi oluşumların içerisinde yer almıştır. Üniversite çevresinde yaygın olan milliyetçi akım içinde; "Türk Kültür Ocağı" mensupları arasında görev almıştır (Karabulut, 2011, s. 19). Abbas Sayar, 1946 Haziran'ın da DP Yozgat ilçe teşkilatının kurucuları arasında yer almıştır. Abbas Sayar, edebiyat sahasına şiirle başlangıç yapmıştır. "Bozlak" isimli gazeteyi (22 Mart 1947-1 Mart 1948) İstanbul'da çıkarmaya başlamıştır. Gazeteden beklediği geliri elde edemeyince Bozlak 12 sayı çıkmıştır (Karabulut, 2011, s. 20). İflasın eşiğine gelen Abbas Sayar, ailesini İstanbul'da bırakarak Yozgat'a dönme kararı almıştır (Karabulut, 2011, s. 20). Yozgat'ta tekel ve gazete satış işine giren Abbas Sayar bir yandan da siyaset alanında çalışmalar yapmıştır. Kendi ifadesiyle "bir taş bulup nutuk atmaktadır" (Karabulut, 2011,

s. 21). Abbas Sayar Yozgat'a matbaa kurarak Yozgat'ın ilk yerel gazetesi olan Bozok'u çıkarmıştır (Karabulut, 2011, s. 21).

"Yılkı Atı" adlı eseriyle yazarın tanınırlığı artmıştır. Abbas Sayar, Yılkı Atı adlı eserinde Anadolu insanının zorlu hayat koşullarına eserlerinde yer vermiştir. İstanbul'a tekrar dönen (1950) Abbas Sayar matbaasını yeniden kurmuştur. 30 Ekim 1952 tarihinde 24 sayısıyla kaldığı yerden Bozok'u önceİstanbul'da ve sonra Yozgat'ta tekrar çıkarmayı başarmıştır (Karabulut, 2011, s. 21). Abbas Sayar İstanbul'da yeni girişimleriyle matbaa işinden para kazanmıştır. Şube sayısını artırarak refah içinde bu dönemde siyasetle de uğraşmayı sürdürmüştür (Karabulut, 2011, s. 26).

Abbas Sayar'ın politika macerası 1946'dan 1957 genel seçimlerine kadar sürmüştür. Abbas Sayar, Yozgat'ta Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer almış, üniversiteye gittiği günlerden itibaren partinin hatipliğini yapmış, seçim kampanyalarına katılmıştır. DP'nin 1948'deki büyük kongresinde Yozgat delegesi olarak söz alıp Adnan Menderes ve arkadaşlarının hazırladığı politik raporu eleştirmesi tepkilere neden olmuştur (Karabulut, 2011, s. 26) 1954'te DP İl İdare Kurulu üyesi, 1957 genel seçimlerinde aday adayı olmuştur.Eleştirelduruşunun etkisiyle milletvekili adaylığı kabul edilmez. Bu gibi nedenlerle Sayar, politikayı hayatından çıkarmıştır (Karabulut, 2011, s. 26).

Yozgat'ın Nohutlu sırtlarında çiftçilikle uğraşmaya başlayan Abbas Sayar bağcılık faaliyetlerinde bulunmuştur (Karabulut, 2011, s. 26). Abbas Sayar'ın hayatında seyahatler önemli yer tutmaktadır. Seyahat etmeyi çok sevmesinden ötürü birçok geziye çıkan Abbas Sayar, gezip gördüğü şehirlerle ilgili notlarını Bozok gazetesinde yayınlamıştır. Abbas Sayar'ınözellikle Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesine yaptığı geziler yazın hayatına da etki etmiştir.

Abbas Sayar, hayatında acıklı bir dönemini içeren kızını kaybedişinin acısını "Bir de 1969'da sevgili kızımın hastalığı için annesi ile birlikte Cerrahpaşa'da bir hafta refakatçi oldum. Orada da hastaneyi eniyle boyuyla tanıdım. Kızımızı hastaneden kurtardık ama birkaç ay sonra ecel yakasına yapıştı. Şimdi Feriköy Mezarlığı'nda yatar." sözleriyle ifade etmiştir (Karabulut, 2011, s. 27). Abbas Sayar, 1988 yılı yazında da Ayvalık'ta iki buçuk ay gibi uzun bir tatil yapmıştır. Bu sırada Ayvalık Lisesinde Edebiyat Öğretmeni Hanife Ender Atabek, kendisiyle okulunun gazetesi adına 13 Mayıs 1988 tarihinde edebî bir söyleşi yapmıştır (Karabulut, 2011, s. 30). Bu karşılaşma onları evliliğe götüren başlangıç olmuştur. Ayvalık'ta çok sayıda esere imza atan yazar resim alanında da çalışmalar yapmıştır (Karabulut, 2011, s. 31).

Abbas Sayar, eşi Ender Atabek'in teşvikleriyle resim sergisi açarak Ayvalık'ta yaptığı resimleri paylaşma fırsatı bulmuştur (Karabulut, 2011, s. 31). Abbas Sayar'ın hayatının en anlamlı ve önemli günlerinden birisi 26 Şubat 1992 tarihinde yapılan "50. Sanat Yılı" kutlamasıdır. Kültür Bakanı Fikri Sağlar, tarafından kendisine plaket verilmiştir (Karabulut, 2011, s. 31). Daha sonra 1998 yılında İzmir Tabipler Odası salonlarında ve Ayvalık'ta resim sergileri açmıştır (Karabulut, 2011, s. 32).

Abbas Sayar, eserlerinde Yozgat ağzına yer vermiştir. Romanlarında Anadolu insanının ekonomik ve eğitim anlamında geri bırakılmışlığına karşı çıkmıştır. 44 yıl emek verdiği gazetecilik mesleğini bir kaçış ve direnme yeri olarak görmüştür. Abbas Sayar, yazın hayatına şiirle başlamış ve özellikle roman türünde yazdığı eserleriyle köy edebiyatı geleneği içerisinde değerlendirilen önemli Cumhuriyet Dönemi yazarlarından biridir. Eserlerinde ele aldığı konular ile kullandığı sade ve yerel halk ağzına dayalı dili, onun bu edebî akım içinde konumlandırılmasına neden olmuştur. Sayar, edebî yaşamı boyunca roman, hikâye ve şiir türlerinde eserler kaleme almıştır. Bu eserler şunlardır:

Romanları: Yılkı Atı (1970), Çelo (1972), Can Şenliği (1974), Dik Bayır (1977), Tarlabaşı Salkım Saçak (1987), Anılarda Yumak Yumak (1990), El Eli Yur, El de Yüzü (2003)

Öyküleri: Yorganımı Sıkı Sar (1976), Yorganımı Sıkı Sar (1976), Emrine Şükür (1976) Cami Yaptırma Derneği (1976), Bulut Ekip Yel Biçen (1976)

Şiirleri: Gönül Sandalı (1946), Sereserpe (1953), Neco'ya Mektuplar (1957), Gibi (1960)

Şey (1966), Esinti (1969), Boşluğa Takılan Ses (2002), Şiirler (2002)

1.2. Çalışmanın Önemi

Abbas Sayar'ın "El Eli Yur, El de Yüzü" Adlı Romanının Söz Varlığı Açısından İncelenmesi isimli bu çalışma, Türkçemizde yapılan söz varlığı incelemelerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda çalışma Türkçenin söz varlığına ilişkin ayrıntılı sayısal bir inceleme sunarak bu alandaki literatüre ölçülebilir bir katkı sağlamaktadır. Söz varlığı incelenen bu eserde 3,505 söz varlığı unsurunun tespit edilmesi Sayar'ın dilindeki söz varlığı zenginliğini ortaya çıkarılması ve yerel söyleyişlerin kaynaklandırılması açısından önem taşımaktadır. Çalışma, yazarın çeşitli eserlerine yönelik söz varlığı incelemelerini tamamlayıcı nitelikte bir katkı sunmaktadır. Söz varlığı incelenen eserde yer verilen: Yabancı Sözcükler, Deyimler, Atasözleri, İkilemeler, Argo

İfadeler, İlişki Sözler, Terimler, Ağız Söyleyişleri, Dinî Kelimeler, Lakaplar ve Ünvanlar, Ülke ve Şehir İsimleri, Birleşik Fiiller, İsimler, gibi kültürel unsurların dil yoluyla gelecek nesillere aktarılması çalışmanın önemini artıran başka bir durumdur. Tespit edilen söz varlığı unsurlarının sonuç bölümünde nicel değerlere dayandırılarak grafiksel ve sayısal verilerle sunulması çalışmanın bilimsel temelini kuvvetlendirmektedir.

1.3. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın temel gayesi, eserde yer alan Yabancı Sözcükler, Deyimler, Atasözleri, İkilemeler, Argo İfadeler, İlişki Sözler, Terimler, Ağız Söyleyişleri, Dinî Kelimeler, Lakaplar ve Ünvanlar, Ülke ve Şehir İsimleri, Birleşik Fiiller, İsimler,gibi unsurlar aracılığıyla yazarın Türkçenin söz varlığına etkisini ve katkısını belirlemektir. Çalışmanın diğer amaçları arasında edebî bir eserin söz varlığı yönünden incelenmesiyle hem dilbilimi hem de edebiyat incelemelerine veri sağlamak, Sayar'ın bu eseri üzerinden diğer çalışmalara özgün ve tamamlayıcı bir katkı sağlamak vardır.

1.4. Çalışmanın Kapsamı

Yapılan bu çalışmada Abbas Sayar'ın sadece "El Eli Yur, El de Yüzü" adlı eseri söz varlığı açısından ele alınmıştır. Eserin başat araştırılma yönü söz varlığıdır. Bu gayeyle cümle yapısı, yazım ve noktalama kuralları, gibi dil bilgisel ya da biçimsel unsurlar değerlendirmeye alınmamıştır. "El Eli Yur, El de Yüzü" adlı eserde tespit edilen söz varlığı unsurları şunlardır: Yabancı Sözcükler, Deyimler, Atasözleri, İkilemeler, Argo İfadeler, İlişki Sözler, Terimler, Ağız Söyleyişleri, Dinî Kelimeler, Lakaplar ve Ünvanlar, Ülke ve Şehir İsimleri, Birleşik Fiiller, İsimler, başlıkları altında ifade edilmiştir. Tespit edilen söz varlığı öğelerinin anlamlarının belirlenmesinde TDK 2023 yılı baskılı ve Güncel Türkçe Sözlük, Ömer Asım Aksoy'a ait olan Deyimler Sözlüğü kullanılıp cümle bağlamına uymayan anlamlar ise tarafımızca ifade edilmiştir. Anlamına ya da yapısına göre sınıflandırılamayan söz varlığı unsurları ise "diğer" başlıkları altında değerlendirilmiştir.

1.5. Çalışmanın Yöntemi

“El Eli Yur, El de Yüzü” adlı roman okunarak söz varlığı unsurları tespit edilmiş ve fişlenerek sınıflandırılmıştır. Çalışmada hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Sözcük ve sözcük gruplarının türlerine göre sınıflandırılması nitel; sayısal olarak ifade edilmesi ve grafiksel gösterimi nicel yönü ifade etmektedir. Söz varlığı unsurları istatistiksel olarak değerlendirilmiş, hangi türden ne kadar kullanıldığı belirlenmiş ve grafiklerle görselleştirilmiştir.

1.6. Araştırma Modeli

Çalışma, materyal taramasına dayalı betimsel bir araştırma modeli ile gerçekleştirilmiştir. Betimsel araştırma modeli ile eserin söz varlığı herhangi bir müdahale yapılmadan mevcut dil malzemesi ile kategorize edilmiştir. İncelenen “El Eli Yur, El de Yüzü” adlı eser, bilgi kaynağı olarak kullanılmış ve taranarak söz varlığı unsurları belirlenmiştir.

2. "EL ELİ YUR, EL DE YÜZÜ" ADLI ROMANININ SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1. Yabancı sözcükler

Toplum içerisinde yaşayan insan tabiatı gereği sosyal bir varlıktır. Ulaşım araçlarının ve kitle iletişim teknolojisinin yaygınlaşmasıyla beraber günümüzde toplumlar arasındaki iletişim artmıştır. Eski uygarlıklardan başlayarak ticaretle en üst perdeye çıkan bu iletişim sayesinde toplumların kültürleri, örfleri ve ananeleri de etkileşim ve iletişim sürecine girmiştir. İslamiyet'in etkisiyle Türkçeye Arap ve Fars dillerinden büyük ölçüde sözcük geçmiştir. Emre, bu süreci "İslâm dinî, yedinci asırdan başlayarak, Arap diliyle anlatılan yüksek bir kültür geliştirmişti; İran Orta Asya'dan once İslâm kültürü ile kaynaştı. Arapçadan alınmış yeni din ve kültür kelimeleriyle Farsçanın görünüşü değişti; İslâm dinîni kabulde daha sonraya kalan Türklerin kültür dili de yavaş yavaş Farsçanın etkisi altında kaldığını" şeklinde ifade etmiştir (Emre, 1946, s. 31). Çalışmanın bu bölümünde, eserde kullanılan yabancı kökenli kelimeler, kökenlerine göre sınıflandırılmışve aşağıda listelenmiştir:

2.1.1. Almanca sözcükler

daniska (s. 102)

kuruş (s. 9, 10, 47, 75…)

2.1.2. Arapça sözcükler

Abbas (s. 35, 36, 37, 39…)
adalet (s. 55, 91, 160…)
adam (s. 11.13, 15, 16, 19…)
akıl (s. 11, 44, 62, 66…)
akraba (s. 109)
aksi (s. 28, 65, 141…)
âlâ (s. 24, 57, 72…)
âlem (s. 25, 37, 47, 54…)
allah (s. 11, 12, 15, 17, 18…)
amel (s. 111, 115, 129…)
araba (s. , 61, 107, 120, 122…)
ahbap (s. 164)
ahret (s. 25)
ahir (s. 25, 115, 147…)
akibet (s. 81)
asker (s. 49, 57, 124)
aşk (s. 20)
avrat (s. 103)
alimallah (s. 78)
ayıp (s. 17, 54)
amele (s. 75, 108, 109…)
ahir (s. 25, 43, 115, 147…)

arazi (s. 9, 10, 124…)
aza (s. 121, 144, 160, 164…)
ablak (s. 48)
adil (s. 48, 52)
alemet (s. 43)
alevi (s. 20, 21, 27, 135…)
Allahuekber (s. 24, 46, 77, 155…)
aptal (s. 81)
asalet (s. 37, 63, 112, 123…)
asil (s. 37, 109, 151)
asli (s. 45)
beden (s. 34, 97, 117)
bereket (s. 47, 48, 124, 125…)
beyan (s. 14)
bina (s. 9, 64, 107, 159…)
cahil (s. 28, 57, 95, 150)
cami (s. 12, 13, 14, 24…)
cehennem (s. 57, 116)
cenab-ı mevla (s. 168)
cenet-iâlâ (s. 22, 57, 72)
cep (s. 14, 165)
cephe (s. 14)
ceza (s. 137, 141, 142, 145…)
cin (s. 45, 72,)
cumhuriyet (s. 29, 159)
cümle (s. 18, 24, 25, 26 …)
cürüm (s. 116)
daire (s. 41, 51, 59, 141…)
dava (s. 10, 17, 21, 46…)
davul (s. 34, 36, 40, 42…)
ders (s. 12, 23, 25, 45…)
devlet (s. 15, 24, 28, 38…)
devri (s. 11, 34, 99, 136 …)
dikkat (s. 27, 51, 62, 141…)
arzuhal (s. 10, 85)
af (s. 20)
akl-ı evvel (s. 19, 112,…)
akibet (s. 48, 109…)
âli (s. 39, 44)
aleykümselâm (s. 86, 134)
âmin (s. 30, 61, 103, 110…)
arazi (s. 9, 10, 124…)
asıl (s. 74, 112, 153…)
asker (s. 49,57, 124)
aşiret (171)
billâh (s. 162)
besmele (s. 132)
beyaz (s. 129)
bismillah (s. 28, 90, 176)
cefa (s. 102, 140)
cenab-ı rabbülâlemîn(s. 73)
cemaat (s. 46, 53, 80, 85…)
cennet (s. 36, 79, 149, 168)
ciddi (s. 16,120, 141,)
cevap (s. 31, 150)
cuma (s. 72, 146, 147,)
cenab-ı allah (s. 18, 44)
cins (s. 49, 139, 145, 172…)
daim (s. 37, 123, 144)
cenab-ı rabbilâlemîn (s. 129)
cemal (s. 177, 178)
dakika (s. 18, 36, 78)
davet (s. 36, 77, 80, 161)
defter (s. 14, 29, 31, 32 …)
devir (s. 23)
devre (s. 38, 50, 85, 86…)
deyyus (s. 71, 79, 81, 135)
dirhem (s. 18, 45, 99, 100)

din (s. 18, 22, 38…)
dünya (s. 9, 14, 25…)
düven (s. 46, 59, 78…)
eda (s. 68)
ehali (s. 13, 22, 45, 53, 59…)
elbet (s. 35, 56, 105, 126)
emir (s. 38, 61, 148)
emme (s. 13, 15, 16, 24)
esef (s. 141)
esir (s. 13, 42)
esnasında (s. 162)
etraf (s. 20, 95)
eyvallah (s. 26, 47, 59)
eziyet (s. 137, 140)
fark (s. 54, 86, 153, 176)
feda (s. 67, 141, 142)
fesat (s. 28)
fırsat (s. 125)
fiyat (s. 47)
gam (s. 41, 92, 173)
gayret (s.10, 45, 52, 59…)
gıybet (s. 111)
günah (s. 72, 91, 147, 175…)
hac (s. 98, 150)
haciz (s. 76, 81, 82, 83…)
hademe (s. 105)
hakaret (s. 76, 122, 135)
hâkim (s. 23, 31, 32, 88)
halk (s. 9, 13, 15, 16…)
haraç (s. 84)
hasat (s. 10)
hatır (s. 15, 21, 43, 48…)
havale (s. 68, 105, 172)
hayat (s. 37, 174)
dua (s. 59, 93, 120,137…)
dürzü (s. 48, 56, 58, 72…)
defa (s. 48)
efendi (s. 11, 22, 35, 43)
ehbap (s. 112)
ecdat (s. 120)
emsal (s. 154, 174)
emmi (s. 20, 25, 45, 146)
eser (s. 142, 155)
esmer (s. 48)
esvap (s. 55)
evvel (s. 17, 24, 54, 59)
ezan (s. 27, 46, 49, 77…)
fakir (s. 12, 22, 30, 42…)
fayda (s. 20, 40, 158…)
ferah (s. 18, 41, 72, 88…)
fesad (s. 146)
filan (s. 30, 34, 171, 174)
gaile (s. 47, 51, 58)
garip (s. 61, 64, 66, 98)
gayri (s. 69, 108, 144, 176)
gurur (s. 109,)
haber (s. 13, 16, 18, 24, …)
hacı (s. 98)
hadi (s. 26, 44, 47, 67, 71)
hafif (s. 11, 19, 55, 59…)
hekim (s. 23, 32)
hak (s. 32, 37, 48, 50…)
halt (s. 79, 85, 86, 137…)
has (s. 82, 113)
hâsılat (s. 38,)
hava (s. 42, 72, 78, 88)
hayal (s. 9, 15, 98, 144)
haydar (s. 138)

hazır (s. 16, 20, 29, 36…)
hedef (s. 14)
hendek (s. 140)
hesap (s. 52, 68)
heyecan (s. 13, 74, 92, 170)
his (s. 99)
hizmet (s. 58, 86, 102, 152…)
huzur (s. 22, 29, 37, 45…)
ıstırap (s. 33)
icab (s. 116)
icra (s. 47, 76, 79, 82…)
ihtiyar (s. 36, 39, 40, 41…)
imam (s. 24, 69, 77)
indinde (s. 132)
insaf (s. 10, 60, 116, 140)
istirahat (s. 65)
işgal (s. 59)
itaat (s. 150)
kabahat (s. 116)
kader (s. 22, 24, 93, 110…)
kader (s. 22, 24, 93, 95…)
kafa (s. 20, 23, 44, 94, 118…)
kahır (s. 110)
kale (s. 24, 55, 154, 160…)
kalır (s. 155, 164…)
kanun (s. 17, 30, 66, 150…)
karar (s. 15, 66, 87, 112…)
kasa (s. 67, 70)
kâtip (s. 23, 148, 170)
kavim (s. 21, 151, 158)
kaymakam (s. 111)
kefil (s. 52, 81)
kelâm (s. 24, 25, 42)
keyif (s. 126, 163)
hazine (s. 85)
helâl (s. 22, 158)
herif (s. 15, 56, 76, 85)
heybet (s. 549)
heyet (s. 34, 87, 105, 106)
hisse (s. 106, 118)
hudut (s. 23)
hürmet (s. 66, 106)
ibret (s. 43, 47)
icat (s. 21, 136, 140, 147)
idare (s. 24, 35, 49, 69…)
ikram (s. 16, 63, 68, 70, 87)
iman (s. 78, 84, 102, 104)
insan (s. 12, 15, 17, …)
inşallah (s. 46, 121)
istida (s. 10, 60, 116, 140)
iştah (s. 46, 59, 157, 162)
itibar (s. 45, 65, 70)
kabul (s. 46, 69, 78, 8)
kadeh (s. 18, 19, 22, 25…)
kefalet (s. 128)
kâfir (s. 22, 43, 125…)
kahve (s. 18, 58, 106, 151…)
kalem (s. 29, 66, 81, 83…)
kalleş (s. 82,)
kara (s. 21, 92, 103, 147…)
kasaba (s. 9, 88)
kıymet (s.55)
kavga (s. 65, 113, 128)
kayıp (s. 151)
kaza(s. 13, 22, 25, 26…)
kelime (s. 57, 58, 63)
kenef (s. 128)
keyfiyet (s. 15, 48, 53, 91)

kısmet (s. 24, 122)
layık (s. 15, 38)
kurban (s. 66, 147)
kuvvet (s. 50, 61, 66, 176…)
lokma (s. 22, 141)
madem (s. 124, 137)
mahmur (s. 68, 74, 127)
mahsul (s. 46)
mahsus (s. 154, 160)
mahv -ı perişan (s. 129)
makam (s. 15, 30, 41, 58…)
makat (s. 18, 165)
mal (s. 60, 104, 108)
mavi (s. 128, 129, 115, 168…)
mektep (s. 149, 146)
memleket (s.34, 38, 53, 58)
mendil (s. 151)
merasim (s. 32)
merhaba (s. 57, 120, 128, 177…)
merkep (s. 100)
meşveret (s. 12, 13, 15, 16…)
mevlüt (s. 172, 175, 176, 177…)
mızrak (s. 55)
minare (s. 12, 37, 38, 43)
miras (s. 67)
miras (s. 67)
miskin (s. 92)
mizah (s. 153)
muavin (s. 31, 38)
muhasip (s. 173)
muhtar (s. 13, 16, 17, 18)
mübarek (s. 134, 22, 25, 26)
müftü (s. 21, 59)
mühür (s. 134, 158)
kıyamet (s. 43, 172, 174…)
leblebi (s. 19)
kusur (s. 20, 25, 59, 63)
küfür (s. 76, 110, 152)
madeni (s. 19, 62)
mahalle (s. 164, 174, 178…)
mahv (s. 38)
mahcup (s. 125)
mahşer (s. 72)
mektup (s. 42, 109, 145…)
mahrum (s. 66, 168)
makbul (s. 80)
maliye (s. 10)
mebus (s. 36, 39, 41, 42…)
mazi (s. 117)
memur (s. 9, 15, 76, 78…)
menfaat-i umumiyesi (s. 15,)
meşgul (s. 175)
merhamet (s. 39, 79, 85, 111)
mermi (s. 14)
mevlam (s. 24, 126, 129…)
mezar (s. 22)
millet (s. 19, 22, 24, 27…)
minnet (s. 37, 64, 131, 174)
masraf (s.62)
misafir (s. 18, 20, 22, 37…)
misli (s. 32, 45)
nokta (s. 20, 27, 118, 139…)
muharebe (s. 14)
muhatap (s. 15)
murat (s. 150)
müdür (s. 32, 38, 41, 45)
mühür (s. 134, 158)
muhtaç (s. 134)

mükellef (s. 142)
münasebet (s. 138)
müşkül (s. 88, 106)
nane (s. 60)
nasib (s. 24, 70, 89…)
nefes (s. 39, 180)
nisan(s. 88, 89)
nöbet(s. 10, 49)
nutuk (s. 38, 43, 93, 149…)
okka (s. 45, 99, 100, 101)
rahmet (s. 15, 22, 23, 56, 61)
razı (s. 42, 43, 47, 76)
resmi (s. 138)
rezil (s. 31, 56, 82)
saat (s. 10, 12, 14, 15)
sabır (s. 98, 178)
sandalye (s. 28, 36, 38, 64, 106)
sebep (s. 102, 121, 105)
sefalet (s. 12, 66)
sel (s. 33, 158)
sene (s. 45, 46, 60, 61…)
sırat (s. 25)
sıtma (s. 10)
siyaset (s. 33, 34, 35…)
sohbet (s. 17, 90, 125, 126, 147)
sünni (s. 138)
süre (s. 12, 92)
şahıs (s. 37)
şerbet (s. 150, 176)
şeref (s. 19, 21, 26, 36, 42…)
şeref (s. 19, 36, 37, 42, 44…)
şerit (s. 48)
şerit (s. 48)
şifa (s. 76)
mümkinat (s. 19)
müslüman (s. 20, 21, 160)
müşteri (s. 24, 101)
nasip (s. 70, 89, 98)
namus (s. 9, 21, 28,47…)
nimet (s. 157, 160)
nisbet (s. 10, 49)
nur (s, 176, 178)
nahiye (s. 48, 110,142, 143)
ömür (s. 25)
rakı (s. 16, 19, 20, 23)
reis (s. 58, 59, 60, 61)
rey (s. 13, 18, 21, 23)
ruh (s.37,175)
sabah (s. 11, 16, 45, 50)
sadakat (s. 53)
sandık (s. 15, 16, 18, 23)
sefa (s. 20, 18)
sefil (s. 60, 69)
selamın aleyküm (s. 86, 134)
senet (s. 47)
siyah (s. 16, 129)
sadaret (s. 158)
sofra (s. 16, 18, 20, 23)
sual (s. 37, 171, 172…)
sülâle (s. 62, 136,138…)
selâmet (s. 50)
şan (s. 44, 54, 56, 63)
şer (s. 155)
şeriat (s. 23, 102, 141)
şekil (s. 12, 16, 161…)
şeytan (s. 117, 121, 136)
şerbet (s. 22, 173, 176…)
şuur (s. 35, 95)

şükür (s. 17, 61, 78, 90)
taç (s. 112, 134)
tahsilât (s. 51)
tahsis (s. 9)
takdir (s. 86, 106, 110…)
taraf (s. 11, 17, 29, 40)
tasdik (s. 43, 106, 138)
tebdil (s. 48, 109, 112, 119…)
tedarik (s. 18, 47, 137, 138…)
tehdid (s. 148,)
teklif (s. 67, 77, 113)
tembih (s. 25, 77, 85)
teminat (s. 84,)
teslim (s. 13, 87, 125, 129)
teşekkür (s. 34, 35, 37, 59)
tövbe (s.21)
tüfek (s. 82)
usul (s. 136)
vakit (s. 78, 106, 138)
vallahi (s. 20, 57)
vebal (s. 82, 150)
velâkin (s. 80)
vukuat (s. 77)
yahu (s. 29, 77, 107, 112)
yemin (s. 14, 24, 154)
yer (s. 163, 164)
zahra (s.44,52,60,74)
zaten (s. 22, 28, 36)
zemin (s. 176)
zerre (s. 86, 89)
ziraat (s.38, 41, 45, 62)
ziyafet (s. 63)

zahmet (s. 120, 123)

şüphe (s. 9, 63)
tahsis (s. 9, 139)
talep (s. 48)
talim (s. 18, 58, 138)
taksit (s. 47, 60, 118)
tarif (s. 95, 176)
tatbik (s. 66, 142, 153)
tecil (s. 38, 44, 54, 66)
tedbir (s. 87)
temiz (s. 142)
terbiye (s.24)
tesbit (s. 115, 116, 118)
tesbit (s. 115)
tevekkül (s. 47)
tohum (s. 22, 44, 60, 70)
tımar(s.62)
umursa (s. 97, 015, 16)
vadi (s. 11, 55)
vallaha (s. 28, 45, 143)
vazife (s. 138, 172)
vekil (s. 136, 142, 152)
velevddalin (s. 61, 103)
vesika (s. 137)
yarabbi (s. 168)
yezit (s. 138)
zaman (s. 10, 12, 15, 19)
zalim (s. 52)
zayiat (s. 38)
zor (s. 15, 19, 31, 38)
zahar (s. 53)
zulum (s. 44)
zarar (s. 115, 158)

2.1.3. Bulgarca sözcükler

masa (s. 25, 28)

vişne (s. 70)

2.1.4. Çince sözcükler

çay (s. 13, 19, 58, 70…)

2.1.5. Ermenice sözcükler

avanak (s. 69, 84)

2.1.6. Farsça sözcükler

ambar (s. 52)
arka (s. 34)
bağ (s. 36)
bahane (s. 12, 95, 105, 165)
bahar (s. 46, 89, 90)
bahçe (s. 11, 60, 111)
beynamaz (s. 70)
birader (s. 144)
çapa (s. 131)
çare (s. 15, 44, 82)
çeşme (s. 13, 98, 112)
çift (s. 9, 49, 54, 60)
çoban (s. 14, 29, 130, 169)
çorap (s. 100)
çuval (s. 10, 47, 48)
dert (s. 17, 63, 95)
destek (s. 54, 159)
dost (s. 20, 32, 106)
duvar (s. 12, 13, 14, 20)
dürüst (s. 102, 104, 134)
düşman (s. 33, 129)
eski (s. 17, 25, 59, 103)
feryat (s. 42)
gül (s. 14, 49)
hafta (s. 19, 38, 46)
hak (s. 37, 48, 49…)
han (s. 60)
hane (s. 11, 147)
harman (s. 14, 44, 46, 47)
hasta (s. 10, 12, 13…)
hemen (s. 17, 21, 28, 36…)
hemşehri (s. 64, 141)
her (s. 9, 13, 18…)
herkes (s. 21, 36, 46, 66)
hışım (s. 131)
hiç (s. 32, 33, 35…)

hoca (s. 12, 46, 47…)
hoş (s. 18, 22, 30, 70…)
kelle (s. 18, 19, 132…)
kepaze (s. 60, 94)
kese (s. 101)
kilim (s. 36, 52, 82)
köşe (s. 16, 20, 32,36)
meğer (s. 100, 139)
merdiven (s. 58)
orospu (s. 22, 41, 43, 109)
parça (s. 11, 19, 23, 37)
pembe (s. 180)
peşin (s. 44, 51, 101)
peygamber (s. 23, 137, 175)
peynir (s. 33)
pilâv (s. 89)
pul (s. 9, 86, 93, 134)
renk (s. 75, 180)
sarhoş (s.14, 27, 52…)
sepet (s. 29, 57)
sert (s.152)
şehir (s.16, 18, 19)
taht (s. 24)
tenha (s. 165, 169)
tımar (s. 62)
ümit (s. 106)
zehir (s. 44)
zerzevat (s. 130)
horoz (s. 52)
kâr (s. 14)
kem (s. 51)
kervan (s. 30, 36, 51)
kiler (s. 74)
kilit (s. 116, 133)
lâf (s. 15, 16, 23, 54)
mercimek (s. 74)
namaz (s. 12, 13, 46…)
pabuç (s. 56)
payintahta (s. 24)
perişan (s. 10, 15, 60, 86)
peştemal (s. 55)
peyke (s. 130)
pezevenk (s. 68)
pişman (s. 109)
rast (s. 117)
sahtekâr (s. 28, 57, 69…)
sebze (s. 15, 89, 129)
sersefil (s. 22)
sille (s. 122)
şişe (s. 19, 177)
tane (s. 11, 46)
tez (s. 71, 85)
tüfek (s. 82)
yaban (s. 49, 130, 168)
zengin (s. 139)
ziyan (s. 115)

zor (s. 15, 19, 31)

zurna (s. 9, 34, 36)

2.1.7. Fransızca sözcükler

apartman (s. 108)
ceket (s. 55, 58, 79)
daktilo (s. 76, 141)
doktor (s. 179)
garson (s. 20, 32, 33, 64)
gaz (s. 13)
istasyon (s. 10)
kamyon (s. 10, 76, 88…)
kanepe (s.30)
kredi (s. 38, 43, 65, 66…)
kulüp (s. 19)
lastik (s. 61)
marş (s. 73)
motor (s. 9, 76, 122)
otel (s. 65, 106, 107, 180…)
otomobil (s. 36)
pantolon (s. 55)
parti (s. 9, 13, 14, 25)
rapor (s. 38, 122, 146)
salon (s. 30, 32, 33, 150)
şef(s. 121, 122, 125, 126)
şoför(s. 76, 122, 161)
telefon (s. 67, 105, 106, 120)

2.1.8. İbranice sözcükler

ehal (s. 13)

2.1.9. İngilizce sözcükler

lider (s. 159)

2.1.10. İspanyolca sözcükler

koridor (s. 106,)
sigara (s. 11, 56, 104)

2.1.11. İtalyanca sözcükler

avara (s. 12, 91, 113)
banka (s. 38, 41, 44, 45…)
manga (s. 94)
posta (s. 142, 143)
prova (s. 19)
fırtına (s. 82)

fistan (s. 60)
pusula (s. 28, 29)
jandarma (s. 48, 50)
lokanta (s. 20, 24, 32, 63)
fiyaka (s. 65)
salata (s. 16)
lira (s. 10, 40, 45, 60)
makine (s. 50, 57, 98, 102)

2.1.12. Macarca sözcükler

kepez (s. 27)

2.1.13. Moğolca sözcükler

ağa (s. 49, 57)

2.1.14. Rumca sözcükler

alay (s. 88)

2.1.15. Rusça sözcükler

şapka (s. 16)

2.1.16. Sanskritçe sözcükler

buda (s. 81)

2.1.17. Sırpça sözcükler

cep (s. 165)

2.1.18. Soğdça sözcükler

borç (s. 11, 37, 44)

2.1.19. Yunanca sözcükler

fidan (s. 92)
ilişiği (s. 12)
gübre (s. 97)
lâmba (13, 90)

menderes (s. 31,34, 67, 133…)
poyraz (s. 52, 55)
avlu (s. 78, 130, 166, 168)

2.1.20. Arapça + Farsça sözcükler

cefakâr (s. 102)
müslüman (s. 20, 21)
vefakâr (s. 34, 170, 173…)

2.1.21. Arapça + Türkçe sözcükler

arz etmek (s.63, 106)
davet etmek (s. 63)
hizmet etmek (s. 152)
yâd etmek (s. 175)
yemin etmek (s. 14)
ziyaret etmek (s. 66)
bereket vermek (s. 46)
emretmek (s. 51)
teşekkür etmek (s. 175)
irbet olmak (s. 54)
kat etmek (s. 63)
terk etmek (s. 109)

2.1.22. Farsça + Arapça sözcükler

herhâl (s. 22)

2.1.23. Farsça + Türkçe sözcükler

arzu etmek (s. 30)
şad etmek (s. 175)
pişman olmak (s. 109)

2.1.24. Türkçe + Arapça sözcükler

pekâlâ (s. 145)
türkü (s. 20)

2.2. Deyimler

Genellikle temel anlamından uzaklaşmış en az iki kelimeden oluşan, bir durumu ya da kavramı karşılayan kelime yapılarına deyim denir. "Bir dildeki deyimler de söz varlığı içinde yer alır; dili konuşan toplumun anlatımındaki gücünü ve başarısını, benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğelerdir." (Aksan, 2021, s. 39). Deyimler yaşanmışlıklar da içerdiği için hayatla sıkı sıkıya ilintili olan sözlerdir. Ömer Asım Aksoy da deyimi, "Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce." şeklinde nitelemektedir (Aksoy, 1984, s. 52).

Deyimler genelde iki kelimeden oluşurlar yapılarına göre ikiye ayrılırlar:

a) Sözcüköbeği durumundaki deyimler: Bağrı yanık, göz atmak, göz kırpmak, burun kıvırmak, göz yummak, ağır başlı, bit yeniği, eli bayraklı, püf noktası, içli dışlı, kaşla göz arasında, gel zaman git zaman, adam sen de!
b) Cümle hâlindeki deyimler: Yorgan gitti, kavga bitti. Kambersiz düğün olur mu? Hangi dağda kurt öldü? Deyim bir kavramı ifade etmek için bulunmuş özel bir anlatım biçimidir; genel kural niteliğinde bir söz değildir.

Deyimler bir dilin zengin olmasını ifade etmektedir. Aynı şekilde halkın yaşayışını, dünya görüşünü, durumlara karşısında bakış açılarını ifade eder. Deyim sözcüğü, Türkçe Sözlük'te "Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği; tabir." (2023, s. 996) ifade edilmiştir.

Dil, yalnızca iletişim aracı olmanın ötesinde, toplumun tarihî birikimini, düşünce tarzını ve estetik anlayışını yansıtan dinamik bir yapıdır. Deyimler, dilin zenginliğini ve ifade gücünü artıran, kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturan dil öğeleridir. Deyimler dilin en önemli söz varlığı unsurlarından biridir. Aksan bu konuda şunları söylemektedir: "Deyimlerimize eğiliniz; onları başka dillerin deyimleriyle karşılaştırınız: Bambaşka bir anlatımla taptaze, canlı benzetmelerle, değişik imgelerle karşılaşacak, anlatımı, açıklanması güç duyguların, belirtilmesi zor durumların bir çırpıda kuruluveren bir sahne üzerinde ortaya konduğunu göreceksiniz." (Aksan, 2001, s. 7). Deyimler, yalnızca söz varlığının bir unsuru değildir. Aynı zamanda dilin estetik yönünü ve anlatım gücünü yansıtan önemli yapılardır.

Bu bölümde Abbas Sayar'ın "El Eli Yur, El de Yüzü" adlı eserinde kullanılan deyimlere yer verilmiştir.

açık konuşmak

"Ses borusu açık konuşmaya başladı." (s. 20)

"Gerçeği çekinmeden söylemek." (DS).

adam yerine (veya hesabına) koymak

“Beni çok sever. Laflarımı da adam yerine kor.” (s. 140)

“Bir kimseyi değeri olmadığı halde değer vermek, saygı duymak, adamdan saymak, varlığını kabul etmek.” (DS).

ağzından bal akmak / damlamak

“Ulan köyümüzün yüz akı…Ağzından bal aktı.” (s. 71)

“Bir şeyi çok güzel bir dille, tatlılıkla anlatmak. Etkileyici ve güzel, yapıcı konuşanlar için söylenir.” (Akyalçın, 2012, s. 57).

aklı başına gelmek

“Hepimiz aklımızın başına geldiği: günden bu yana: kendimizi düven öküzü biliriz.” (s. 59)

“Zarar gördüğü işlerde, hatalarını görerek akıllıca davranmak. Baygınlıktan ayılmak, kendine gelmek.” (DS).

aklı evvel / akl-ı evvel

“Sekili köyünden beş on aklı evvel de.” (s. 10)

“Tam, doğru ve sağlıklı düşünemeyen. Patavatsızca konuşan. Çok bilmişlik eden.” (Akyalçın, 2012, s. 71).

aklı takılmak

“Köylünün yol, cami, öteberi hoşuna gitti ama şu 'Demokrasi' lafı akıllarına takıldı.” (s. 112)

“Zihni bir şeyle sürekli olarak uğraşmak.” (DS).

aklısıra

“Biz yine boklu dirliğimizle kaldık: Banka borcu, kooperatif borcu diz boyu.: Hepsini tecil ettireceklerdi akıllarısıra; vay babamvay! Şimdi onlar Ankara nam şehre gittiler. Kaba kaba yataklı odalara gömüldüler.” (s. 44)

al gülüm ver gülüm

“Dünyada her şey al gülüm, ver gülüm…” (s. 49)

“Çıkar ilişkilerinde bazı sıkıntıları karşılıklı olarak görmezden gelme.” (DS).

al gülüm ver gülüm dünyası

“Bugüne bugün bu dünya: Al gülüm ver gülüm dünyası.” (s. 14)

“Bir kimseye yapılan güzel şeylerin karşılığını hemen bekleme durumu. İki sevgilinin birbirlerine sevgi gösterme durumu. Karşılıklı alışverişten duyulan memnuniyeti anlatır.” (Akyalçın, 2012, s. 75).

alaya almak

“Beni alaya tutacak karılar: “Maşallah siz de halkçıymışsınız.” (s. 31)
“Alay etmek, eğlenmek.” (DS).

alın teri

“Benim yaşadığım Yozgat ilinde motorlu tarım çoktan susmuştu. Çiftçinin alın teri, el emeğinin günlüğü beş kuruşa gelmiyor.” (s. 9)
“Emek.” (DS).

alkış tutmak

“Bu alkışı bize Demirgıratlar öğretti. Osman Bölükbaşı öğretti. Şehirde: “Bölükbaşı geldi, konuşacak” deyince meydanı dolduran kalabalık Bölükbaşı’nın üç lafının birine alkış tutar.” (s. 18)
“Topluca el çırparak yüksek sesle, yaşa var ol vb. sözler söyleyerek birini alkışlamak.” (DS).

allah ne verdiyse

“Ben Deremumlu Hasan Kâ'yı tanırım. Bir şehir kahvesinde dinledim hikâyesini: Bir gün Hasan Kâ, beş sekiz köylü damın üstüne sofrayı, tezgâhı kurmuşlar, şaraplar gelmiş. Allah ne verdiyse, et, ekmek başlamışlar içmeye.” (s. 151)
“Elimize(elinize)ne geçerse kazanabilirsek.” (DS).

altüs olmak

“Âri kredisi için hazırladıkları şeytanca plan altüst olmuştu. Akıllarınca Hüsmen Ağa'nın arılarını evden eve taşıyıp köyde yüz iki yüz arının olduğunu banka şefine onaylatacaklardı.” (s. 121)
“Çok karışıkdurumagelmek.Üzülmek, tedirgin olmak, yıkılmak.” (DS).

altüst etmek

“Şu Satı orospusu işimizi altüst etti.” (s. 41)
“Alt yüzünü üst yüzüne getirmek, çok karışık duruma getirmek, düzenini bozmak.” (TDS).

aman dilemek

“Ama tümbir köylünün gözü korkuyla at üstündeki kırbaçlı çavuşa dikilmişti. Aman diyorlardı içlerinden, gelse de bizim harmana üç şinik yerine beşşinik vererek bu belâyı başımızda def etsek.” (s. 51)
“Önce direnirken zor karşısın da baş eğip yenenin merhametine sığınmak.” (DS).

arayı açmak

“Yurdun dört bir yönünden gelen oy sonuçları DP’nin arayı çok açtığını gösteriyordu.” (s. 34)

“Aradaki uzaklık artmak. (Mecaz) Görüşmemek. (Mecaz) İki taraf arasındaki dostluğu bozmak” (DS).

askıda kaldı

“Sayım reisim, köylünün ihmali ve Erdoğan Bey’in gidişiyle bu iş askıda kaldı.” (s. 63)

“Bir iş bir engel dolayısıyla sonuca varamamak.” (DS).

aşağı yukarı

“Gurbet işçilerinden her birisinin aşağı yukarı aynı anlamda mektupları geliyordu. Mektup gelen her ev o gün hanesinde şenlik yapıyordu. Bir kadın bitişik komşusuna bağırıyordu:” (s. 108)

“Bir baştan bir başa. Tama yakın yaklaşık olarak; hemen, hemen hemen, tahminen, tahmini, takriben.” (DS).

ayağa kalkmak

“Bir kamyon, bir otobüs sesi bir başka olurdu. Onuda köylüler ancak Sivas'a giden yola geldikleri zaman görürler ve duyarlardı. Ses cip sesiydi. Oşukçu birden ayağa kalktı.” (s. 76)

“Aniden hareketlenmek, amuda kalkmak.” (TA).

ayak uydurmak

“Onlardan sonra gelen selâlemiz de atalarının bu güzel hareketlerine ayak uydurmuşlar.” (s. 62)

“Davranış ve konuşmalarını bulunduğu ortamdaki insanlarınkine benzetmek.” (Akyalçın, 2012, s.113).

bağdaş kurmak

“Ver hocam mübarek elini öpeyim, demiş. Öpmüş elini, bitişiğine bağdaş kurmuş. Hal hatır sormuşlar karşılıklı. Çavuş: Hocam, demiş, geçim dirliği nasıl? Köyden, köylüden memnun musun?” (s. 48)

“Sağ ayağını sola, sol ayağını sağ uyluğunun altına koyup oturmak.” (DS).

bağdaşageçmek

“Zar zor ayaklarını topladı, bağdaşa geçti, kaşları daha da çatıldı.” (s. 15)

“Bağdaşkurmak.” (DS).

balık / hamsi ağaca / kavağa çıkınca

“Yarın bir gün seçim olunca yine başımızda biterler. Balığı kavağa çıkarırlar.” (s. 90)

"Gerçekleşmesi çok zor, hatta mümkün olmayan bir şey iş için söylenir" (Akyalçın, 2012, s. 127)

başa çıkmak

"Çok uğraştım, kendimi çok sıkıya aldım. Emme bir türlü ben bu namaza alışamadım. Ben bu işle başa çıka-mayacağım. Bir vakit bitmeden öbürü yetişiyor."(s. 15)

"Gücü yetmek, gücünün daha üstün olduğunu göstermek." (DS).

başına çalsın

"Bu köyün yiğidi Satı Hatun… Ne iyi yaptı da elinin tersiyle onar lirayı reddetti ve de gozel söyledi. "Başınıza çalınsın onar liranız! …" (s. 38)

"Birine verilmek istenilen bir şeyin öfke ve nefretle geri çevrildiğini anlatmak için kullanılan söz." (TDS).

başına tebelleş etmek

"Böylece evdeki arı çoğaltılırdı. Bizim Hüsmen de iki arısını arıoğullarıyla çoğaltmış, kovan sayısını ona çıkartmıştı. Köylünün arık redisi öyküsü başlayınca Hüsmen'in başına tebelleş oldular." (s. 124)

"Birinin başına bela etmek, musallat etmek." (DS).

(başından atmak) def etmek

"Aman diyorlardı içlerinden, gelse de bizim harmana üç şinik beş şinik vererek bu belayı başımızdan def etsek." (s. 51)

"Rahatsızlık veren, artık sıkıcı olan bir kimseyle ilişkiye son vermek." (DS).

battı balık yan gider / yattı balık yan gider

"Battı balık yan gider. Sınamayı kurt yemedi ya!.." (s. 116)

"Durum kötü, düzelmez de anlamında kullanılır." (Akyalçın, 2012, 139).

bir ağızdan

"Köylüler hep bir ağızdan:-Tabi beğenmiyok... demişler. Adam elindeki okkayı delicoş akan ırmağa atmış ve bağırmış:" (s. 101)

"Hepsi seslerini, sözlerini birleştirerek, hep birden." (DS).

(birine) kol kanat olmak (veya germek)

"Kim kol kanat açıyor köyün işlerine?" (s. 101)

"Yardım etmek, gözetmek, bir kimseyi koruyuculuğu altına almak." (DS).

(birine) kul köle olmak

"Muhterem Zağcıoğlu köylüleri, bizde emirlerinize kul köle olacağız." (s. 38)

"Tam bir doğruluk içinde gönülden bağlanmak, bağlılığın gerektirdiği fedakârlığı yapmaya hazır olmak." (DS).

(birini) adam yerine (veya hesabına) koymak

“Bu köylü milleti, kendi içinde birbirini adam yerine koymadığı için; cümle ümmeti-i Muhammet nezdinde de adam yerine konmaz.” (s. 24)

“Adamdan saymak, varlığını kabul etmek.” (DS).

(birini) adam yerine (veya hesabına) koymak

“Kendilerini adam yerine koymuşlardı.” (s. 13)

“Adamdan saymak, varlığını kabul etmek.” (DS).

(birinin) acısını almak

“Köylü ahir benden acısını aldı. Mıhtar seçimi kapıyı çalınca haber gönderdiler: “Heç zahmet edip adaylığını koymasın.” (s. 147)

“Sıkıntısını, üzüntüsünü gidermek. Acılığını gidermek. Üzüntüsünü azaltmak.” (DS).

(birinin) keyfinin kaçırmak (bozmak)

“İçine öküzlerin, ineklerin, eşeklerin, sıçtığı mezerlikte yatmak insanın keyfini kaçırır;” (s. 15)

“Yaptığı bir davranışla karşıdaki kişiyi rahatsız etmek.” (TA).

(birinin) yakasını bırakmamak

“929 dünya ekonomik bunalımı Türk köylüsünün yakasını bırakmamıştı.” (s. 9)

“Bir kimseyi istediği şeyi elde edene kadar rahatsız etmek, peşinden ayrılmamak. Bir kimseye hesap sormak için ısrarcı olmak.” (Akyalçın, 2012, s. 499).

boyunun / boynunun ölçüsünü almak

“Git, git, git! Seni alkışlayıp omuzlarına alacaklar (!) Git oradan da göreceksin boyunun ölçüsünü…” (s. 32)

“Mağlup etmek, yenmek. Dersini vermek.” (Akyalçın, 2012, 162).

boyunlarını bükmek

“Köylüler boyunlarını büktüler.” (s. 103)

“Yardım bekleyen; acınacak, kimsesiz, güçsüz, öksüz durumda olan.” (DS).

boylarının ölçüsünü almak

“Bizi kör ahaliden mi sayıyorlar? Vallaha cin çakmak gözlerimiz. Biz onlara boylarının ölçüsünü gösteririz…” (s. 45)

“Kendi yetersizliğini ve beceriksizliğini anlamak.” (DS).

burnu büyümek

“Ben de bir şehit çocuğuyum. Yokluk, sefillik içinde bulduk bugünü. Burnu büyütmüşler: “Bir ufacık kâtip” diye kız vermediler.” (s. 23)

“Büyüklenmek, kibirlenmek, kendini çok beğenir durumda olmak.” (Akyalçın, 2012, 166).

bülbül gibi şakımak

“Bülbül gibi şakıyan Ocak Başkanınız şekeri dağıtırken fakiri fukarayı göz ardı ettiğini görmediniz mi?” (s. 42)

“Güzel sesle neşeyle konuşmak.” (DS).

can baş üstüne

“Bizim ireyle memleket kurtulacaksa canla baş üstüne!” (s. 13)

“İstenilen arzu edilen şeyin büyük bir memnunlukla yapılacağını anlatır.” (DS).

canının derdine düşmek

“O, cephede canının derdine düşmemiş; emme biz bugün canımızın derdindeyiz.” (s. 14)

“Canından başka bir şey düşünemeyecek kadar sıkıntıda olmak.” (DS).

dert yanmak

“Bunu Allah mı, Celal Bayar mı verirdi?..953’te, borçların ödeme ayları gelince; İbo’nun Hasan, köylünün boşluğuna bağırarak dert yanıp göstermeye başladı:” (s. 14)

“Rahatsız olmak ve söylenmek anlamı ile kullanılmaktadır.” (DS).

dişe dokunur. / dokunan / dokunacak / değer

“Ne yazık ki bugüne dek bu uygarlık noktasında dişe dokunur hiçbir inceleme yapılmamış. 1993’te İngiliz arkeologların dikkatini çekmiş ve burada kazı yapmaya karar vermişler.” (s. 27)

“Önemsenebilecek, işe yarar şey.” (Akyalçın, 2012, 220).

el atmak

“Ne olacak halimiz bizim? Diye taşı elden ele atarlardı.” (s. 12)

“Birisinin işine karışmak teşebbüs etmek, müdahale etmek.” (DS).

el bebek / bebe gül bebek / bebe

“Doğrusu ben böyle düşündüm. Yanılmamışımda Kazâ başkanı şehere her varışımda el bebek, gül bebek etti beni.” (s. 24)

“İlçe Başkanın, İl Başkanının yanında ekşiyi ekşiyi veriyorlardı. Başka oy saatinde Zağcıoğlu köylüleri el bebek gül bebek etmeyi yeğliyorlardı. İl Başkanı:” (s. 154,)

"El üstünde tutulan çok şımartılan, nazlı büyütülen çocuk genç anlamında söylenir."(Akyalçın, 2009, s. 244).

el bebek gül bebek

"Zağcıoğlu köylülerini el bebek gül bebek etmeyi yeğliyorlardı." (s. 154)

"Nazlı, şımarık bir biçimde." (DS).

el ele vermek

"Zaten bankanızla mağdur köy halkımız el eledir." (s. 66)

"Güçleri birleştirmek iş birliği yapmak, yardımlaşmak." (DS).

el etek çekmek

"Sığır çoktan otlaklara gitmekten el etek çekmişti." (s. 89)

"Kendi halinde bir yaşam sürmek şeklinde ifade edilir." (DS).

el etti

"O da yüksek demokrasi adına ireyini kullansın…Sonra bir çocuğa el etti:" (s. 29)

"Bir kimseyi el işaretiyle çağırmak." (DS).

elim bomboş dönmek

"Beni acıttılar, ağlatılar. Elim bomboş döndü harmandan." (s. 49)

"Umduğunu alamadan geri dönmek." (DS).

gelen ağam, giden paşam. (Giden ağam gelen paşam)

"Gelen ağam, giden paşam diyecek cinsinden idareyi maslahat erbabından mısın?" (s. 49)

"Başa geçen büyüğüme de saygılı davranırım Ben büyüklerimle iyi geçinmek isterim." (Aksoy, 2021, s. 216).

gevezelik etmek

"O akşam, beş on dakika daha fazla gevezelik eden erkeklerin laflarını yalandan dinleyip uyuya uyuyakaldılar." (s. 27)

"Saçma sapan, yerli yersiz konuşmak." (DS).

göklere / göğe çıkarmak

"O günün parti başkanı göklere çıkarıldı." (s. 113)

"Bir kimseye, nesneyi veya olayı abartılı bir biçimde övmek." (Akyalçın, 2012, s. 287).

gölge düşürmek

"Üstelik masum köylünün umutlarına gölge düşürecektim." (s. 33)

"Bir şeyin gerçek değerini azaltacak biçimde davranmak veya konuşmak." (Akyalçın, 2012, 289).

göz atmak

“Tarlalara bir göz attım.” (s. 97)

“Herhangi bir duruma şöyle bir bakıvermek, üstünde fazla durmamak.” (DS).

gözü / gözleri açılmak

“Askerlikte gözüm açıldı.” (s. 57)

“Yararlıyı yararsızı, iyiyi kötüyü ayırt edebilir duruma gelmek.” (DS).

gözü dört açmak

“Köylünün gözü dört açıldı, dizlerinde yükseldiler, birçoğu da ayağa kalktı.” (s. 39)

“Aşırı dikkat ve özen göstermek.” (Akyalçın, 2012, s. 297).

Hanya’yı / Anya’yı Konya’yı anlamak (öğrenmek-anlamak-bilmek-görmek)

“Biz de onların sayesinde Hanya’yı, Konya’yıöğreniriz...” (s. 95)

“Bir işin gerçek yüzünü görmek, ders alıp akıllanmak.” (Akyalçın, 2012, s. 305).

her kafadan bir ses

“Her kafadan bir ses geliyordu.” (s. 64)

“Bir konu üzerine herkesin istediği gibi, rastgele konuşması ve bu konuşmalardan sonuç alınamaması.” (DS).

iki yüzlü

“Sizin şekerleriniz, dedi, apış arasında! Şu iki yüzlü adamlardan merhamet mi bekliyorsun? Her biri, var günün adamı!” (s. 40)

“Özü sözü bir olamayan kimseler için söylenir.” (DS).

işin içinde bit yeniği var

“Bu işin içinde bir bit yeniği var?” (s. 23)

“Dışarıdan bakıldığında herhangi bir sorunun görünmediği ama içerisine yaklaşıldığında kötü bir niyettin olduğu durumu ifade eder. Örnek: Her işte bir bit yeniği aramak onun huyudur.

Gizli kapaklı yapılan ve insanlarda merak ve kuşku uyandıran işler için söylenir.” (DS).

kaçın kurası

“Ben kaçın kurasıyım? Boşuna çiğnemedim yalan dünyayı! Yaşamım gereği, işim gereği sizi iyi bilirim.” (s. 29)

“Kolay kolay aldanmayacak kadar deneyimli kimse.” (DS).

kadir, kıymet bilmek

“Hani kadir kıymet bilen bir millet olsa elinin altında!” (s. 56)

“İyilik yapan birinin kıymetini bilmek.” (DS).

kafası hoş olmak

“Rakı gâvuruyla o zaman tanıştım. Kafam bir hoş oldu.” (s. 20)

“Şaşırmak, hüzünlenmek.”(DS).

kapanın elinde kalmak

“Çok kısıtlı idiler, kapanın elinde kalmıyordu.” (s. 9)

“Bir şeyden, ancak çabuk davranabilenlerin yararlanması.” (Akyalçın, 2012, s. 348).

karalar bağlamak

“Tüm karalar bağladı köy…” (s. 119)

“Bir felaket dolayısıyla yas tutmak, siyah elbise giymek ya da siyah örtü bağlamak.” (DS).

kaşla göz arasında

“Çay bardağının içindeki rakıyı tümüyle yuttu. Sahandaki parçalanmış tavuk etinin bir budunu kaşla göz arası etti, ağzının elinin tersiyle kuruladı.” (s. 19)

“Çok az bir zaman içersinde yapmak. Kimseye sezdirmemek.” (Akyalçın, 2012, 354).

kaşlarını çatmak

“Vallaha bütün niyetimiz bu! Başka haset fesat bizim namusumuza yakışmaz!

Hakkı Bey kaşlarını çattı:” (s. 28)

“Kızgın, öfkeli ve sinirli olduğunu kaşlarını birbirine yaklaştırarak göstermeye çalışmak.” (DS).

kem küm etmek

“Köylü garip hareketlerle Kem küm etti. Çavuş:” (s. 51)

“Olayı veya durumu ifade ederken kelimeleri ağzında eveleyip gevelemek, karşısında bocalayıp cevap bulamayarak anlamsız sözler söylemek. Anlatmak istediğini açık seçik ifade edememek, bir soru karşısında bocalayıp cevap bulamayarak anlamsız sözler söylemek. Verecek cevap bulamayıp açık bir anlamı olmayan sözler söylemek.” (DS).

kendi göbeğini kendi kesmek

“Bizi adam yerine koyan, sağımızda solumuzda kimse çıkmadı. Bizde göbeğimizi kendi elimizle kestik.” (s. 23)

“Gereksinim duyduğu konularda kimseden almamak. İşini kendi görmek.” (Akyalçın, 2012, 362).

kırk dereden su getirmek

“Her birine “bereketli olsun” deyip çuvalı gösterdiğimde kırk dereden su getirdiler. (s. 48)

Birini dolandırmak için dolambaçlı gerekçeler ileri sürmek, ikna edebilmek için çok uğraşmak.” (DS).

kim kime dumduma

“Seçim geldi kapıya dayandı. Şimdi: Kim kime dumduma.” (s. 14)

“Kimsenin birbirini tanımadığı, görecek halinin olmadığı kargaşa ortamlarını anlatmak için söylenir.” (Akyalçın, 2012, 371).

kulak ardı / arkası etmek / arkasına atmak (veya ardı) etmek

“Cuma namazlarında “Takdir-i İlahiden” söz edenin hocanın sözlerini kulak arkasına attılar. (s. 72)

“Bir kimsenin söylenen sözü işitmemiş gibi davranması; önemsememesi durumunda söylenir.” (Akyalçın, 2012, s. 384).

kuş uçmaz / uçup, kervan / insan / yol geçmez

“Bu kuş uçmaz, kervan geçmez köye de bir Allah’ın kulu.” (s. 30)

“Kimsenin uğramadığı ıssız, sapa, sarp yer.” (Aksoy, 2021, s. 260).

kül ufak olmak

“Bundan sonra muhterem mebuslarımızın sayesinde köyümüzün her bir işi kül ufak olacaktır. (s. 37)

“Çok küçük parçalara ayrılmak.” (DS).

laf atmak

“Benim anamın anası, ninem şöyle ortaya bir laf atar.” (s. 10)

“Biriyle kısa süreli söyleşmek, konuşmak.” (DS).

lafa karışmak

“O aralık Kuşkaldıran Recep lafa karıştı:” (s. 16)

“Biri veya birileri konuşurken bir başkası konuşmak, konuşmaya katılmak.” (DS).

leblebiden nem kapmak

“Bizim millet casus milleti. Leblebiden nem kapar.” (s. 19)

“En küçük bir olaydan durumdan etkilenmeyi ifade eder.” (DS).

ne hâli varsa görsün

“İyi bilirim sizi…Ne hâliniz varsa görün! Tamamlayın reylerinizi!” (s. 29)

“Uyarılara, öğütlere kulak asmayan insanlar için “ne yaparsa yapsın beni ilgilendirmiyor anlamında kullanılır.” (DS).

nutuk vermek

“İyi bok yedik! “Yiyen ağız utanır” derler ama bizim ağzımızın içine iyice sıçtılar. Ara da bul nutuk veren Noman Bey’i Arada bul Ali’sini Veli’sini!..”(s .44)

“Bir konuda özel olarak hazırlanıp konuşmak.” (DS).

of çekmek

“Hakkı Bey divana uzandı ve büyük bir of çekti. Birden karısının tiz sesi doldurdu kulaklarını.” (s. 31)

“Sıkıntılı durumun dışa vurulmasıyla ifade edilen kelime oflamak.” (DS).

oldubittiye getirmek

“Bu iş oldu bitti.” (s. 139)

“Başkasına karıştırma fırsatı vermeden bir işi aceleye kargaşalığa getirip sonuca bağlama.” (DS).

ön ayak olmak

“Sen kimsin ki bizim önümüzü kesiyorsun? Bu banka bizim elbette her bir isteğimize ön ayak olacak." (s. 105)

“Bir işin yapılmasında ilk başlayan olup herkesi arkasından sürüklemek.” (TDS).

sen sağ ben selâmet

“Kıldır bayram namazını, sonra sen sağ ben selamet.” (s. 50)

“Bundan sonra kimseyle işim olmaz, herkes kendi yoluna.” (Akyalçın, 2012, 446).

sık boğaz etmek

“Yemezler, içmezler, köye on kuruş götüreyim diye sıkboğaz ederler.” (s. 75)

“Bir şey yaptırmak için birisini zorlamak, baskı altına almak.” (DS).

sırat köprüsünden geçmek

“Gomşular! Beni sırat köprüsünden geçiriyorsunuz heralde; ahrette geçeceğimiz bu köprüyü dünyada geçirteceksiniz. Ben eski gavlimi bozdum, ireyim Demirgırat’ın.” (s. 25)

“Bir iş yapılırken sıkıntılı, eziyetli durumlar içinde kalmak.” (DS).

soyup soğana çevirmek

“Bu dürzü borçlarımızı tecile mi geldi, yoksa bizi soyup soğan etmeye mi? (s. 77)

“Hiçbir şey kalmayıncaya kadar soymak. Bitirene kadar çalmak.” (Akyalçın, 2012, s. 450).

şaşa kalmak

“Ben şaşakaldım sonra sazlar konuştu., türküler söylediler, oyunlar oynadılar.” (s. 20)

“Çok şaşırmak şaşkınlıktan ne yapacağını bilememek anlamına gelir.” (DS).

şaşırıp kalmak

“Anadolu’yu çöl eden bu insanların bu ahlat ağaçlarını kesmediğine, yok etmediklerine şaşar kalırdınız.” (s. 11)

“Çok şaşırmak. Büyük bir şaşkınlığa düşmek.” (DS).

talan ettiniz

“Önce siz şeker paketlerini talan ettiniz.” (s. 43)

“Yağma etmek, yağmalamak.” (DS).

teşrif etmek

“Öğleden sonra, saat iki de teşrif edersiniz; birlikte olmanın hazzını duyacağız.” (s. 35)

“Onurlandırmak, şereflendirmek.” (DS).

tükürdüğünü / tükrüğünü yalamak

“Emrinizle, başüstüne. Tükürüğünüzü yaladığınız Demirkırat’aireyiniz helal olsun.” (s. 158)

“Bulunduğu vaatten, yapacağını söylediği işlerden dönerek küçük düşmek.” (Akyalçın, 2012, 482).

yerden yere çalmak

“Şu; benim arkadaşım geçinen, beni yerden yere vuran insanlar, Demokrat’ın dört yılından kazadan kazaya sürüldüler mi?” (s. 32)

“Çok hırpalamak.” (DS).

yan çizmek

“Zaten kendilerini bildi bileli babaları da dedeleri de namaza yan çizerlerdi.” (s. 46)

“Kendisine yüklenen bir görevden kaçmak.” (DS).

“Bir işten kaçmaya, işi yapmamaya çalışmak. Bir kişiye yüz yüze gelmemeye çalışmak.” (Akyalçın, 2012, s. 500).

yanına (kâr) kalır

“Kurtaramaz! Köyün menfaat-i umumiyesini boklaması yanına kâr kalır…” (s. 14)

“Kendisinden öç alınmamak, yaptığı kötülüğü sert karşılık görmemek. Cezasız kalmak. Üzmek anlamında kullanılan bir deyimdir.” (DS).

yaya bırakmak

“Bu kerhaneci başkan, sahtekarlıkta bizi yaya bırakan cinsinden…” (s. 17)

“Yarışma söz konusu olan durumlarda geride bırakmak. Topluca el çırparak yüksek sesle yaşa, var ol vb sözler söyleyerek birini alkışlamak.” (DS).

yayan yapıldak

“İki saatlik şehre yayan yapıldak koşacaksın.” (s. 12)

“Çıplak ayakla, yayan.” (DS).

zılgıt yemek

“Evdeki yediğim zılgıtın on mislini başımdan aktarırlar. Sabredeceğim, direneceğim. Yürekte endişeli, görünüşte yiğit girdi lokanta bölümüne. Bir büyük kaba alkış karşıladı kendisini.” (s. 32)
“Başkalarının öfkesini çekmek.” (TA).

2.3. Atasözleri

Atasözleri, ulusların yaşamlarının bir özeti gibidir. Atasözleri, gelenek ve göreneklerin, sözlü kültürün, yaşayan canlı tanıklarıdırlar. Aksoy atasözlerini “Bizim, gelenekle yerleşmiş bir atasözü anlayışımız vardır. Bu anlayışa göre atasözleri, ulusal varlıklardır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar.” şeklinde tanımlanmaktadır.
Atasözlerinim özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:
1. Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş sözlerdir.)
2. Atasözleri kısa ve özlüdür. Az sözcükle çok şey anlatır.
3. Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir. Daha uzun olanları azdır.

Aksan, atasözlerini “Bir dilin söz varlığı içinde yer alan atasözleri bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir” diyerek açıklar (Aksan, 2021, s. 41). Atasözlerimiz; atalarımızın tecrübe ve gözlemleri sonucunda söyledikleri bir formül gibi nesilden nesle aktarılan çeşitli konular hakkında öğütleri, fikirleri, yorumları ifade eden söz yapılarıdır. Tuğluk, atasözlerini “Atasözü, söyleyeni belli olmayan, toplumların kültüründen izler taşıyan, bilgece düşünceler veya felsefi hikmetleri içeren, uzun yıllar süren gözlem ve deneyimlere dayanan, genel kural niteliğinde, kalıplaşmış, özlü, veciz sözlerdir.” şeklinde tanımlamaktadır (Tuğluk, 2012, s. 2).

Hatipoğlu, atasözlerini, “anlatılmak istenen sözü farklı bir deyişle anlatmak isteyen klişe olmuş sözlere yer vermeyi amaçlayan kişiler tarafından sıklıkla kullanılan yapılar olarak ifade etmiştir” (Hatipoğlu, 1981, s. 17).

Bir atasözüyle belgelendirilen tutum ve davranışın doğruluğu herkesçe kabul edilir. Anlaşmazlıklarda bir atasözü en büyük danışılan yargıçtır. “Tıpkı deyimlerde olduğu gibi atasözleride aynı dilin değişik lehçelerinde yaşamını sürdürmekte, böylece bir ulusun, değişik lehçeleriyle aynı dilin öz malı olduğunu göstermektedir.” (Aksan, 2021, s. 41).

"Atasözleri çoğu kez geniş zaman ifade eden bir yüklem taşır. Atasözlerinin sahibi belli değildir." (Zülfikar, 2018, s. 218). Atasözlerinin çoğu bir iki cümledir. Daha uzun olanları azdır: Vakit nakittir. Çıkmadık candan umut kesilmez. Atasözleri eğitici ve öğreticidir. Atasözleri halkın ortak düşüncesini, inancını, duyusunu, ahlak anlayışını, kültürünü, felsefesini yansıtır. Kültürün aynasıdır. Örneğin damlaya damlaya göl olur. Sakla samanı gelir zamanı. Bugünün işini yarına bırakma. Aksan, atasözleri için "Bir topluma özgü olan atasözleri, o toplumun uzun yıllar belirlenen deneyimlerinin, dünya görüşünün yaşam biçiminin ve anlatım gücünün sergilendiği sözlerdir." şeklinde ifade eder (Aksan, 2021, s. 193).

Bilen bilir, bilmeyen bir tutam mercimek sanır.

"Şu devre bitseydi de şu mıhtarlıktan bir el çekseydim, bir of derdim genişinden. Bilen bilir, bilmeyen bir tutam mercimek sanır." (s. 86)

"Herhangi bir şey göründüğü gibi değil de başka türlüyse, yani işin içinde başka bir iş varsa." (TA).

Çıkmadık candan umut var (-dır) (çıkmadık candan umut kesilmez).

"Çıkmadık canda her hal ve zaman umut vardır. Canınızı hiç sıkmayın." (s. 119).

"Elden gitti sandığımız bir şeyle ilgimiz büsbütün kesilmemişse, gereken çabaları harcayarak onun elimizde kalmasını sağlayabileceğimizi umabiliriz."(Aksoy, 2021, s. 216).

Desti desti ile vuruşunca biri çatlar biri kırılır.

"Desti desti ile vuruşunca biri çatlar biri kırılır... Biz şimdi o hâle düştük." (s. 104)

"Bir çatışmada yenen de yenilen de zarar görür. Biri az bir çok olsada ." (TAS).

El içinde vasiyet ettik, ölmeyince olmaz.

"El içinde vasiyet ettik, ölmeyince olmaz" Söz verdim bir kez nahiyede." (s. 136)

"Eğer bir söz verdiyseniz tutmanız gerekmektedir." (TAS).

El mi yaman, bey mi yaman? (El yaman), (Bey mi yaman, el mi yaman?)

"Biz de yalanımızın kösteğine vururuz. Görsün baksınlar el mi yaman, bey mi yaman?" (s. 45)

"Gerçek güç halktadır ve halk ne derse o olur. Buna paralel olarak günümüzde rekabet yaşandığında veya bir inatlaşma ile karşı karşıya kalındığı zaman, genelde bunu kimin kazanacağına dair el mi yaman bey mi yaman atasözü kullanılır." (TAS).

Her dereden bir su getirir, kendimize çam dalına çıkarır.

"Her dereden bir su getirir, kendinizi çam dalına çıkarır." (s. 50)

“Bir durumun gerçekleşmemesi ya da bunun uzaması için, gereksiz sebepler öne sürmek anlamını taşımaktadır. Dolambaçlı yollardan götürmek ve konuyu gittikçe uzatmak biçiminde ele almak mümkün.” (TAS).

Kiminin parası, kiminin duası.

“Hadi hadi, dedi. Kiminin parası, kiminin duası... Yüz lira yeter. Ama ben sana bir sual soracağım: Sizin köy Alevi köyü değil mi? Nerden çıktı bu Cami Yaptırma hikâyeniz?.. Hadi camiyi yaptırdın, üç beş şinik imam hakkı verdin... O Alevilerden cemaati nasıl toplayacaksın?..” (s. 137)

“Bir iş yapılırken veya yapıldıktan sonra kiminden para, kiminden dua alınabilir.” (TAS).

Sel gider, kum kalır. (Kişi ettiğini bulur)

“Bunlar bir siyaset seli; sel gider, kum kalır…” (s. 33)

“Herhangi bir durumda önemli olan, kalıcı öğelerdir. Gelip geçici olanlar değil.” (Aksoy, 2021, s. 421).

“Yüzyıllardır örnekleri görülmektedir. Halk mı beye aman dediriyor, bey mi halka? (Değil halk topluluğu, o topluluk arasından adı sanı bilinmeyen bir kişi bile zorba beyin hakkından geliyor.)” (Aksoy, 2021, s. 263).

Sınamayı kurt yemedi ya.

“Sınamayı kurt yemedi ya! Bir de bunu deneyelim. Çıkmadık canda umut var hani…” (s. 116)

“Bir şeyin ne tür bir sonuç vereceğini kişi bir kez de kendisi denemek (sınamak, tecrübe etmek) isteyebilir. Böyle bir durumda kullanılan bir atasözü.” (TAS).

Şeriatın kestiği parmak acımaz.

“Şeriatın kestiği parmak acımaz derler. Anlaşılan siz de kendi şeriatınızı kullanacaksınız.” (s. 23)

“Kuralların, kaidelerin, kanunların getirdiği yaptırım normlarına uyulması gerektiği ve bu durumların zaruret doğuracağını ifade eden cümledir. Kanunların uygun gördüğü cezaya katlanmak gerekir.” (TAS).

Umut fakirin (garibin) ekmeğidir.

“Umut fakirin ekmeği, ye Mehmet ye…” (s. 168)

“Yoksul kişi, yakında bolluğa, rahata kavuşma umudu içinde yaşar.” (Aksoy, 2021, s. 451).

Yarın ola hayır ola!

“Bu deli gobel yalan konuşmuyor. Gidelim yarın şehere. Yarın ola hayır ola!” (s. 54)

“Sabah olsun, o vakte kadar iş belki düzelir.” (TAS).

Yiyen ağız utanır.

"Yeri değil ama; yok yeri, bir laf var. "Yiyen ağız utanır." Biz bu asaletinizi, vefakârlık şahıs olarak, parti olarak tarihimiz boyu unutmayacağız! Kalbimiz, ruhumuz her zaman sizinle beraberdir." (s. 37)

"Armağan alan, armağanı verenin isteğini yerine getirmemeye çekinir ve mutlaka yapmaya çalışır." (TAS).

2.4. İkilemeler

Türkçe sözlükte ikileme "Anlamı güçlendirmek için aynı kelimelerin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması." olarak açıklanmıştır (Türkçe Sözlük, 2005, s.948) İkileme, anlamı pekiştirmek, anlatım gücünü artırmak, için kullanılan kelimelerdir. İkilemeler bir nesneyi veya hareketi karşılamak için eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur. Vardar, ikilemeyi "Anlama güç katmak amacıyla bir birimi yineleme, aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda kullanma" (Vardar, 1980, s. 93) şeklinde açıklamaktadır. Grupta her unsur kendi vurgusunu taşır; kelimeler arasına virgül konmaz. Örneğin; eğri büğrü, çoluk çocuk, senli benli, ezildi büzüldü, deli dolu… İkilemelerde tekrarlar anlamı güçlendirir; nesneye ve durumlara çokluk, beraberlik, ivedilik, kesinlik, yaklaşıklık, pekiştirme anlamları katar.

"Türkiye Türkçesinde de gerek yapı, gerekse sözcük türlerinin kullanımı bakımından çok zengin örneklerle ortaya çıkmakta, çok güçlü bir anlatım sağlamaktadır" (Aksan, 2021, s. 67). Türkçenin her evresinde, her lehçesinde belirgin bir biçimde karşımıza çıkan ve dilin gerek yapı gerek dizilim gerekse anlam bilim açısından en önemli niteliklerinden birini oluşturan özellik, ikilemelerin sık kullanılmasıdır. Örneğin aynı adın yinelenmesiyle adım adım, sayfa sayfa, harf harf, kapı kapı; aynı sıfatın yinelenmesiyle oluşan ve belirteç görevi gören serin serin, hızlı hızlı, bön bön, aptal aptal, sıcak sıcak, güzel güzel; ters anlamlıların bir araya gelmesiyle kurulan büyük küçük, aşağı yukarı, genç yaşlı, olur olmaz, er geç, uzak yakın; eşanlamlılarla kurulan açık seçik, yalan yanlış, şöyle böyle, doğru dürüst, kırık dökük, ev bark, sarmaş dolaş; çekimli eylemler, ulaç ve ortaçlarla oluşturulan yenmez yutulmaz, durmuş oturmuş, otura kalka gibi ikilemelerin binlercesi gösterilebilir.

Zengin ve köklü bir dil olan Türkçenin söz varlığı denince hemen akla gelen öğelerden bir diğeri ikilemelerdir. İkilemeler Türkçenin yaratma gücüdür. Türkçemiz de

konuşmaya dayalı iletişim süreci asırlarca sürmüş; dilimizi varsıl hâle getirerek güçlü bir anlatım yeteneğine ve kıvraklığına kavuşturmuştur. Türkçede anlatımı zenginleştirmek, pekiştirmek ve etkili kılmak amacıyla kullanılan önemli söz varlığı unsurlarından biride ikilemelerdir**.** İkilemeler, iki sözcüğün yan yana getirilmesiyle oluşan yapılardır ve bu sözcükler; aynı, eş anlamlı, zıt anlamlı, yakın anlamlı olabildiği gibi, biri anlamlı diğeri anlamsız ya da her ikisi de anlamsız biçimde de kullanılabilir. İkileme, güncel Türkçe sözlük'te "biçim ve ya anlamca birbirleriyle ilgisi bulunan aynı, yakın veya zıt anlamlı kelimelerin art arda getirilmesiyle oluşturulan kelime grubu." (2023, s. 1677) şeklinde; Ergin tarafından "Tekrarlar aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime grupları." (2009, s. 377) Korkmaz tarafından "Aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi" (1992, s. 82) Hatipoğlu tarafından "anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirme kamacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılması." (Hatipoğlu, 1981, s. 12) şeklinde tanımlanmaktadır. İkilemeler, Türkçenin tarihsel gelişimi boyunca her dönemde kullanıla gelen söz varlığı unsurları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Aksan; Köktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerinde ikilemelerin kullanımına ilişkin olarak dikkate değer değerlendirmelerde bulunmuştur. Abbas Sayar'ın "El Eli Yur, El de Yüzü" adlı romanının incelenmesi neticesinde tespit edilen ikilemeler aşağıda belirtilmiştir.

2.4.1. Anlam bakımından ikilemeler

2.4.2. Aynı kavram alanına giren sözcüklerle kurulan ikilemeler

ana baba

"Devlet pangayı gösteriyor. Koşar adım şehri dolduruyor, bankadaki işlemler tamamlanınca alacakları buğday için ofise koşuveriyorlar. Her taraf ana baba günü. Bekle babam bekle... Bir iki günlük sefillik de burada sürüyor. Birkaç yüz kiloluk buğdayını çuvallayan köylü, şehirli buğday alıcılarının duvarına çarpıyor. "İyi para veririz" diyorlar." (s. 60)

"Ebeveyn; çocuğu dünyaya getirenler. (Günü) Çok kalabalık, hareketli ve telaşlı bir durumda." (Akyalçın, 2024, s. 56).

namazı niyazı

“Bizim ecdadımız, sülâlemiz namazınan niyazınan mı terbiye oldu? Nerden çıkarttın bu cami davasını?” (s. 136)

“ İbadet.” (Akyalçın, 2024, s. 287).

yatak yorgan

“Evvelsi gün köyden dönünce ne Döndü kaldı ne döne. Suratımı duvara yapıştırıp gömüldüm yatağa yorgana.” (s. 20)

“Uyuma ve dinlenme gibi amaçlarla veya içine yatılan ve örtünmeye yarayan içi yünlü ya da pamuklu eşya. Yorgun ve hasta olarak yatakta olmak.” (Akyalçın, 2024, s. 401).

2.4.3. Aynı sözcüklerin tekrarıyla turulan ikilemeler

acele acele

“Yazı yabanda ve bostanda olan köy erkekleri acele acele köye doğru sanarsın koşuşturdular.”(s. 130)

“Çok ivedi, zaman yitirmeden.” (Akyalçın, 2024, s. 36).

acı acı

“Gelecek günlerini acı acı düşünmeye başlamış.” (s. 48)

“Üzgün, kırgın umutsuz. Aşırı rahatsız edici, yakıcı bir biçimde.” (Akyalçın, 2024, s. 36).

ağa ağa

“Öğleye doğru batıdan bir bulut ağa ağa, yavaştan yuvarlana yuvarlana geliyor. (s. 98)

Kırsal kesimlerde sözü geçen, varlıklı, güçlü kişiler.” (Akyalçın, 2024, s. 40).

alık alık

“Biz de alık alık bakıyoruz toprağınan gökyüzüne arasına…” (s. 115)

“Şaşkın, şaşkın aptalca.” (Akyalçın, 2004, s. 52).

aval aval

“Köylüler aval aval baktılar.” (s. 76)

“Boş ve aptalca.” (Akyalçın, 20234, s. 68).

avare avare

“Uşak ilk mektebi yalandan bitirir, avara avara çift öküzü gibi üç beş yıl dolaşır bağda bostanda.” (s. 83)

“Aylak aylak, işsiz güçsüz; sorumsuzca.” (Akyalçın, 2024, s. 68).

bana bana

“Olan bana bana oldu…” (s. 140)

“Durumdan kişinin kendisinin etkilenmesi durumu” (TA).

bangır bangır

“15.00’ler de bangır bangır bağırttırıyordu…” (s. 31)

“Yüksek gür bir sesle bağırmak. Hemen bayılmak.” (Akyalçın, 2024, s. 78).

bata bata

“İki saatlik şehere çamurlara bata bata gittin.” (s. 15)

“Bir yere girip çıkmak onunla haşir neşir olmak.” (Akyalçın, 2024, s. 80).

birer birer

“Kafir takımları birer birer dirildiler geldiler.” (s. 111)

“Teker teker sırasıyla.” (Akyalçın, 2024, s. 87).

bol bol

“Bol bol harcasın köy yerinde…” (s. 173)

“Çok sık fazlaca olan.” (Akyalçın, 2024, s. 88).

böyle böyle

“Hali keyfiyet böyle böyle dediler.” (s. 119)

“Bu biçimde devam ederek; sırasıyla ve açıklayarak anlatmak.” (Akyalçın, 2024, s. 91)

buruk buruk

“Köyde buruk buruk baktılar birbirlerine…” (s. 149)

“Küskün ve gücenik bir biçimde.” (Akyalçın, 2024,s. 93).

çuval çuval

“Çuval çuval un yapılmış.” (s. 74)

“Büyük torbalarla.” (Akyalçın, 2024, s. 121).

dik dik

“Tilki gibi dik dik oldular.” (s. 76)

“Öfkeli bir biçimde sert sert.” (Akyalçın, 2024, s. 136).

donuk donuk

“İl başkanı donuk donuk dinledi.” (s. 151)

“Cansız bir biçimde. Anlamsızca ve ışıltısız.” (Akyalçın, 2024,s. 143).

dürüm dürüm

“Hele lahana gibi dürüm dürüm dürzülere…” (s. 72)

“Katlı katlı ve kıvrımlar biçiminde.” (Akyalçın, 2024, s. 148).

efil efil

”Dere kıyısındaki kavaklar bir sağa, bir sola efil efil sallanıyordu.” (s. 52)

“Cayır cayır, temiz, parlak, güzel, çekici, telaşlı olmayı anlatır.”

“Salkım saçak. Dalgalanarak, hafiften serinleterek.” (Akyalçın, 2024, s. 152).

gere gere

“Sandık başkanı Hakkı Bey, atın gemini gere gere karşılarına dikildi.” (s. 16)

“(Göğsünü) Kendine güven duygusuyla göğsü ileriye doğru çıkarıp kasılarak, övünerek.” (Akyalçın, 2024, s. 185).

gıvım gıvım

“Hökümetin emrine burun kıvıracak mıhtarı hökümet de gıvım gıvım gıvırır.” (s. 145)

“Güç kullanarak kıvırmak anlamında.” (TA).

goduş goduş

“Köye gelir goduşgoduş söylenir.” (s. 103)

“Kasılarak söylenen” (TA).

güle güle

“Köy hatırı için ireylerimiz sizin, güle güle kulanın!” (s. 15)

“Gideceğin yere mutlu neşeli ve sağlıklı olarak git anlamında iyi dilek bildiren uğurlama sözü. Hep gül anlamında.” (Akyalçın, 2024, s. 195).

hafif hafif

“Sayın Başkan, hafif hafif aşağı evlerden bu yana köylününehval-i keyfiyetini kolaçan edelim.” (s.165)

“Yavaş yavaş, hafifçe.” (Akyalçın, 2024, s. 200).

hayhay

“Hay hay canla baş üstüne.” (s. 55)

“Baş üstüne, elbette, seve seve” (T).

ilvan ilvan

“Biz de köy içindeilvan ilvan geziniriz.” (s. 110)

“Gösteriş ve çalım satarak.” (TA).

inim İnim

“Koskoca vatanı inin inim inleten Halk Parti eşkıyasından hep birlikte kurtaracağız.” (s. 113)

“İniltili, dokunaklı sesler çıkararak. Çok ezilmek inlemek.” (Akyalçın, 2024, s. 229).

iplik iplik

“Sonra yavaşından iplik iplik tel tel yağmur yumakları ekine, toprağa merhaba merhaba diyordu.” (s. 98)

“(Olmak, dökülmek) Tel tel; yıpranmış biçimde.” (Akyalçın, 2024, s. 231).

kadem kadem

“Kadem kadem devleti de ele geçirirsiniz.” (s. 78)

“Basamak basamak.” (TA).

kalbur kalbur

“Devletin işi gücü yokta size kalbur kalbur cücük mü yetiştiriyor?” (s. 72)

“Tahıl elemek için bir elek.” (T).

kavur kavur

“Aşağı yel kavur kavur yalıyordu toprağı.” (s. 115)

“Kızartmak, ateşte ısıtmak.” (T).

kırıta kırıta

“Avcı efendi kırıta kırıta torbasına atar zavalıları.” (s. 103)

“Kırıtarak, cilve yaparak.” (Akyalçın, 2024, s. 257).

kıvır kıvır

“Atlarındaki dere bir değirmenlik suyu kıvır kıvır ediyordu.” (s. 166)

“Büklümleri olan kıvrım kıvrım.” (Akyalçın, 2024, s. 258).

kıymıkkıymık

“Şu doksan dokuz sesi kıymık kıymık batıyordu yüreğine” (s. 32)

“Çok küçük parçalara ayrılmış biçimde.” (Akyalçın, 2024, s. 260).

kızım kızım

“Kızım, kızım ne şaşırıp bağırıyorsun.” (s. 96)

“Tekrar anlamı sağlanmıştır.” (TA).

koca koca

“Koca koca mebuslar köyümüzü şereflendirdiler.” (s. 53)

“Büyük büyük, kocaman çok iri.” (Akyalçın, 2024, s. 363)

lapa lapa

“Önce ve namusluca büyük bir sessizlik içinde lapa lapa kar yağardı.” (s. 89)

“(Yağmak) Yassı ve iri taneler halinde, yoğun biçimde yağmak.” (Akyalçın, 2024, s. 276).

nutuk nutuk

“Ömür boyu göremediğimiz soytarılığı nutuk nutuk başımızın dibine indirdiler.” (s. 93)

“Bir kimsenin uzun, sıkıcı bir konuşma yaptığını ya da özden yoksun bir söylev verdiğini belirtmek için kullanılan küçümseyici bir söz.” (T).

oluk oluk

“Tamir ettirmek isteyen köylülere oluk oluk para akıtıyordu.” (s. 136)

“Oluklar biçiminde, çok bol bol ve aralıksız olarak.” (Akyalçın, 2024,s. 295).

parça parça

“Hazır tandır üstüne dağılsa da bölük pörçük olsa da parça parça seriliyordu.” (s. 123)

“Azar azar, bölümlere, parçalara ayrılmış biçimde.” (Akyalçın, 2024, s. 308).

pırıl pırıl

“Gökyüzü yıkanmış pırıl pırıl olmuştu.” (s. 131)

“Çok parlak ve ışıltılı olarak.” (Akyalçın, 2024, s. 312).

pus pus

“Dere kıyısındaki ıslaklık pus pus donmaya dönüştü.” (s. 89)

“Görüşü çok azaltmayan hafif, nemli sis.” (T).

seç seç

“Seç seç alabildiğini bir aralık köylülerden biri bağırdı:” (s. 115)

“İstediğini seçebilirsin, seçenek anlamında.” (Akyalçın, 2024, s. 325).

sessiz sessiz

“On beş kişi sessiz sessiz dinlediler.” (s. 150)

“Sessiz, konuşmadan.” (Akyalçın, 2024,s. 329).

sıpırsıpır

“Hepimiz sıpır sıpır dökülüyoruz.” (s. 158)

“Tel tek dökülmek anlamında.” (TA).

sıvışı sıvışı

“Bir de ezan sesi duyunca cami duvarının gölgesinde sıvışı sıvışıveriyoruz.” (s. 111)

“Kaçmak anlamında ortadan kaybolmak manasında.” (TA).

suskun suskun

“Suskun suskun başlarını saldırdılar.” (s. 122)

“Sessiz sedasız.” (Akyalçın, 2024, s. 340).

sürümsürüm

“Böyle sürüm sürüm sürünürken.” (s. 44)

“(Süründürmek) Perişan etmek; güçlük çıkararak aşırı sıkıntıya sokmak.” (Akyalçın, 2024, s. 341.)

şaşkın şaşkın

“Gazi Emmi’nin sözlerinin karşısında birbirlerine şaşkın şaşkın baktılar.” (s. 71)

“Şaşırmış bir biçimde, hayretle, şaşarak.” (Akyalçın, 2024, s. 346).

şıpır şıpır

“Su içti üstüne çatalı peynire gitmedi ve gözlerinden şıpır şıpır bir yaş yanaklarından ağız ve çene boşluğuna akmaya başladı.” (s. 33)

“Şıpır şıpır sesler çıkararak. Sıvı nesnelerin parlayarak ve kayarak akması için kullanılır. Seri bir biçimde.” (Akyalçın, 2024, s. 348).

şiş şiş

“Köye dönüşlerinde dokuz aylık hamile kadınlar gibi göbekleri şiş şiş gözükürdü.” (s. 55)

“(Olmak) Şişmiş, kabarmış bir durumda.” (Akyalçın, 2024, s. 349).

tembel tembel

“Tembel cemaat caminin güneş tutan yönünün duvarına sırtlarını yapıştırıp tembel tembel konuşuyorlar.” (s. 76)

“(Oturmak, yatmak, yalanmak vb.) Tembel bir biçimde, uyuşuk ve miskince.” (Akyalçın, 2024, s. 360).

tıpıştıpış

“Dedilerse de tıpış tıpış icracının uzattığı dosyadaki yeni kağıtların altına imzalarını attılar, parmaklarını bastılar.” (s. 81)

“Kısa adımlarla çabucak yürümek. Yavaş veya hızlı ritimle, aynı çizgide. Bir işi sorumluluktan dolayı yapma durumu.” (Akyalçın, 2024, s. 363).

umutlu umutlu

“Tatlı bir yeşillik içinde umutlu umutlu kelleler fırlatmıştı.” (s. 132)

“Umut ve beklentisi olmak anlamında.” (Akyalçın, 2024, s. 373).

üfüre üfüre

“Oğlunun sürdüğü traktörün sesini kestirip, köylüye doğru üfüre üfüre bağırıyordu.” (s. 11)

“Hafif serin bir biçimde esen rüzgârın ve çıkardığı sesin tanımlanması için söylenen söz.”(Akyalçın, 2024, s. 378).

ürkek ürkek

“Bizim köylüler ürkek ürkek sandalyeleri altlarına çektiler.” (s. 64)

“Ürkek, çekingen, korkak bir biçimde, kaygılı ve şaşkın olarak.” (Akyalçın, 2024, s. 379).

üst üste

“Aşağı dere kıyısında kadehlerini üst üste diken keşif memurları konuşmaya başladılar.” (s. 123)

“Önce gözleri patlak patlak tandıra bakan çocuklara dağıtılıyordu.” (s. 123)

“Birbiri arkasına; yapılan bir eylemin ardından hemen aynısının yinelenmesi anlamında.” (Akyalçın, 2024, s. 380).

yara yara

“İlçe başkanı müdürün odasını yara yara müdür masasına yaklaştı.” (s. 105)

“Önünü açarak, ilerlemeyi kolaylaştırarak.” (TA).

yavaş yavaş

“Köylülerde yavaş yavaş sıvışı sıvışıverdiler.” (s. 77)

“Ağırdan ağırdan, azar azar, yavaşça.” (Akyalçın, 2024, s. 402).

yeler yeler

“Sen ben yeler yeler, aç yatarız.” (s. 56)

“Koşa koşa çabuk çabuk gitmek.” (Akyalçın, 2024, s. 404).

yığın yığın

“Bulutlar yığın yığın gökyüzünde belirince.” (s. 89)

“Küme küme, topluluklar biçimde.” (Akyalçın, 2024, s. 408).

yiğit yiğit

“Ve öyle oldu, buluştular. Ceketlerini iliklediler, yiğit yiğit merdiveni tırmandılar.” (s. 58)

“Mert mert, kahramanca.” (TA).

yuvarlana yuvarlana

“Bulutlar yuvarlana yuvarlana bitişik köylerle birlikte kendi köylerine doğru da geliyordu.” (s. 129)

“Herhangi işi veya eylemi kimi kez iyi kimi kez kötü durumda sürdürebilmek.” (Akyalçın, 2024, s. 416).

2.4.4. Biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerin bir araya gelmesiyle kurulan ikilemeler

alacalı bulacalı

“Caminin avlusunda alaca bulaca örtülü bir masa kurulmuş.” (s. 168)

“Karışık, renkli.” (Akyalçın, 2024, s. 49).

abadı sabadı

“Demek sizin işiniz abadı sabadı olmayan bu bok takımlarına mı kaldı?” (s. 21)

“Anlamsız, boş saçma.” (Akyalçın, 2024, s. 36).

elemiş belemiş

“Giden de aha şu ibiş. Hal-i keyfiyetini dört bir yana elemiş belemiş:” (s. 19)

“Söylemişler, hakkında ifade etmişler.” (TA).

haset fesat

“Köy dediğin haset fesat yuvasıdır.” (s. 25)

“Kimseyi çekemeyen, herkesi kıskanan, haset.” (Akyalçın, 2024, s. 205)

2.4.5. Yakın anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeller

aslını faslını

“Şehirden makbuz kestirenler sonra işin aslını faslını öğrendiler.” (s. 134)

“Gerçek ve temel biçimi yalan, uydurma.” (Akyalçın, 2024, s. 64).

ayan beyan

“Onu ayan beyan görün.” (s. 101)

“Açık açık, açık bir biçimde.” (Akyalçın, 2024, s. 69).

çoluk çocuk

“Kış geliyordu işte…Çoluk çocuk aş, ekmek, ister.” (s. 74)

“Çocuklarla birlikte tüm aile. Yaşı küçük ve deneyimsiz kişiler.” (Akyalçın, 2024, s. 120).

doğru dürüst

“Ulan dürzüler doğru dürüst tarlanızı sürdüğünüz, ekininizi serptiğiniz mi var?” (s. 69)

“Tam anlamıyla, doğru bir biçimde ve olduğu gibi.” (Akyalçın, 2024, s. 141).

fakir fukara

“Ocak başkanımız şekeri dağıtırken fakiri fukarayı göz ardı ettiğini görmediniz mi?” (s. 42)

“Yoksullar, geçimini güçlükle sağlayan kimseler.” (Akyalçın, 2024, s. 173).

hakir ve fakir

“Ben hakir ve fakir, Dumlupınar ilkokulunda oyumu kullanıp;” (s. 30)

“Hakir fakir yoksul, güçsüz ve aşağılanan durumda olmak.” (Akyalçın, 2024, s. 200).

şapur şupur

“Hepsini kucaklayarak şapur şupur öptü.” (s. 58)

“Birisini öperken veya yemek yerken çıkartılan sesler.” (Akyalçın, 2024, s. 345).

şöyle böyle

“Hadi şöyle böyle diyelim yarım saat sonra bu köyde bulduk.” (s. 77)

“Biri hakkında olumsuz şeyler söylemek. Belli belirsiz.” (Akyalçın, 2024, s. 349).

yalan yanlış

“Köylünün yalan yanlış bir şehirlik elbisesi olurdu.” (s. 55)

“Doğruluğu tartışmalı, gerçeğe ve mantığa uymayan.” (Akyalçın, 2024, s. 392).

yarım yamalak

“Allahu Ekber’den sonra kulhu’yü, elhamı’ı yarım yamalak bilen kişiler.” (s. 24)
“Mükemmel olmayan, eksik, üstünkörü.” (Akyalçın, 2024, s. 399).

2.4.6. Her ikiside anlamsız kelimelerle kurulan ikilemeler

pılı pırtı

“İsteyen sürekçi borcu ödesin, isteyen pılı pırtı borcu ödesin.” (s. 119)
“Eskiyeni, kullanışlı kullanışsız. Ne varsa tüm eşyalar. Giysi, kumaş dokuma ve benzeri eşya.”(Akyalçın, 2024, s. 311).

2.4.7. Zıt anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeler

alışveriş

“Hareketli bir alışveriş başlamıştı. Kimin önce oy vereceği belli değildi. Köylü sanki bir oy verme yarışına tutulmuştu. Önce ben vereceğim!” (s. 169)
“Pazarlık veya anlaşma süreci, alıp verme durumu.” (Akyalçın, 2024, s. 49).

aşağı yukarı

“Zağcıoğlu köyü aşağı yukarı denize göre bin beş yüz metrelik yükseklikte kurulmuş. Kasımda başlayan kış ancak Mayıs'ta sona erer. Yol mol kalma zortada.” (s. 74)
“Ortalama.” (Akyalçın, 2024, s. 65).

sağa sola

“Şaşkın şaşkın sağa sola, birbirlerine baktılar. İlçe Başkanının sesiydi bu:” (s. 174)
“Çevreye saçılmak, dengesizce dağılmak.” (Akyalçın, 2024, s. 319).

sağdan soldan

“Sonra öyle söylüyorlar, sağdan soldan köylüler geliyorlar bize.” (s. 66)
“Çeşitli yerlerden Sağ ve sol her düşünceden.” (Akyalçın, 2024, s. 319).

2.4.8. Sözcük yapısı bakımından ikilemeler

2.4.8.1. Adlarla kurulan ikilemeler

2.4.8.2. Yansıma kökenli kurulan ikilemeler

şapur şupur

“Hepsini kucaklayarak şupur şupur öptü.” (s. 58)

“Birisini öperken veya yemek yerken çıkartılan şap şap biçimindeki sesler.” (Akyalçın, 2024, s. 345).

2.4.8.3. İsmin hâlleri ve hâl ekleriyle kurulan ikilemeler

2.4.8.4. Yalın durumdaki adlarla kurulan ikilemeler

2.4.8.5. Yalın durumdaki aynı adlarla kurulan ikilemeler

Allahallah(s. 40)

“Müdür başlığına bir göz atıp banaverdi. “Evet” dedi. “Bakanlıktan köyünüze geliyor.” Ben şaşkınlık gösterisine geçtim: “Allahallah” dedim. “Bizim Yüce Vekâletle ne işimiz olur ki?” Müdür: “Bilinmez...” (s. 143)

“Şaşılacak bir durum anlamında.” (Akyalçın, 2024, s. 53).

aval aval

“Köylüler aval aval baktılar. Biri diğerinin koltuğuna vurup yavaştan konuştu. Ula Osman ben bu herifi tanırım... Bu icra memuru Apturrahim Efendi. Eyi Tanırım, iki sene önceyine köye gelmişti. Öküzleri, yatağı, yorganı yine haciz etmişti.” (s. 76)

“Boş ve aptalca.” (Akyalçın, 2024, s. 68).

bol bol

“Hafız Efendi Mevlüt okumayı sürdürürken gürültü patırdı arasında şeker külâhları bol bol dagıtıldı almayan kalmadı. Öşukçu iki külâh şekeri de Hafız'ın dizi yanına bıraktı.” (s. 177)

“Çok sık ve fazlaca olan.” (Akyalçın, 2024, s. 88).

sıcak sıcak

“Benim de karı hasta. Pis pis öksürüyor, kepenekli davara döndü. Ona bir çay yapayım da sicak sıcak içsin. Oğuldan, evlattan/hayır yok! Gene iş bize düşüyor ne sağlandı kurtuldu.”

(s. 13)

“Etkisi kaybolmadan. Zaman geçmeden. Isısı düşmeden.” (Akyalçın, 2024, s. 330).

sıra sıra

“Sıra sıra oturttururum bu cami yetümünüzü.” Şehre indim. Benim ahbabım, dostum bir istidacı Mutullah Efendi var. Ona gittim. Beni çok sever.” (s. 140)

“Sıra biçiminde, dizilmiş olarak.” (Akyalçın, 2024, s. 332).

uzun uzun

“Heyetindekilerle birlik, adaylık isteğinde olan beş sekiz kişi Ankara'ya Başbakanlığa gittiler. Başbakanlık koridorlarında uzun uzun tur attılar.” (s.152).

“Uzun süre, uzunca bir aman dilimi boyunca.” (Akyalçın, 2024, s. 377).

yok yok

“Caminini çinde bir homurtu dağıldı. Bir ses geldi: İcracı değil mi? Yok, yok icracı değil, müjde Köylüler birden ferahladılar. Namazlarını yarıda bırakıp cami önünde dirildiler. Köylülerden biri:” (s. 155).

“Hayır hayır öyle değil anlamında.” (Akyalçın, 2024, s. 412).

2.4.8.6. Yalın durumdaki ayrı adlarla kurulan ikilemeler

ana baba

“Her taraf ana baba günü. Bekle babam bekle... Bir iki günlük sefillik de burada sürüyor.” (s. 60)

“Ebeveyn; çocuğu dünyaya getirenler. (Günü) Çok kalabalık, hareketli ve telaşlı bir durumda.” (Akyalçın, 2024, s. 56).

çoluk çocuk (s. 74, 89,107…)

“Sığırın da otlağa çıkması karı kız, çoluk çocuk bütün evlere bir umut şenliği getirirdi. Köylünün kulak arkasını bu umut dünyası içinde icra sözcüğü kaşıyıp dururdu.” (s. 92)

“Çocuklarla birlikte tüm aile. Yaşı küçük ve deneyimsiz kişiler.” (Akyalçın, 2024, s. 120).

eş dost

“Şu doksan dokuz sesi kıymık kıymık batıyordu yüreğine; karısı, eşi, dostu gözünde on paralık olmuştu. İçinden konuştu:” (s. 32)

“Çok yakın kimseler, tanıdıklar, arkadaş.” (Akyalçın, 2024, s. 166).

kul köle

“Muhterem: Zağcıoglu köylüleri biz de emirlerinize kul köle olacağız.” (s. 38)

“Tam bir doğruluk ve özveriyle bağlılık, bütün istenileni yerine getirmeye hazır ve gönüllü olma durumu.” (Akyalçın, 2024, s. 270).

külufak (s. 16, 17, 36…)

“Banka işleriniz bizden sorulur. Külufak edeceğiz, üç beş sene öteye attıracağız demediler mi? Biz de banka müdürüne bu tebligatı yapacağız. “Yok mok” derse ben bağırırım:” (s. 45)

“Küçük parçalar durumunda. Param parça, un ufak edilmiş.” (Akyalçın, 2024, s. 272).

para pul (s. 86, 93, 165.)

“Siz belki bilmiyorsunuz, emme mihtar dediğin köyün parasız, pulsuz kabadayısı.” (s. 86)

“Para, mal, ekonomik güç.” (Akyalçın, 2024, s. 308).

pılı pırtı (s. 67)

“İsteyen pılı pırtı borcu ödesin.” (s. 119)

“Eski yeni, kullanışlı kullanışsız ne varsa tüm eşyalar. Giysi, kumaş, dokuma ve benzeri eşya.” (Akyalçın, 2024, s. 311).

sağ sol

“Sağol, var ol mıhtar! Dediler mırıldanır gibi. Sonra evlerine doğru sağa sola dağıldılar.” (s. 18)

“Çevredekiler, herkes.” (Akyalçın, 2024, s. 319).

şan şeref

“Bizi adam yerine koydukları için şerefimiz, şanımız arttı. İşin peşini bırakmayalım. Önce banka borçları...” (s. 44)

“Toplum içindeki saygınlık, onur.” (Akyalçın, 2024, s. 344).

şöyle böyle

“Hadi şöyle böyle diyelim yarım saat sonar bu köyde olduk. Bu kerhaneci imam cemaati ikindi namazına davet etti. Sizin vaktinizle, zamanınızla Yozgat'ın vakti zamanı hiç birbirine uymuyor mu?” (s. 77)

“Biri hakkında olumsuz şeyler söylemek. Eh işte idare eder. Belli belirsiz.” (Akyalçın, 2024, s. 349).

yer gök

“Cumhuriyet alanını bayrama çevirdiler. Seçime bir hafta kala yer gök bir oldu.” (s.159)
“Yer gök: Yeryüzü, gökyüzü, her taraf; gözün görebildiği tüm ortam.” (Akyalçın, 2024, s. 406).

2.4.8.7. Bulunma hâl ekiyle kurulan ikilemeler

sağda solda

“Bakalım ne yaptı? Olur dediler. Koskoca Müdürle görüşmek sağda solda övünme payı oluronlara.” (s. 142)
“Çeşitli çevreve mekanlarda, belli belirsi zortamlarda.” (Akyalçın, 2024, s. 319).

2.4.8.8. Çıkma hâl ekiyle kurulan ikilemeler

sağdan soldan

“Gomşular!.. Fırtına gibi gelip fırtına gibi gittiler. Hökümetten desen değil... Bunlar bir başka taife... Sağdan soldan kulağımıza sesler geliyor. Yeni partiler kurulmuş. Bizim ireyimizi de adam yerine koyacaklarmış.”(s. 112)
“Çeşitli yerlerden. Sağ ve sol her düşünceden.” (Akyalçın, 2024, s. 319).

2.4.8.9. İsim + belirtme + isim + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler

tamı tamına

“Tam hayrımız, hasanatımızla türlü sahtekârlığımızla tamı tamına Cennet-I âlâya ilâyik kuluz. Hadi siktir! Ötesi berisi, devleti, millet bir yana” adi adım marş sürünmeye devam...” (s. 73)
“Aynen olduğu gibi, eksiksizce.” (Akyalçın, 2024, s. 354).

2.4.8.10. İsim + çıkma + isim + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler

elden ele (s.23)

“Şenlendi dünyaları. Bizimkiler Sandık Başkanına uyup birkaç kadehi elden ele dolaştırdılar.”

“Bir şeyi hedefe ulaştırmak için kişiler arasında eller kullanılarak gezdirmek.” (Akyalçın, 2024, s. 158).

2.4.8.11. Hâl + yönelme hâl ekiyle kurulan ikilemeler

kendikendime (s.35,38,55…)

“Ulan”. dedim” kendi kendime “Bizim köylü millet bizi dasıparaya almıyor.” (s. 57)

“ İçinde kimsenin karışamayacağı ve duramayacağı biçimde.” (Akyalçın, 2024, s. 250).

kendikendine (s. 60,73,…)

“Ve Müdürün odasını terkettiler. İl Başkanıönde, köylüler arkada il binasına doğru yürüdüler. İl Başkanı kendi kendine duyulur sesle konuşuyordu:” (s. 67)

“(Yetiştirmek) Başkalarının yardım ve desteği olmaksızın kendini geliştirmek.” (Akyalçın, 2024, s. 250).

sırt sırta

“Beş altı milletvekilinden bir ikisi daha sandalyelerinden ayaklanıp köylülere nutuklar attılar. Hepsi: “Yolunuz yapılacak, suyunuz gelecek, kredileriniz arttırılacak, borçlarınız tecil edilecek, caminize minare yapılacak” deyip sözlerinisırt sırta vurdular.” (s. 38)

“Arkalarını birbirlerine dayayarak. (Vermek) Dayanışmak, yardımlaşarak güç birliği oluşturmak.” (Akyalçın, 2024, s. 333).

üst üste

“Biz bizi bileli bu rezalet, bu kepazelik surer gider, pangaya borç üstüste yığılır. Kalk kalkabilirsen altından...” (s. 60)

“Birbiri arkasına; yapılan bir eylemin ardından hemen aynısının yinelenmesi anlamında.”(Akyalçın, 2024, s. 380).

yarı yarıya

“Biber, domates, patlıcan fideleri yarı yarıya bileğe batmıştı aldırmadılar.” (s.131)

“Yarısı kadar, ortadan eşit biçimde ayırarak.” (Akyalçın, 2024, s. 399).

2.4.8.12. Her ikisi de yönelme hâl eki ile kurulan ikilemeler

sağa sola (Dağılmak)

“Sağol, var ol mıhtar! Dediler mırıldanır gibi. Sonra evlerine doğru sağa sola dağıldılar.”

(s. 18)

“Çevreye saçılmak dengesizce dağılmak.” (Akyalçın, 2024, s. 319).

2.4.8.13. Her ikisi de belirtme hâl eki almış ikilemeler

namazı niyazı

“Bizim ecdadımız, sülâlemiz namazınan niyazınan mı terbiye oldu? Nerden çıkarttın bu cami davasını?” (s. 136)

sağı solu (belli olmamak)

“Cenab-ı Rabbülâlemin dünyayı yarattıktan sonra sağına soluna adamlar serpmiş.” (s. 73)

“Nasıl davranacağı kestirilemeyen, dengesiz.” (Akyalçın, 2024, s. 319).

2.4.8.14. Yapım ekiyle kurulan ikilemeler

alaylı alaylı

“Köylüler burun kıvırdılar. Alınlardaki çizgiler daha da ekşidi. Gözleri yarı yumuk oldu. Biri patladı, alaylı alaylı söylendi:” (s. 88)

“Alay edici, küçümseyici bir biçimle.” (Akyalçın, 2024, s. 51).

iplik iplik

“Sonra yavaşından iplik iplik tel tel yağmur yumakları ekine, toprağa merhaba merhaba diyordu.” (s. 98)

“(Olmak, dökülmek) Tel tel; yıpranmış biçimde.” (Akyalçın, 2024, 231).

tatlı tatlı

“Köye yağan yağmur birden dereyi çoşturmuş, dere kıyısındaki bostanları tatlı tatlı basmıştı.” (s. 131)

“Güzel güzel, tatlılıkla; göze ve gönle hoş gelen bir biçimde.” (Akyalçın, 2024, 357).

umutlu umutlu

“Tatlı bir yeşillik içinde umutlu umutlu kelleler fırlatmıştı.” (s. 132)

“Umut ve beklentisi olmak anlamında.” (Akyalçın, 2024, 373).

yara yara

“İlçe başkanı müdürün odasını yara yara müdür masasına yaklaştı.” (s. 105)

“Önünü açarak, ilerlemeyi kolaylaştırarak.” (TA).

2.4.8.15. İyelik eki + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler

sağına soluna

“Kitabın birinde yazılıymış: Cenab-ı Rabbülâlemin dünyayı yarattıktan sonra sağına soluna adam serpmiş. Böyük böyük şeherler kurmuşlar.” (s. 73)

“Çevreye saçılmak dengesizce dağılmak.” (Akyalçın, 2024, s. 319).

2.4.8.16. Çokluk ekiyle kurulan ikilemeler

yeler yeler

“Sen ben yeler yeler, aç yatarız.” (s. 56)

“Koşa koşa çabuk çabuk gitmek.” (Akyalçın, 2024, s. 404).

2.4.8.17. Hece ilavesiyle kurulan ikilemeler

besbelli

“Allah senden razı olsun. Böyük adam olduğun besbelli, dediler. Sonra dere kıyısındaki sohbete katıldılar. Şef, yardımcısına sordu:” (s. 126)

“Açık bir biçimde. Anlaşıldığına göre, anlaşılıyorki.” (T).

dipdiri

“Pipo kısmı dipdiri duran,içinde küller olan, ağız bölümleri kırılmış üç dört tane pipo getirdiler bana.” (s. 11)

“Çok diri, çok canlı.” (T).

sersefil

“Allah'ın doğrusu sersefil bir köy var. Emme velâkin Osmanlı'dan daha gözel.” (s. 22)

“Çok sefil olan; yoksul. Çok perişan üzgün. Sefil, yoksul bir biçimde.” (T).

tıpatıp

“Bu Emin gardaşımın söyledikleri tıpatıp olduklarımızın aynası. Köy milletinde ukalâdan aklı erikten geçilmez. Doğru dürüst gıçını silmeyen şeriat nizamı, apdestalıp namaz kılmayankendiiçindebaş imam. olur. Üçyatar, beşkalkar.” (s. 102)

“Her bakımdan birbirinin aynı biçimde; tastamam, tıpkısının aynısı, aynısının tıpkısı, tıpkı tıpkısına, tıpkısı tıpkısına.” (T).

2.4.8.18. Sayı yoluyla kurulan ikilemeler

altı yedi

“Şeker dağıtımı bitti; ama odanın art dibinde outran altı yedi yaşlı erkeğin, sekiz on ihtiyar kadının elleri boşta kaldı. Bir bağırış doldu odaya...” (s. 39)

beş on (s. 12, 14, 17)

“Köy, şeker hikâyesini beş on gün konuştu.” (s. 42)

beş sekiz

“Duvar diplerinde tünediğimiz caminin müşterilerinden beş sekiz kişinin hepsi cami imamı oldu.” (s. 24)

bir iki

“Bir iki yılmış... O da gün gibi çabucacık gelir geçer.” (s. 104)

dört beş

“Dörtbeş günlük şehirde kalışının han parası, yemek parası, köye dönerken aldığı gaz parası, şeker parası, karısına, kızına aldığı fistanlık parası garibi bir çuval buğdayla köye döndürüyor.” (s. 60)

iki üç

“Yozgat ve babamın kaldığı Yerköy istasyonunda buğdayın kilosu üç-üçbuçuk kuruştan muamele göruyordu.” (s. 10)

kırk elli

“Bir yanda ben, biryanda kırk elli haksız takımı... Köy yerin de susmakla, siyasetle zar zor işin içinden sıyrılırsın, Yoksa her biri bir zulüm makinesi kesilir; dirliğini de bozarlar, düzenini de... Ben zaten bundan sonra mıhtarlığa talip olmayacağım.” (s. 50)

kırk kırk beş

“Amma velâkin kırk, kırkbeş dakka once okunan öğlen namazının hemen ardından Allahuekber'le ikindi namazına cemaati davet eden mübarek Hoca Efendi'nin hal ve keyfiyetine şaşırıp kaldım.” (s. 80)

on on beş

“On on beş köyden aldığımız teklifat bunlar.” (s. 120)

on otuz

“Elimizin altında on otuz, elli yüz öncesinin bir cılgası var.” (s. 61)

on yirmi

“On yirmi tiftik keçim var. Bahara tiftiğini alıp sana getireceğim. Namusum hakkına söylüyorum bunu.” (s. 47)

sekiz on

“Birlik, sekiz on kişinin olduğu Masaya Hakkı Bey'i götürdüler. Hakkı Bey, hüznünden hiçbir şey yitirmemişti.” (s. 33)

üç beş

“İlk akşam yavaş yavaş köyün serinliğine iniyordu. İkindi namazını kılmış üç beş kişi caminin güneş tutan yönü-“ ne sırtlarını dayayıp çömeldiler:” (s. 12)

üçer beşer

“Üçer beşer koyunumuz, tiftik keçimiz var.” (s. 104)

yedi sekiz

“Arda kalan yedi sekiz kadının feryadını duymadınız mı?”(s. 42)

yüz iki yüz

“Hüsmen Ağa'nın arılarını evden eve taşıyıp köyde yüz iki yüz arının olduğunu banka şefine onaylatacaklardı.” (s. 121)

2.4.8.19. Ünlem yoluyla kurulan ikilemeler

ah vah

“Bir gün bir iş oldu. Biz Cuma namazına hazırlanırken dayımın oğlu karşımda dikildi: “Ağam hasta, hemen seni istiyor,” dedi. Çaresiz kalkıp gittik. Odasına vardık. Dayım yorgan içine başını gömmüş. Ah! vah! ediyor.” (s. 146)

“Acıma, yakıma bildiren söz.” (Akyalçın, 2024, s. 214).

hele hele

“Onların hiçbiri yoktu ortada. Hele hele milletvekili olan il başkanına, üniversite okuduğu için 948'de bir haber göndermiştim:” (s. 35)

“Şöyle böyle**.** Hayal meyal.” (Akyalçın, 2024, s. 209).

vay babam vay (vay anam vay)

“Vay babam vay! Şimdi onlar Ankata nam şehre gittiler. Kaba kaba yataklı odalara gömüldüler. Dünya onların dünyası...” (s. 44)

“Şaşırma ve hayret anlamın da kullanılmıştır.” (TA).

2.5. Argo ifadeler

Argo belli bir kesim tarafından oluşturulan kendi içerisinde bir takım özel anlamlar içeren bir araya gelen topluluklar tarafından benimsenen yapılardır. Başka toplumlar tarafından anlaşılmayacağı gibi konuşulduğu toplumda yaşayan herkes tarafından da anlaşılamamaktadır. Toplumlara özgü ve konu edinilen toplumların

dilleriyle, ağız özellikleriyle yakından ilişkilidir argo kelimeler. Toplumdan topluma değişen bu özel dil bölgeden bölgeye de değişmektedir. Argo, insan becerikliliğinin ve yaratıcılığının bir sonucudur denilebilir. İnsanlık tarihinin ilk çağlarından itibaren insanların dil türetme ihtiyacı ve becerisiyle birçok dil oluşturulmuştur. Ve dildeki kelimelere yeni bir anlam yüklenmesiyle argo oluşmuştur. Aktunç tarafından "Argo dilin gizli örgütüdür." (1998, s. 19) olarak tanımlanmaktadır. Argo sadece bu yolla ortaya çıkmamıştır. Argonun birden fazla ortaya çıkma serüveni vardır. Bir grup insanın yalnızca kendilerinin anlayabileceği özel bir dil oluşturmak istemesiyle ortaya çıkmıştır. Herkes tarafından anlaşılmaması, örtülü olması, kendilerine has olması ve iletişimi kolaylaştırması gibi birçok amacı içinde barındırır. Genel dildeki sözcüklerin değiştirilip dönüştürülmesiyle ortaya çıkan argo, günümüze kadar çeşitlenmiş ve yabancı dilden alınan sözcüklere de anlam yüklenmesiyle alanını oldukça genişletmiştir. Argonun varoluşsal zemini olarak düzene karşı bir aykırı ses olarakta niteleyebiliriz. Tek başına yeterli olmayacaktır bu adlandırış çünkü argonun ortaya çıkmasında birçok etmen etkili olmuştur. Aksan argoyu şu şekilde ifade eder: Her dilde görülen, toplum içinde bir kesimin ya da öbeklerin farklı biçimde anlaşmayı sağlamak amacıyla oluşturduğu özel bir dildir. Her dil içinde argo ve argo türleri bulunmasıyla birlikte her ülkede bu özel dilin oluşumunda birbirine benzer eğilimler görülmektedir. Argo gelişmiş, sanatlı ve nükteli bir dildir (Aksan, 2007, s. 89).

İnsanların varlıkları, nesneleri ve kavramları adlandırması hem pratik hem de soyut bir çok ihtiyacın karşılanmasına yönelik bir süreçtir. Bu davranış, dilin temel yapı taşlarından biri olan adlarla dünyayı anlamlandırma, düzenleme ve başkalarına ifadeetme ihtiyacından doğar (Tuğluk, 2024, s. 242). Bu bağlamda argo informal bir dildir. Standart dilden uzaklaşan kişi ve gruplar tarafından kullanılır. Bir dilde var olan kelimelere yeni anlamlar yüklenmesiyle oluşan ikincil bir dil evrenidir. Argo bir küfür aracı değildir. Yeni anlamlar gizli hüviyetler içeren bir yapısı vardır. Var olan dille karşı argonun kaba olma durumu argoyu ikincil plana iter ve imaj açısından kötü bir köken olarak tanıtılmasına sebep olur. Argoya kötü gözle bakılmasına neden olan bu etmenler nedeniyle kötü bir algı oluşmuştur. Bu yakıştırmacalar nedeniyle argo, sokak dili sokak ağzı olarak nitelenir. Argonun söz dizimi için Develioğlu şöyle der: Argo sözdizimibakımından bazı özelliklere sahip olsa da kendine has ayrı bir gramere sahip değildir. Bu yüzden ana dil değil, ana dilden türeyen yardımcı bir dildir. Ana dili konuşanlar bu yardımcı dili anlayamayabilirler. Ancak bu yardımcı dili konuşanlar kendi ana dillerini bilirler.

Argo doğal diller sınıfında olan yapma bir dildir (Devellioğlu, 1980, s. 13-14). Bahattin Sezgin, argoyu "Ulusal sınırlar içinde yaşayan ve ulusal bir dil kullanan halkın içinde, belli bir yerde yaşamakta olan insanlar, ortak bir alanda birbirine bağlantılı işlerde çalışıp birlikte üretim yapanlar ya da belirli bir alanda iş gören insanların oluşturduğu kümelerde, küme bireylerinin kendilerinden başka kimsenin anlamayacağı bir biçimde, özgün bir anlatım biçimi ya da iletişim aracı olarak ürettikleri sözcükler dizgesi, yapay bir dil"şeklinde tanımlamıştır (Sezgin, 2013, s. 5). Argonun ortaya çıkmasında belli bir kesim arasında olan iletişim, bağlılık, çıkar ilişkisi, kısacası insan duygularının ön planda olduğu görülmektedir.

Eski İspanyolcada *alçak adam* demek olan *arigote* kelimesiyle ilişkili olduğunu düşünenler vardır. *Horozun mahmuzu* anlamına gelen ve 16. yüzyıla kadar *argot* şeklinde kullanılan *ergot* kelimesinin *hırsızlık* şeklindeki mecazî anlamıyla da bağdaştıranlar vardır. Fransızcada *düzenbaz, hileci, maharetli, kurnaz* anlamlarına gelen *argutus*kelimesinden geldiği düşüncesi de ileri sürülmüştür. İtalyanca *hırsız dili* demek olan *gergo*sözünden geldiğine inanlar da vardır (Devellioğlu, 1980, s. 15-16). Argo kelimelerin türetilmesi adına benzetmelerden yararlanılarak sözcüklere ikinci bir anlam verilmektedir. Bu benzetmeler çeşitli şekillerde yapılabilir. Örneğin Türkçeye Yunancadan giren ve *kümes* anlamına gelen *kodes* sözcüğünün kümesin dar olması ve hayvanların akşamları oraya kapatılması ile hapishanenin dar olması ve insanların da hapsedilmesi arasında bir benzerlik kurularak oluşturulduğunu düşünmekteyim. Benzetme yoluyla argoya giren bu sözcük eğer insanlar için kullanılmasaydı argo sayılamazdı. Aynı zamanda argo oluşumunun bir başka yolu olan esprili deyim üretmek de benzetmelerden yararlanılarak gerçekleşmektedir.Örneğin argoda *dolgun göğüs* anlamında kullanılan *kaçak inşaat*, inşaatta olması gerektiğinden daha fazla kat çıkılması ile arasında benzerlik kurularak oluşturulmuştur. Bazı güncel olaylar da argonun oluşmasına neden olabilmektedir. Mesela argoda *hazırdan yemek* anlamında kullanılan *kilometre açmak* deyimi, bazı şoförlerin taksimetreyi önceden açması ve müşteriden daha fazla para almasıyla ilişkili olabilir. Bir başka oluşum yolu ise yabancı kökenli sözcük kullanımı ve bazı sözcüklere ise Türkçe kurallara göre ek getirilmesidir. İspanyolcadan alınan *palavra* sözcüğüyle oluşturulmuş *palavra atmak* deyimi bu yolla oluşmuş argolardandır. Argonun en başat özelliği herkes tarafından anlaşılmayan örtük ve özel bir dil olmasıdır. Argonun bağlı olduğu genel dili bilmek bu diile ilgili argoyu anlamaya ve konuşmaya yetmez. Herkesin anladığı bir sözcük de argo sayılamaz. Argo sözcükler anlam genişlemesi ile aynı zamanda birden fazla anlama sahip olabilir. Günlük konuşma

dilinden alınan bir sözcüğün argo olabilmesi için konuşma dilinde kullanılan anlamının dışında ikinci bir anlama hatta üçüncül bi hüviyette sahip olması gerekmektedir. Bu ikinci anlamı sadece birkaç kişinin biliyor olması yeterli olmaz. Ancak bir sözcük iki ayrı anlamda kullanıyorsa ikinci anlamının kesinlikle argo olacağı anlamına gelmez. Diğer anlamının hakaret, galiz ya da küfür amacıyla kullanılması da argo olacağı anlamına gelmemektedir. Sözcüğün değişik anlamlarından birinin argo sayılması için yalnızca belli bir kesim tarafından sınırlı bir topluluk tarafından anlaşılabilmesi gerekmektedir. Argoda kelimeler şekilleri bozuk, örtük, anlamı kapalı ve yerleri değiştirilmiş olabilir. Anadildeki ilk anlamı dışında kaydırmalara uğratılan kelimeler, yabancı kelimelerle ve azınlıkların kelimeleriyle karışık olarak ortaya çıkar. Argonun sürekli değişen ve dönüşen bir yapısı vardır. Bazen yeni kelimelerin türetilmesiyle oluşur. Bazen de var olan eski kelimelerin yapısının değişime uğramasıyla ortaya çıkar. Konular genel olarak kadın erkek çekişmeleri, içki, spor, kadın, kumar, hapishane, aile içi ilişkiler, denizcilik, günlük hayatla ilgilidir. Teşbih, istiare, mecaz, abartma sanatlarına açık bir dildir. Suç dünyasında, kapalı topluluklarda, göçmenlerde, cinsellikle ilgili alanlarda, tutunamamış şehir yaşamından dışlananlar arasında eğlence ve futbol dünyasında, internette bu özel dile has kelimeler kullanılmaktadır.

alık

“Günü zorlayan işler köylünün alıklığına tokat vurdu.” (s. 97)

“Anlama ve sezme gücü yetersiz olan (kimse).” (T).

aptal

“Bizde az aptal deyyus takımı değiliz…” (s. 81)

“Zekasının azlığında dolayı yeterince düşünemeyip akıllıca hareket edemeyen (kimse); budala” (T).

aval aval

“Aval aval bakan köylüler birden dirildiler.” (s. 123)

“Aptalca, salakça.”

“ Saflığı aptalık derecesinde olan, bön, şaşkın, aptal (kimse).”

“Aptal, salak (kimse)” (Aktunç, 1990-1998, s. 46).

avanak

“Biz de ne avanak milletiz.” (s. 84)

“Herkes avanaklaşır. Ne yaptığını, ne yapacağını bilmeyen bir beyin sarhoşluğuna düşerler Orta yerde demokrasinin“d” sini bilen hiçbir kimse yoktur.” (s. 69)

“Akılsız, aptal, bön (kimse). Saf.” (Aktunç, 1990-1998, s. 46 & T, 2023, s. 295).

babayı alır (babayı almak)

“O zaman alır babayı.” (s. 45)

“Kötü bir sonuç almak; bir işte, bir oyunda yenilmek, kaybetmek.”

“(Bir işte) Bir şeyi elde edememek.” (Aktunç, 1990-1998, s. 50 & Püsküllüoğlu, 2012, s. 35).

bok (s. 16, 21, 31…)

“Emme bir bok yiyemezsiniz.” (s. 15)

“Gitsinler ne bok yerlerse yesinler.” (s. 82)

“Hor görülen, küçümsenen, tiksinilen şey.” (Püsküllüoğlu, 2012, s. 40).

bok yedik

“İyi bok yedik.” (s. 44)

bok yemek (boku yemek)

“İyice boklar yedik.” (s. 31)

“Güç bir durumla karşılaşmak. İşlevsiz duruma düşmek, işi bitmek.

Bok etmek, bok atmak. Çok kötü bir sinirlendirici, yakışıksız bir iş yapmak. Yanlış yapmak, hatalı davranmak. Halt etmek.” (Aktunç, 1990-1998, s. 61 & Püsküllüoğlu, 2012, s. 42).

bokladık

“İşi tümüyle bokladık.” (s. 32)

boklama

Gazi Ahmet Emmi’miz particilikte aklının gittiği yolu terk etsin, köyün işini boklamasın! (s. 14)

“Bok etmek, bok atmak.”

“(Bir şeyi) Düzeltilmesi güç bir duruma sokmak, bozmak, berbat etmek.” (Aktunç, 1990-1998, s. 60 & Püsküllüoğlu, 2012, s. 41).

boktan (ya da boktan künet) (s. 135)

“Niye güldünüz?.. Niye sustunuz? Hiçbirinizin bir boktan anladığı yok.” (s. 114)

“Değersiz işe yaramaz, kötü niteliksiz. Çok kötü, işe yaramaz, derme, çatma, temelsiz.” (Aktunç, 1990-1998, s. 60 & Püsküllüoğlu, 2012, s. 41).

“Değersiz, yararsız olan.” (T, 2023, s. 577).

deyyus

“O deyyus particiler size cennetten köşkler vaat ederken işte böyle vaatlerini yerine getirip icrayı göndermişler…” (s. 79)

“Bu deyyuslar siyasetçilerle birlik namusumuzu payimal ettiler.” (s.97)

“Karısının veya kendisine çok yakın bir kadının iffetsizliğine göz yuman (kimse).” (T).

dost

“Karısı, eşi, dostu gözünde on paralık olmuştu.” (s. 32)

“Sevgili.” (OAS, 2011, s. 58).

dürzü

“Gam yeme hocam, şimdi o dürzüler yavaş yavaş köye gelirler.” (s. 49)

“Ağır hakaret ve küfür sözü.” (T).

fışgı karı

“Suuus! Fışgı karı.” (s. 125)

“Genellikle arsız, yapışkan, ahlaksız. (Genelde kadın ya da kızları aşığılamak için)” (TA).

“Ne bağırıp duruyorsun fışgı, kenef…”

gâvuruyla

“Rakı gâvuruyla o zaman tanıştım.” (s. 20)

“Bok etmek, bok atmak.” (Aktunç, 1990-1998, s. 119).

“Müslüman olmayan kişileri belirtmek için kullanılan bir sıfattır. Dinsiz kimse.” (T).

goduş goduş söylenmek

“Köye gelir goduş goduş söylenir.” (s. 103)

“Diklenerek söylenmek.” (TA).

halt etmek

“Her ne halt edersen et... O yapacağıncamiye ben gelmiyom.” (s. 138)

“Uygunsuz bir söz söylemek, uygunsuz davranmak, uygunsuz bir iş yapmak.” (T, 2023, s. 1504).

haset fesat

“Köy dediğin haset fesat yuvasıdır.” (s. 25)

“Başkalarının sahip olduğu imkanları kıskanma durumu.” (T).

ırzıkırığ

“Ocak başkanı kesilen ırzıkırığa laf geçirelim.” (s. 85)

“Namusunu koruyamamış kimse.”

“Namusuna karşı yapılanlara aldırmayan., namussuz kimse.” (Aktunç, 1990-1998, s. 144 & Püsküllüoğlu, 2012, s. 98).

it

“İt sabrı varmış da tahammül ettim.” (s. 32)

“Aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya davranışları kötü olan kimse için kullanılan bir sövgü sözü.” (T).

“Şu Satı oruspusu işimizi altüst etti.” (s. 41)

kâfir

“Aslında bu iki kâfir ecüş mecüş taifesinde.” (s. 22)

“Tanrı’nın varlığını birliğini kabul etmeyen kimse.” (T).

kafir herif

“Kafir herif!. Kafirheriiif!..” (s. 125)

kâfir karı

“Kâfir karı, oruspu karı.” (s. 43)

kalleş

“Eğer siz de vermezseniz kalleş, böyük bir vebal takımı olursunuz” (s. 83)

“Sözünde durmayıp bir işin yüzüstü kalmasına yol açan.” (T).

karı (s. 28, 31, 32…)

“Ben karıma arada bir kızınca: “Ula gâvurkarı,” (s. 25)

“Kadın anlamında küçültücü kullanım.” (TA).

kenef

“Hep kötülük düşünen (kimse) kötü niyetli (kişi).” (Aktunç, 1990-1998, s. 175).

kıç

“Hiçbiri lafıma kıçını silmedi.” (s. 50)

“Mahrem beden bölgesi.” (TA).

“Kendini para karşılığı satan kimse.” (TA).

kıçına sürmek

“Bizim aklımıza sözümüzü kimse kıçına sürmüyor.” (s. 23)

“Sözlerine değer verilmemesi.” (TA).

kıçlarını silmeyen

“Ocak başkanının yalan yanlış sözlerini kıçlarını silmeyen köylü büyük bir telaşla gelen iki atlıya:” (s. 70)

“En iyisi her birinin sözünü kıçına silip atmak.” (s. 71)

“Sözü söyleyen kimsenin sözüne itimat etmemek.” (TA).

köpekler sıçsın

“Onların hanelere verdiği birer kiloluk şekerin içineköpekler sıçsın!” (s. 41)

“Beğenilmeyen durumu ifade etmek için kullanılmıştı.” (TA).

oruspugarıyı

“Oruspugarıyı gelin diye eve getirecekmiş.” (s. 109)

pezevenk

“Oyu biz verdik, sefayı pezevenkler sürüyor.” (s. 68)

“Gizli ve yasal olmayan cinsel ilişki öncesinde aracılık eden kimse.” (T).

pispis

“Pis pis öksürüyor, kepenekli davara döndü.” (s. 13)

“Sevilmeyen aykırı davranışları olan kimse.” (Aktunç, 1990-1998, s. 241).

siktir git

“Hadi siktir git eve, anan yalını versin.” (s. 103)

“Aldırma, boşver, önem verme anlamında kullanılır.” (Püsküllüoğlu, 2012, s. 162).

siktir!

“Hadi siktir!” (s. 73)

“Aşağılayarak kovmak.” (Püsküllüoğlu, 2012, s. 162).

siktirsinler (siktir etmek)

“Hadi siktirsinler…” (s. 153)

“Boş vermek, önem vermemek, kovmak, def etmek.” (Aktunç, 1990-1998, s. 259).

(Çoklu argo kullanımını gösteren uzun paragraf…)

“Var kerhaneciler var: Namusuzlukgredisi var, haysiyetsizlik gredisi var, utanmazlık gredisi var, üçkağıtçılık gredisi var, tembellik gredisi var, edebsizlikgredisi var… Daha başka gredi istiyor musunuz… Utanmaz, arlanmazlar… Değil hökümet Allah da sizinle başa çıkamaz. Hadi siktirin deyyus takımları.” (s. 71)

“Hile yapmak, Oynatan kimse.”

üçkâğıtçı

“Üçkâğıtçı kuşkaldıranların başları pınar, ayakları göl olsun…” (s. 158)

“Yalancı dolandırıcı, hileci, düzenci kimse.” (T).

2.6. İlişki sözleri (kalıp Sözler)

Söz varlığı içinde yer alan bu öğeler, bir toplumun bireyler arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan birtakım sözlerdir (Aksan, 2021, s. 43). Varlığını oluşturan ögeleri tanıtırken değindiğimiz dil evreninde kalıp sözler ya da ilişki sözleri adı verilen ögeler-tıpkı atasözleri ve deyimler gibi- bir dili konuşan toplumun gelenek ve örfüne, kültürüne ışık tutmakta, onun inançlarını, yaşam felsefelerini insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Çotuksöken, kalıp sözlerini şu

şekilde tanımlamıştır: “En az iki sözcükten oluşan, içindeki sözcükleri temel(düz) anlamlarını yitirmeden yeni bir kavramı, durumu, eylemi karşılayan söz öbekleri” (Çotuksöken, 1994, s. 8). İlişki sözleri açısından Türkçe’nin zenginliği dikkat çekici noktadadır. Örneğin hayırla geldiniz hayırla gidiniz kalıp sözü yolculuklara çıkacak olanlar için söylenen, belli bir amaçla kullanılanlara verilebilecek örneklerden biridir. Su gibi aziz ol da yalnızca belli bir durumda kullanılır.

Bunlardan başka, yeni evlenen çiftlerin uzun ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri adına birlikte olma durumları için “*bir yastıkta kocayın.*”hayır duası önemli kalıp söz örneğidir. Çocuğu dünyaya gelen kimseleri kutlarken kullanılan “*analı babalı büyüsün*!” de bir kalıp sözdür. Sevilip okşanan, kendisinden söz edilen bir çocuk için söylenen “*Allah bağışlasın”*; bir çocuğun ana babasıyla bir arada yaşaması dileğini belirtmek için kullanılan “*Allah gözünüzün önünden ayırmasın*” bunlardandır.

Türkçenin, belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş ilişki sözleri içinde başka dillerde benzerleri görülmeyen birtakım ögeleri de vardır. “Güle güle” sözünün değişik kullanımları buna örnektir. Güle güle giyin, güle güle hayırla harcayın, güle güle harca, güle güle oturun kullanımları gibi... Saygı belirtisi taşıyan kalıp sözlerden biri de çocukları sorulan kimsenin yanıt olarak onların sayısını belirttikten sonra ellerinizden öper(ler) deyişidir.

“Allaha ısmarladık.” Kalıp sözüde ortak dilde en çok kullanılan sözlerdendir. Geride kalan kimseler için “Seni Allah’a emanet ediyorum. Her türlü kötülükten o korusun dileklerini ifade eden bu sözün yanında “Allah’a emanetsin.”, “Rabbime emanet olun.” kalıp sözleri de aynı anlama gelmektedir.

Eve gelen veya bulunulan ortama daha sonra dışarıdan gelen kişiye “Hoş geldin.” Denmesi en çok kullanılan kalıp ifadelerden biridir. “Hoş geldiniz sefalar getirdiniz.” biçiminde kullanılan bu söze karşılık olarak, gelen kişi de “Hoş bulduk, sefa bulduk.” “Sefada daim olunuz.” Sözlerini kullanmaktadır. İnsan ilişkilerinin başka başka durumlarında doğrudan doğruya Türkçeye özgü kalıp sözler kullanılmakta, bunlar Türk kültürünün birçok yerine ışık tutmaktadır.

2.6.1. Af ve özür bildiren kalıp sözler

Özür bir kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep; mazerettir (T). Bayraktar, özür bildiren kalıp sözleri “Yapılan bir hatadan dolayı affedilmeyi istemek olan özre

yönelik dilimizde belli başlı kalıp sözler bulunmaktadır. Bunlar; Affedersin, Kusura bakma ve (çok) üzgünüm sözleridir.” ifade etmektedir (Bayraktar, 2022, s. 106).

affınıza sığınarak

“Affınıza sığınırım sözüm ona işim icabı bir Alevi köyüne uğradım.” (s. 20)

“Bir şey söylemeden ve yapmadan önce karşısındakinin buna izin vermesi dileğiyle söylenebilecek bir söz.” (TA).

kusura bakma

“Kusura bakma sayın başkanım öyle geçti içimden.” (s. 20)

“Sayın reisim kusura bakma.” (s. 59)

“Ocak başkanı kusura bakmasın…” (s. 63)

“Başkasına verdiği bir huzursuzluktan dolayı özür dilemek isteyen kişinin söyleyebileceği bir söz.“(TA).

özür

“Bihak ve biözür olmak kaydı şartı ile.” (s. 141)

“Yanlış yaptığı bir şeyden veya başkalarına verdiği küçük sıkıntılardan ve zararlardan ötürü bağışlanmasını isteyen kişinin söyleyebileceği söz.” (Gökdayı, 2020, s. 258).

2.6.2. Alay, ironi, küçümse ve hafife alma bildiren kalıp sözler

İroni, söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme (T, 2011: 1205) anlamına gelmektedir. Bayraktar göre ironi, “Üstten bir bakış açısı ve ince bir alayın söz konusu olduğu ironide, sözcüklere, sözlere tersinden anlam yüklenmekte, incitici gerçekler yumuşatılarak ancak daha etkileyici yoldan.” ifade edilmektedir (Bayraktar, 2022, s. 100).

vay babam vay!

“Hepsini tecil ettireceklerdi akılları sıra, vay babam vay!..” (s. 44)

“Vay dinî kırık hoca.” (s. 78)

“Duyduklarına ve gördüklerine inanamayan ya da inanmakta zorluk çeken, tahmin edemeyeceği durumların gerçekleştiğini gören, şaşıran veya hayretler içinde kalan kişinin söyleyebileceği bir söz.” (Gökdayı, 2020, s. 279).

2.6.3. Beddua bildiren kalıp sözler

Allah'ından bul!

"Ben hangi birine karşılık vereceğim? Yıktın benim dünyamı, Allah'ından bul!" (s. 31)

Birisinin yaptığı kötü bir işten dolayı karşısındaki kişiyi cezalandırmaya gücünün yetmemesi nedeniyle kişinin Tanrı tarafından cezalandırılmasını dile getirmek için söylenebilecek bir söz. (TA).

kâfir defterine yazılsın

"Demirgırat'a. Sözünden dönenkâfir defterlerine yazılsın." (s. 14)

"Beddua içeren bir söz." (TA).

2.6.4. Dua içeren kalıp sözler

Allah akıbetimizi hayra getire

"Sonra ameleliğin yolunu tutar. Tüm bir kepazelik bu köyün üstünde…Allah akıbetimizi hayra getire…" (s. 83)

"Bir işin sonucu için kaygı duyulduğunda veya başına kötü şeyler gelmesinden korkulan, kötü bir yoldaki kişi için söylenebilecek bir iyi dilek sözü. (Allah sonunu hayır etsin.)" (Gökdayı, 2020, s. 172).

Allah da onların bu dünyada ve ahirette şereflerini daim etsin.

"Bu köyün gelmiş geçmiş dünyasında böyle şerefli bir gün yaşanmamıştır." (s. 37)

"İki cihan saadeti dilemek anlamında kullanılan bir söz." (TA).

Allah razı olsun sizden

"Allah razı olsun sizden… Çok şükür aramızda teklif tekellifat yok, kan kardaşıyız artık." (s. 161)

Allah razı olsun yavrularımızdan

"Bu bizim can civan yavrular beş on guruş göndermeseler köyün tümünün anası ağlar. Allah razı olsun yavrularımızdan." (s. 110)

"Bir iyilik yapan kişiye duyulan gönül borcunu belirtmek ve Tanrı'nın hoşnut olmasını , iyiliğini esirgememesini dilemek için söylenebilecek bir iyi dilek sözü." (Gökdayı, 2020, s. 170).

Allah'a emanet olun

"Yarın tümücüğünüzle sandık başında buluşmak üzere hepiniz Allah'a emanet olun." (s. 18)

Bir yerden ayrılan kişinin işini, umudunu, yaşamını Tanrı'nın korumasına bıraktığını bildiren bir esenleme sözü (TA).

başımızın tacı olursun

"Sana da gelecek günlere işimiz düşerse yine başımızın tacı olursun." (s. 16)

"Kişinin bir başkasını büyük bir saygı ve ilgi ile karşılayacağını belirtmek için söyleyebileceği bir söz." (Başımızın üstünde yeri var.) (Gökdayı, 2020, s. 185).

birine birinden olsun, öbürüne Allah'tan…

"Varsın onlar da hır gürlerini sürdürüp dursunlar. Birine birinden olsun, öbürüne Allah'tan." (s. 50)

itinizürsün, tütününüz tütsün. **Allahaısmarladık**

"Teklif yok gari. İtiniz ürsün, tütününüz tütsün. Allahaısmarladık" (s. 180)

"İyilik bulunması, Allah'tan hayırlar görülmesi temennisi içeren bir söz." (TA).

yine de günahımı affetsin

"Beni günaha sokmayın onun da ne yaptığını bildiğinden biraz şüpheleniyorum. Yine de günahımı affetsin…" (s. 91)

"Bağışlanma talebi içeren bir söz." (TA).

2.6.5. Dinî inanç bildiren kalıp sözler

Bayraktar, dinî inanç açısından kalıp sözlerini "kişinin dünyaya gelişi evliliği ve ölümü üzerindeki mutlak güç ve irade Tanrı'ya aittir." ifade etmiştir (Bayraktar, 2022, s. 68). Bu durumdan ötürü Tanrı'nın isminin doğum, yeni başlangıçlar, hastalıktan kurtulma, iyi duyguların oluşması, muhafaza ve korunma durumlarında sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmektedir. Allah bağışlasın. Allah analı babalı büyütsün. Allah tamamına erdirsin. Allah mesut etsin. Allah nazarlardan korusun.

Allah akıbeti hayra tebdil etsin

"Bu işin içinde bir bit yeniği var amma, Allah akıbeti hayra tebdil etsin…" (s. 48)

Allah cümlenin ekinine de bereket versin. (s. 47)

"Allah cümlenin ekinine de bereket versin. Sürekçi yarın bir gün icracı ile köye gelecekmiş." (s. 47)

"İti dilek sözü olarak kullanılmaktadır." (TA).

Allah hayırlara tebdil etsin

"Allah hayırlara tebdil etsin. Bu bulutlar ya rahmet kusarlar ya zulum..." (s. 129)

Allah selamet versin

“Yerin yurdun, yatağın hazırlandı. Yorgunluğunu burada bırak, yarın sabah Allah selamet versin…” (s. 163)

“Yola çıkanlara “Tanrı Kazadan Beladan Korusun.” Anlamında söylenen bir esenleme sözü.” (T).

Allah sizi başımızdan eksik etmesin

“Allah sizi başımızdan eksik etmesin! Deyince yarım tertip bir alkış ortayı sardı. (s. 161)

Birisinin hep yanında çevresinde veya başında olmasını istediği yokluğunda sıkıntı çekeceğini düşündüğü insanlara (baba, akraba, öğretmen, yönetici, vb.) şükran duygularını bildirmek veya hoş görünmek için bazen yüzlerine bazen de arkalarından söylediği söz.” (Gökdayı, 2020, s. 172).

Allah sonunu hayra tebdil etsin

“Yeni karı isteyenler, ondan tarlayı al bana ver ’diyenler… Allah sonunu hayra tebdil etsin.” (s. 121)

“Bir işin sonucu için kaygı duyulduğunda veya başına kötü şeyler gelmesinden korkulan, kötü bir yoldaki kişi için söylenebilecek bir iyi dilek sözü. (Allah sonunu hayır etsin.)” (Gökdayı, 2020, s. 172).

haydi Allahaısmarladık! Koşa yaşayın

“Elinize sağlık, Allah’a emanet olun. Haydi Allahaısmarladık! Koşa yaşayın!..” (s. 170)

“Herhangi bir şeyi Tanrı’nın korumasına ve esirgemesine bırakma durumunda söylenebilecek bir söz.” (Gökdayı, 2020, s. 174).

hepinizi Allah’a emanet ediyorum

“Hepinizi Allah’a emanet ediyorum. Şehirde evimiz, otelimiz hepsi emrinizde.” (s. 180)

“Allah’a ısmarladık.” (TA).

ya Rabbi bizi şefaatinden mahrum etme, yevmil kıyamette cennetinle bizi tefsir et

“ya rabbi bizi şefaatinden mahrum etme, yevmil kıyamette cennetinle bizi tefsir et! Diye el açıp dualar etmezdik.” (s. 168)

2.6.6. Diğer kalıp sözler

deme gitsin

“Dünyam bir hoş oldu. Bir sefa gördük ki deme gitsin…” (s. 20)

“Kişinin anlatması güç bir durumu nitelemek için kullanabileceği bir söz.” (Gökdayı, 2020, s. 202).

el bebek, gül bebek

“Kaza başkanı şehere her varışımda el bebek, gül bebek etti beni.” (s. 24)

“Her yerde el bebek gül bebek, bös böyük lokantalarda izaz ikram, otellerde kuş tüyü yataklar, çaylar, kayfeler, cuvaraların envaisi... Allah hepinize nasip etsin böyle bir günü Sormayın Ziraat Bankası Müdürün nezdindeki itibar…” (s. 70)

“Nazlı, şımarık bir biçimde.” (T).

her ne davanız olursa olsun

“Bundan sonra her ne davanız olursa olsun onu halletmede sizden önce biz varız. Sizi yormayacağız. Bankada borçlarınız tecil edilecek.” (s. 53)

“Beklenmediği halde gerçekleşen bir olay veya durumdan söz ederken kullanılabilecek bir söz.” (TA).

her ne var ise

“Sayın Başkanım siz böyle söylüyorsunuz, ama keyfiyetten haberiniz yok. Borçlarımız silinmeden borç alacağı icra kanalıyla tepemize bindi. Öküzümüz, ineğimiz, keçimiz, koyunumuz her ne varsa yatağımız, yorganımız dahil aha şu Mıhtar gardaşımızın yed-ieminliğine teslim edildi. Bir iki ay zaman tanıdı bize: “Bu aylar içinde ödemezseniz koca kamyonu alır gelir, öküzünüz, ineğiniz, keçiniz, koyununuz, yatağınız, yorganınız her ne var ise cendermeyle derler, toplar, bir kamyon olmazsa iki kamyon doldurur, Yozgat pazarlarında ihaleye veririm,” dedi.” (s. 87)

“Bir şeyin tutarı, ne kadar olduğu hakkında konuşan veya konuşurken bir konuyu bir konuyu daha fazla uzatmadan kapatmak isteyen kişinin söyleyebileceği bir söz.” (Gökdayı, 2020, s. 227).

kaşla göz arası

“Bir derdiniz davanız olursa, vilâyete gelince hemen beni bulun. Allah'a şükür, sözümüz her bir tarafta geçer. Evvel Allah her bir işinizi kaşla göz arası külufak ederim. (s. 17)

Getirin şu soda şişelerinden birini Kaşla göz arası getirdiler Şişeyi sol eliyle sardı. Önün-dekı kaşığı aldı başparmağım kapağın altına uzattı. Kolu manivela gücü kazanmıştı. Bir çırpıda kapak sofraya fırladı. Hafif bir sesle şişesinin içindeki sodal ısu köpürüverdi. Haydi, cümle köy halkının şerefine!” (s. 19)

“Kimsenin sezmesine imkan vermeyecek kadar kısa bir zaman içinde, çok çabuk.” (T).

2.6.7. Emir bildiren kalıp sözler

adi adım marş

"Ötesi, berisi devleti milleti bir yana 'adi adım marş' sürünmeye devam." (s. 73)

"Adımda uygunluk, beraberlik gerektirmeyen ve grup olarak yapılan bir yürüyüş türü." (T).

bana bak!

"Bana bakın komşular!" (s. 21)

"Muhtar bana bak!" (s. 49)

"Bana bak Zağcıoğlu köylüsü." (s. 98)

"Kişinin muhatabına kendisini dinlemesini istediğini bildirmek için kullanabileceği bir söz."(Gökdayı, 2020, s. 184).

sağa dön, sola dön

"Sağa dön, sola dön" talimi yaptırırsınız." (s. 58)

"Düzen alıştırmalarında kullanılan bir söz." (TA).

2.6.8. İyi dilek, hayır bildiren kalıp sözler

geceniz de hayırlı olsun

"Hadi ağalar cümlenin şerefine, geceniz de hayırlı olsun!" (s. 26)

hayırlı olsun

"Oylarınız millette, devlette hayırlı olsun!" (s. 29)

"Yeni bir başlangıçta, önemli bir olaya imza atıldığında, bir şey tamamlandığında veya yeni bir işe başlanıldığında bunların, yararlı, uğurlu, berektli, iyi olması dileğiyle söylenilebilecek bir iyi dilek sözü." (TA).

2.6.9.Kabul etme / onaylama bildiren kalıp sözler

başüstüne

"Köylü:-Emrin başüstüne dedi." (s. 51)

"Muhtar: Başüstüne çavuşum deyip, kağnıların önüne geçti." (s. 52)

"Kişinin bir buyruğu ve isteği derhal yerine getireceğini belirtmek için söyleyebileceği bir söz." (TA).

doğru

“Vallah doğru söylüyon Zeynel Çavuş.” (s. 119)

“Allah’ın doğrusu sersefil bir köy var.” (s. 22)

“Akla, mantığa gerçeğe veya kurala uygun.” (T.)

evet

“Evet, evet oyumuz sizin” deyip gelenleri uğurlamışlardı.” (s. 13)

“Evet süre süre bahar geldi.” (s. 92)

“Evet, evet cumartesi saat on üçte gelsinler.” (s. 120)

“Öyledir anlamında kullanılan bir doğrulama veya onaylama sözü.” (T)

eyvallah

“Her bir oluşa ‘eyvallah’ dedim.” (s. 26)

“Bayraktar, "Eyvallah kalıbı aynı duygu ve düşüncede olunduğunun belirtilerek söylenenlerin onaylanması işlevinde” kullanıldığını ifade etmektedir.” (Bayraktar, 2022, s. 104).

“Kullandığı ortama ve yere göre, teşekkürler, olur, güle güle, Allah’a ısmarladık, iyi akşamlar gibi sözlerin anlamlarını iletmek üzere kullanılabilen bir söz.” (TA).

olur

“Yarın sandık ne derse o olur.” (s. 23)

“Olur olur dediler kuşluk vakti çıkalım yola.” (s. 54)

“Haydi olurların olmazların şerefine.” (s. 64)

“Onay, tasdik yapabilme izni.” (T).

pekâlâ

“Pekâlâ demiş. Allah bereket versin!” (s. 46)

“Benzerlerinden aşağı olmayan. Evet.Tabi ki. Kuşkusuz. Çok iyi” (T).

tabi

“Tabi beğenmiyok… demişler.” (s. 101)

“Bağımlı. Birine veya bir şeye uyan, onun arkası giden. Bağlı.” (T).

tamam

“Siz ona bakın bende şimdilik tamam.” (s. 16)

“Her şey bir tamam.” (s. 69)

“Tamam dedi.” (s. 122)

Bütün.Eksiksiz. Tamamlanmış. (T).

2.6.10. Nazar bildiren kalıp sözler

“Nazar belli kişilerde bulunduğuna inanılan, kıskançlık ve hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala, mülke, hatta cansız nesnelere kötülük verdiğine inanılan uğursuzluk, göz (T, 2011: 1755) anlamına gelmektedir.”

maşallah

“Bereketli olsun Gani Ağa! Maşallah iyi de sarı bursaçıkmış. Allah iyi, günlerde yedirsin. Bizim evde de ne un kaldı ne bulgur... İki çuval alıp çıktım imamlık hakkı içinharmana. İnşallah ilk siftah ve bereket senden olur.” (s. 47)

“Bir güzellik, iyilik, nimet veya başarı karşısında hayranlığını ve beğeniyi belirtmek isteyen kişinin söylediği söz.” (TA).

2.6.11. Öfke, kızgınlık ve küfür bildiren kalıp sözler

Öfke, genel olarak istenmeyen sonuçlar, ulaşılmayan beklentiler, yerine gelmeyen istekler karşısında verilen kızgınlık, hiddet gibi duygusal tepkilerdir. Bayraktar, öfkeyi kalıp sözler açısından “haksızlığa uğramak, nankörlük görmek, sözün dinlenmemesi, incitilmek gibi durumlardan kaynaklanmakta olup bedduada bulunma, uyarma, azarlama, tehdit etme, hakaret etme ve kovma tepkilerine neden olmaktır.” İfade etmektedir (Bayraktar, 2022, s. 86).

Allah’ın belâsı

“İki yıl once Allahın Belası bir tolu tüm bir köyün ekinini, uç karıklık sebzemizi, bostanımızı yerle bir etti.” (s. 15)

“Allah'ın belâsı tütün Amerika'dan.” (s. 12)

“Varlığından huzursuz olunan kimseyi nitelemek için söylenilebilecek söz.” (TA).

anam avradım olsun

“Anam avradım olsun başka türlü davranırsak!” (s. 14)

“Kişinin çoğunlukla bir başkasını tehdit ederken kesin olarak inandırmak için söyleyebileceği bir söz.” (Gökdayı, 2020, s. 186).

siktir edin

“Satı Hatun’u siktir edin.” (s. 53)

“Aslında siktir etmeli bu davayı…” (s. 56)

“Hadi siktir git eve, anan yalını versin.” (s. 103)

“Kov, defet!” (T).

2.6.12. Övgü, tebrik bildiren kalıp sözler

adamsınız

"Sizde ne âlicenap adamsınız." (s. 166)

"Arkadaşlarını, tanıdıklarını takdir etmek, onurlandırmak için söylenen söz." (TA).

bravo

"Bravo…dedi İl başkanı." (s. 170)

"Aferin, yaşa anlamlarında beğeni bildiren bir söz." (T)

"Başka birisinin yaptığı bir işi beğenen ve beğenisini dile getirmek isteyen kişinin söyleyebileceği bir söz." (Gökdayı, 2020. S. 193).

bundan iyisi can sağlığı

"Demokrasi budur arkadaşlar." (s. 112)

"Yapılan bir işin ya da ortaya konan ürünün iyi olduğunu belirtilerek takdir edilmesinde kullanılan diğer kalıplar ise Budur ve Bundan iyisi can sağlığı sözleridir." (Bayraktar, 2022. s. 106).

"Bir şeyin kendi alanında en iyisi olduğunu, daha iyisinin mümkün olmadığını belirtmek için söylenilebilecek bir söz." (Gökdayı, 2020, s. 195).

gurban olduğum Hakkı Bey

"Gurban olduğum Hakkı Bey; biz bu ırzı kırık, oruspu dölü için huzurunuza gelmedik. (s. 22)

Kişinin çok sevdiği birisine seslenirken kendisini onun için feda edebileceğini belirtmek için kallanabileceği bir sevgi sözü." Gökdayı, 2020, 241).

gurban olduğumuz ireis

"Gurban olduğumuz ireis, dedik, şehre iki saatlik yolda ne yolumuz var ne belimiz ne çeşmemiz var ne pınarımız." (s. 13)

hadi işin hayırlısı olsun

"Hadi işin hayırlısı olsun…İnşallah üç damla rahmet dökülsün bu toprağa. Çoluk çocuk evin barkın kavurgası için, üç beş çuval unu için…" (s. 118)

"Yeni bir eşya alındığında, önemli bir olaya adım atıldığında, bir şey tamamlandığında veya yeni bir işe girildiğinde bunların, yararlı, uğurlu, iyi olması dileğiyle söylenilebilecek bir iyi dilek sözü." (Gökdayı, 2020, s. 224).

2.6.13. Reddetme / onaylamama bildiren kalıp sözler

İtiraz, bir düşünce veya kararı benimseyerek karşı çıkma (T, 2011: 1233); bir fikri bir hükmü kabul etmeyip çürütmeye kalkışma anlamına gelmektedir. Ret ise uygun bulmama geri çevirme anlamlarını içermektedir (T, 2011: 1977).

Bayraktar, kalıp sözleri "Türkçede bir fikri veya söylenen bir şeyi kabul etmemeyi, reddetmeyi, bir şeye inanmamayı, itiraz etmeyi içeren kalıp sözlere bakıldığında kimi zaman sitem kimi zaman azarlama ve küçümsemeyi kimi zaman da öfkeyi barındıran bir üslubun olduğu görülmektedir." ifade etmektedir (Bayraktar, 2022, s. 102-103).

haddimiz

"Haddimize tecavüz edemeyiz." (s. 70)

"Ey cemaat-i müslimin haddimiz değil." (s. 101)

"Birisinin bir işi yapmaya ne yetkisinin ne de yeteneğinin olduğunu belirtmek için söylenebilecek bir söz." (Haddine mi) (Gökdayı, 2020, s. 220).

ne münasebet

"Bizim namazla niyazla ne münasebetimiz var?" (s. 138)

"Birisinin yakışık almayan, uygun olmayan veya konuşma konusuyla ilgisi bulunmayan bir sözü karşısında kesinlikle öyle olmadığını belirtmek için söylenilebilecek bir söz." (Gökdayı, 2020, s. 250).

tövbe

"Yunduk yıkandıktan sonra ve de yüz bin tövbe getirdikten sonra şahadet getirip müslüman olurlarmış." (s. 21)

"İşlediği günahtan dolayı pişman olan ve aynı cürmü bir daha yapmamaya karar veren kişinin söyleyebileceği bir söz." (TA).

2.6.14. Rica, çaresizlik, yalvarma ve yakarma bildiren kalıp sözler

Allah rızası için

"Benimde gayretim Allah rızası için değil." (s. 136)

"Dilencilerin para isterken, birisinden bir şey yapması istenirken ve bir şeyin karşılık beklemeksizin yapıldığı belirtilirken söylenilebilecek bir söz." (Gökdayı, 2020, s. 170).

ayağını öperim

"Emmi derler ayağını öperim." (s. 164)

“Bir kişinin başkasına yalvarırken söyleyebileceği bir söz.” (TA).

gözünü seveyim

“Mutullah Efendi şu yazdıkları bir okuda yüreğim feraha ersin.” (s. 142)

“Bir şey yapması istenilen kişiye rica etmek için söylenilebilecek bir söz.” (Gökdayı, 2020, s. 216).

rica ederim

“Rica ederim! Burada mübarek Demirgiratlığa gönül vermiş insanlara.” (s. 65)

“Kişinin yapılan işin görevi olduğunu, teşekküre gerek olmadığını belirtmek için kullanabileceği bir söz.” (TA).

şerefine

“Haydi cümle köy halkının şerefine!” (s. 19)

“Haydi olurların olmazların şerefine…” (s. 64)

“Eyi olur camimizin şerefine uygun düşer.” (s. 144)

“İçki içerken kadeh kaldırarak karşısındakine değer verdiğini belirtmek isteyen kişinin söyleyebileceği bir söz.” (Gökdayı, 2020, s. 270).

şereflendir

“Şehrimizi şereflendirdiler.” (s. 64)

“Bir yeri onurlandırılması için karşıdaki kimseye davette bulunma adına kullanılan bir söz.” (TA).

2.6.15. Selamlama ve karşılama bildiren kalıp sözler

Günlük yaşamda insanların birbirleriyle etkileşim ve iletişimde olmalarının bir yansıması olarak kullanılan süreğen olan ve içerisinde nezaket belirten kalıp ifadeler vardır. Bayraktar, gündelik iletişim kalıplarını “Bulunduğumuz çeşitli ortamlarda, samim olduğumuz ya da hiç tanımadığımız insanlarla anlık ya da planlı, kısa ya da uzun süreli iletişim durumlarında ister ister zorunlu bir nezaketin gereği ister gönülden bir isteğin sonucu olsun kullanmak zorunda olduğumuz.” ifade etmektedir (Bayraktar, 2022, s. 66).

aleykümselâm!

“Aleykümselâm!” (s. 134)

“Daha çok Müslümanların karşılaştıkların dakullandıkları ve selamın karşıdaki kişi veya kişilerin üzerine olması dileğiyle söylenebilen bir selamlama sözü.” (Gökdayı, 2020, s. 165).

buyur

Emir buyur. (s. 18)

-Buyur çavuşum (s. 51)

Üstelik güleç yüzle: “Buyur” derler. (s. 109)

“Anlamadım, sözünüzü tekrarlarmısınız anlamında bir seslenme sözü. Söyleyiniz, emrediniz anlamında bir seslenme sözü. Bir şeye davet ederken kullanılan nezaket sözü.” (Gökdayı, 2020, s.195).

hoşgeldin

“Bir büyük rakı ermine hazır. İnişinde böyükler tokalaşsın, küçükler elini öpsünler. “Hoşgeldin” desinler, sonra yavaş yavaş dağılsınlar. Gazi Ahmet Emmı ocakbaşkanı, Oşukçu İbiş, tüm dördümüz, odama misafir edelim.” (s. 16)

“Bir hoş geldin çavuşum” yarışması başladı, Çavuş da yarı askeri selâmla, oturduğu yerden:” (s. 49)

“İl Başkanı yalandan: Buyurun ağalar, hoşgeldiniz, dedi.” (s. 85)

“Görüşmeye, konuşmaya, bir yere bir iş yapmaya gelen kişiye rahatlık, kaygısızlık ve neşe getirdiğini belirtmek için söylenebilecek bir karşılama sözü.” (Gökdayı, 2020, s. 229).

hoşbulduk

“Muhtar: Hoşbulduk sayın Başkan. Bizim ziyaretimizin iki sebebi var. Birincisi: Bütün mepuslarımızın bize vaat ettiği panga borçlarının tez elden tecili, tescili...” (s. 85)

“Bir yere, görüşmeye, konuşmaya, etkinliğe, iş yapmaya gelen kişinin kendisine söylenebilecek bir hoş geldiniz sözüne karşılık olarak söyleyebileceğibirsöz (Hoşgördük.)” (Gökdayı, 2020, s. 229).

merhaba

“Ali, ne Veli yürekten bir“merhaba” der.” (s. 57)

“Merhaba ey canı canan merhaba
Merhaba ey ehl-ı irfan merhaba
Merhaba ey bülbül ü bağ-ı cemal
Merhaba ey âşnâyı Zülcelâl.” (s. 177)

“Köye doğru yürüdüler. Alt tabandan köye girdiler. Avlularda, kapı aralıklarında outran kadınlara merhaba dediler. Ocak Başkanı çok kadına soruyordu:” (s. 166)

“Günün herhangi bir saatinde karşılaşan insanların birbirlerine söyleyebilecekleri ve karşıdaki kişinin rahat ve güven de olduğunu bildiren bir selamlaşma sözü.” (Gökdayı, 2020, s. 245).

selâmünaleyküm!

“Eee köyden de gelip geçenler olur. “Selâmünaleykümü” çökertirler.” (s. 86)
“Daha çok Müslümanların karşılaştıklarında kullandıkları karşıdaki muhatabına esenlik ve dua etme isteği ve anlamı içere selamlaşma sözcüğü.” (TA).

2.6.16. Seslenme ve hitap bildiren kalıp sözler

aziz misafirlerim

“Aziz Misafirlerim, bugün de benim misafirim olun.” (s. 68)
“Muhterem ve değerli anlamında.” (TA).

efendi Ağa

“Efendi Ağa, dedi.” (s. 11)
“Kendisine sesleninlen birisinin buradayım, buyurun, şeklinde karşılık vermek ve konuşmaya başlarken kullanılabilecek bir söz.” (TA).

ula

“Ula bizim garibin hastalığını unuttum;” (s. 12)
“Seslenme anlamında kullanılan bir söz.” (TA).

ulanmıhtar!

“Ulan mıhtar! Dedi. Sen kendini kaz çobanı mı sanıyorsun?” (s. 14)
“Öfke, şaşkınlık ve nefret anlatan bir seslenme sözü; lan, ölen.” (T).

ulan

“Ulan köyümüzün yüz akı…” (s. 71)

yahu

“Yahu Muhtar, dedi.” (s. 77)
“Birisinin dikkatini çekmeye çalışırken veya söylenilebilecek bir şeyi vurgulamak isterken kullanılabilecek bir söz. ” (Gökdayı, 2020, s. 281).

2.6.17. Şaşkınlık, hayret bildiren kalıp sözler

Ne yapmak gerektiğini bilememek, nasıl davranacağını kestirememek, içinden çıkamamak ve doğru, gerçek gerekli olanı ayırt edememek anlamına gelmek (T, 2011: 2207) anlamlarına gelmektedir. Bayraktar, şaşkınlığı “Şaşırılan şeyin niteliğine göre çeşitli tepkilere neden olmakta, bu tepkilere de kalıp sözlerde karşılık bulmaktadır. Şaşkınlık anı; kişinin ne diyeceğini ne yapacağını bilemediği durumlar olduğu için, ani tepkiler verilmekte ve genellikle samimi (informal) bir dil kullanılmaktadır.” ifade etmektedir.

daha neler

“Neler anlatmış neler…” (s. 47)

“Söz konusu edilen bir olay veya durumun olamayacağını belirtmek için söylenilebilecek bir söz.” (Gökdayı, 2020, s. 200).

2.6.18. Tespit ve saptama bildiren kalıp sözler

bunun burası

“Bunun burası köylü milleti... Ağzı torba değil ki büzesin... Onun için sayın başkan biz hemen köye dönelim. İkindinin güzel ışığında.” (s. 68)

“Bunun burası köy…” (s. 91)

“Bunun burasına devlet, hökümet denmiş. Bunun burasına demirgiırasi denmiş. (s. 119) Bu, yer, bura, burası.” (TA).

halli faslına

“İki çapayla işin halli faslına gideriz, dediler.” (s. 131)

“Söz konusu işin halledebileceğini ifade etmek için kullanılan söz.” (TA).

tamı tamına

“Tam hayrımız, hasenatımızla amelimizle. türlü, sahtekârlığımızla tamı tamına Cennet-I âlâ’ya ilâyik kuluz. Hadi siktir! Ötesi berisi, devleti, millet biryana “adi adım marş” sürünmeye devam.” (s. 73)

“Gomşular, diyor. Namusum hakkına söylüyorum bunun ağırlığı tamı tamına bir okka... Şu da yarım okka, şu da yüz dirhem. Hiçbir şüphe etmeyin. Ben ne dediysem o olur.” (s. 100)

“Tamamen.” (T).

2.6.19. Teşekkür, minnet ve şükür bildiren kalıp sözler

Bayraktar, teşekkürü, “yapılan bir iyilik karşısında duyulan gönül borcunu ifade etmekte olup. Bu borç ya (çok) Teşekkür ederim/ Teşekkürler sözleriyle doğrudan iyiliğin bilindiği ve hoşnut olunduğu belirtilerek ya da sağ ol (Var ol) sözüyle kişinin varlığının anlamlı olduğu ve hayatını devam ettirmesi isteği.” ifade etmiştir (Bayraktar, 2022, s. 108).

Allah her hanenin hazınına böyle bir yardım ulaştırsın…

“Oğlumdan otuz kırk lira gelmiş. Allah her hanenin hazınına böyle bir yardım ulaştırsın…” (s. 110)

“İyi dilek için kullanılan bir söz.” (TA).

sağ ol

“Sağ ol var ol mıhtar.” (s. 18)

“Sağ ol Koca Reis!” (s. 64)

“Yine de sağ olun…” (s. 104)

“Kendisi için yapılan bir iyiliğe karşılık kişinin minnettarlığını ve gönül borcunu dile getirmek için söyleyebileceği bir söz.” (TA).

teşekkür

“Çay kahve ikramınıza da teşekkür ederim.” (s. 106)

“Teşekkür ederiz iyiyiz bir emriniz mi var.” (s. 120)

“İkramınıza, dostluğunuza teşekkür ederim.” (s. 163)

“Kendisi için yapılan bir iyiliğe karşılık kişinin memnuniyetini ve gönül borcunu dile getirmek için söyleyebileceği bir söz.” (TA).

2.6.20. Uyarma, dikkat çekme veya yönlendirme bildiren kalıp sözler

Uyarı; herhangi bir konu, sorun üzerine ilgi çekme, ikaz, ihtar, tembih (T, 2011, 2425) anlamına gelmekte olup olumsuz sonuçlara sebep olabilecek durum ve olayların önlenmesine yönelik bir tutumu içermektedir.

dikkat

“Arkeologların dikkatini çekmiş.” (s. 27)

“Köy harmanında büyük suskunluk ve dikkat vardı.” (s. 51)

“Azami gayret ve dikkat.” (s. 141)

“İnsanlardan duygularıyla düşüncelerini belirli bir şey üzerinde toplamalarını ve uyanık olmalarını isteyen söz.” (Gökdayı, 2020, s. 203).

2.6.21. Umut bildiren kalıp sözler

Allah kerim

“Köylü de mevlüdü, gül şerbetini, külah külah şekerleri görünce dünyasının şaşırır, teşekkür eder partimize… Sonrası, Allah kerim…” (s. 173)

“Elinden gelenin en iyisini yaptıktan sonra. Bu işi tanrıya bırakalım, Tanrı büyüktür, yardım eder anlamına gelen, Tanrı’ya güvenme, sığınma sözü.” (Gökdayı, 2020, s. 168).

2.6.22. Ünlem bildiren kalıp sözler

aaaah

“Aaaah! Şu poyraz yeli bir esse... Başak mevsimi değil, ama hiç yoksa kökü serin tutar. Gavursanyapışmaz kökün ilk tabanına…” (s. 115)

“Sesin tonuna gore pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. Duygular anlatan bir söz.” (T).

aman

“Aman sayın hemşerilerim, gurbet uşağı gibi Masada donup oturmayın. Bu masa sizing büyük şerefinize açılmış masadır. Her zaman da size açık kalacaktır.” (s. 64)

“Aman değmeyin hayvancıklara üç beş kez tekrar ettim, yine söylüyorum. Onlar da kendi lisanlarıyla Allah’ı zikrediyorlar…” (s. 178)

“Yardım istenildiğini anlatan bir söz.” (T).

eee

“Eee! Bunun burası dünya... 57 - 58 lerde bir seçim daha olur, alırsınız, muhtarı nireyinin babasını... Yine kapıyı açık bırakayım. Hele gidin bir şehere. Ziraat'tan bir kredi isteyin, vilâyetten yol isteyin. Dinayet'ten minaret isteyin. Gidin görün... Hepiciğinde de boy ölçünüzü alırsınız.” (s. 43)

“Konuşmanın doğal bir parçası olan dolgu sesleri veya duraklamaları kullanmaktan kaynaklanan bir söz.” (TA).

haa şöyle

“Haa şöyle dedi. Dine, imana gelin. Sözleriniz bizi ferahlattı.” (s. 104)

“Aman haa! Bu kaleyi yıktırmayın. Üç beş muhalif reyle o köyde dünya yıkılmaz; ama biz el içinde vasiyet ettik. Zağcı köyünde bir muhalif rey olmaz! 954 seçimlerin’de köyünüze teşekkürlerimizi her haneye birer kilo akide şekeri takdim etmekle teyit ettik.” (s. 154)

Yapılan işin memnuniyetle karşılandığını belirtmek isteyen kişinin söyleyebileceği bir söz. (TA).

vah

“Çaresiz kalkıp gittik. Odasına vardık. Dayım yorgan içine başını gömmüş, “ah! vah!' ediyor. Yorgandan kafasını çıkardı: “Dayın eyin var? Geçmiş olsun.” dedim. “ Yavrum,

Mestan'ım bir alaf geliyor, sonra üşüyorum. Benim halım hal değil "Dayı" dedim." (s. 146)

"Yazık anlamında söylenilen bir söz." (T).

yahu

"Yahu mohterem Hakkı Bey! Bizim ıreylerımız tamam. Lâkin ireyi olan köy çobanına: Oğlum, her gün gibi sığırı dere kenarında bır saat ırahatına, uykusuna terkedince; acele koşgel, ıreyını kullan dedik. Öğlen vakti oldu kerhaneciden: ses gelmedi. Müsaade buyur, on dakka içinde huzurunuza getirelim O da yüksek demokrasi adına ireyini kullansın…" (s. 29)

"Birisinin dikkatini çekmek veya söylenilebilecek bir durumu vurgulamak isterken kullanılabilecek bir söz." (TA).

2.6.23. Vedalaşma ve uğurlama bildiren kalıp sözler

Allah'a ısmarladık

Ellinize sağlık Allaha emanet olun. Haydi Allaha ısamarladık! Koşa yaşayın!

Bir yerden ayrılan kişinin kalan (lar)a veya herhangi bir iletişim durumunun sona erdiren kişinin diğer (ler)ine söylediği ve onları Tanrı'nın korumasına bıraktığını bildiren bir esenleme sözü (Gökdayı, 2020, s. 175).

eyvallah

"Her bir oluşa eyvallah dedim; eğilmedim, bükülmedim. Şimdi ben de içim kan ağlayarak Çavuş Ahmet Gazi gibi neyimi Demırgırata vereceğim, mübarek olsun. Bir ben ölürsem dünya yıkılmaz. Batasıca dünya, yıkılmaz Hadi ağalar cümlenin şerefine, geceniz de hayırlı olsun! Nereye serdiniz yatağımı?" (s. 26)

"Hadi eyvallah!" (s. 47)

"Korsanız duacınız daha çok olur. O zaman 58 seçimlerine de evvel Allah eyvallah... Bir de şu meselemiz var." (s. 59)

"Kullandığı ortama göre evet, tamam, olur, teşekkürler, güle güle, Allah'a ısmarladık, iyi akşamlar gibi sözlerin anlamlarını iletmek üzere kullanılabilen bir söz." (Gökdayı, 2020, s. 211).

güle güle

"Güle güle Hakkı Bey, dediler. Hakkı Bey büyük bir iç yorgunluğu ile evine vardı karısı, çocukları: "Hoşgeldin!" dediler. Yalandan gülümsedi. Biraz uzanacağım, dedi: Güle güle, yavrum, güle güle, dedi." (s. 30)

“Uzak bir yere giden kişiye sıkıntısız ve rahat bir yolculuk yapmasını ve aynı şekilde emniyetle geri dönmesini dilemek için söylenilebilecek bir söz.” (TA).

2.6.24. Yüceltme bildiren kalıp sözler

aslan

“Aslan gardaşlarım.” (s. 86)

“Benzetme amacıyla kullanılmıştır. Kedigillerden, Afrika’da ve Asya’da yaşayan, kısa, yuvarlak başlı, kısık boyunlu, Yuvarlak kulaklı, kaslı, derin göğüslü, devetüyü gri, koyu kahverengi veya sarımsı, kırmızı renkli kürkü olan, yırtıcı, erkekleri yeleli, kuyruğunun ucu püsküllü, güçlü bir tür memeli; arslan:” (T).

efendim

“Gelirim efendim.” (s. 35)

“Evet efendim dersin.” (s. 67)

“Evet efendim diyelim.” (s. 72)

“Kendisine seslenilen birisinin buradayım, buyurun, anlamında karşılık verirken, anlaşılmayan bir şeyin tekrar edilmesi istenirken, telefon çaldığında açarken söylenilebilecek bir şeye karşı çıkılırken veya konuşmaya başlarken kullanılabilecek bir söz.” (Gökdayı, 2020, s. 206).

saygıdeğer

“Saygıdeğer müdürüm hakkımızda gösterdiğiniz bu teveccühe teşekkür ederiz. (s. 66)

Kendisine saygı gösterilmeye değer; muhterem.” (T).

2.6.25. Yetinme ve kanaat bildiren kalıp sözler

çokşükür

“Bulgur da bol çok şükür, çalma pekmez de var.” (s. 90)

“Yine de buna şükür! Borcumuzun bir bölümüne ooof' deriz. Borçluluk ayıbımızı hafifletiriz. Kız Kezban Hatun senin oğlundan mektup gelmedi mi? Para gelmedi mi? (s. 108)

Kişinin Tanrı’nın verdiği nimetlerden hoşnut olduğunu bildirmek için söyleyebileceği bir söz.” (Gökdayı, 2020, s. 199).

razılık

“Bal şerbet içenlerin bir adım ötesinde kuru arpa ekmeğine razılık gösterip.” (s. 73)
“Tüm bir köy bu oluşa razılık gösterdi.” (s. 89)
“Razı olma durumu.” (T).

2.7. Terimler

Terim herhangi bilim, spor, sanat ve meslek gibi çeşitli alanlarda belli bir kavramı karşılayan ifade eden sözcüklere terim denir. Korkmaz, terimi, “Bilim, teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı veözel anlamdaki ad”düşüncesiyle yorumlar (Korkmaz, 1992, s. 149).

Terim anlam, herhangi bir kavramın detaylarını anlatmaya yarar. Genel olan durumlar içerisinde özel kavramları açıklamaya yarar. Kavramların ince ayrıntılarına girmeyi sağlar. “Bir ülkede bilim, teknik, sanat ve zanaat dalları ne ölçüde gelişip bu dallarda yapıtlar verilirse o ülkenin dilindeki terim söz varlığı da o ölçüde gelişir ve genişler.” (Aksan, 2021, s. 44).

Bazı durumlarda terim olmayan bir sözcük terim olarak kullanılabilir ya da gerçekte terim olan bir sözcük kullanıma bağlı olarak terim anlamını yitirebilir. Örneğin Türkiye’nin en kuzeyindeki yer Sinop burnu olarak kabule edilir. Bu cümledeki burun kelimesi aslında terim değilken cümle içi kullanımı sonucu coğrafi kategoriye dâhil olarak terimleşmiştir.

2.7.1. Askeri terimler

bölükbaşı

“Bu alkışı bize Demirgıratlar öğretti. Osman Bölükbaşı öğretti. Şehirde: “Bölükbaşı geldi, konuşacak” deyince meydanı dolduran kalabalık Bölükbaşı’nın üç lafının birine alkış tutar, sen de çalmasan olmaz…” (s. 17, 18)
“Yeniçeri ordusunda üst rütbeli görevli.” (ATS).

gazi

“Gazi Ahmet Çavuş, sırtları cami duvarına dayanmış on-on beşlik kalabalık arasındaydı. Sırtını cami duvarına dayamış, romatizmalı ayaklarını toprağa uzatmıştı. Dayanamadı.” (s.14)

“ İslam dinîne göre savaşa gayrimüslimlere karşı savaşa katılan kimse. Savaştan sağ dönen kimse.” (T).

jandarma

“Köylerinin bağlı olduğu nahiyenin jandarma karakolunun komutanı Adil Çavuş. Çavuş hemenimamın yanına gelmiş: Ver hocam mübarek elini öpeyim, demiş.” (s. 48)

“Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.” (ATS).

çavuş

“Valla doğru söylüyor Zeynel Çavuş. Canımızı ne sıkacağız… Zaten Allah el attı boğazımıza. Ekinler kavur kavur kavurlanıyor. Bir hafta daha gökyüzünden bir rahmet işareti gelmezse anamız tümüyle yanık…” (s. 119)

“Bir işin veya işçilerin başında bulunan ve onları yöneten sorumlu kimse.”(ATS).

2.7.2. Basın terimleri

gazete

“Kahvelerde mizahlar, gürültüler oluyordu. O zaman tek bir Ankara radyosu vardı, tüm haberler oradan aktarılıyordu. Gazetede de bir iki gün sonra geliyordu şehre, aslında kimse ne dediğinin farkında değildi.” (s. 153)

“Politika, ekonomi, kültür ve daha başka konularda haber bilgi vermek için yorumlu veya yorumsuz, her gün veya belirli zaman aralıklarıyla çıkarılan yayın, ceride:” (MATS).

haber

“Haberimiz olsaydı size bu zahmeti yaptırmazdık. Köyümüzün namusuna, şerefine uygun “sofrayı biz kurardık. Allah razı olsun sizden…” (s. 161)

“Birolay, birolguüzerineedinilenbilgi.” (MATS).

2.7.3. Coğrafya terimleri

anafor

“İki yıl önce Allah’ın belası bir tolu tüm bir köyün ekinini, üç karıklık sebzemizi, bostanımızı yerle bir etti. Anaforlu bir hırslı yel; elli yıllık, yüz yıllık yamaçtaki ahlat ağaçlarımızı kökünden söküp göklere uçurdu.” (s. 15)

“Girdap.” (CTS).

Angara

“Heç zahmet edip adaylığını koymasın ..Değil ireyimizi, günahımıza bile kurban ederik.” Diye. Ben de ortalarda görünüpirezil olmamak için Angora’daki gardaşımın yanına gittim…” (s. 147)

“Türkiye’nin İç Anadolu Bölgesinde yer alan illerden biri. Türkiye’nin başkenti.” (T).

dünya

“Köylü kararlı idi; benim bir oyumun Halkçıya çıkışı, beni yeni bir sürgüne mahkûm edecekti; üstellik masum köylünün umutlarına gölge düşürecektim. “Bir ben ölmeyince dünya yıkılmaz” Deyip hem kendi adıma hem de köylü adına oyumu köyün isteğine uygun kullandım, hepsi bu kadar.” (s. 33)

“İnsanoğlunun üzerinde yaşadığı toprakların tümü, acun, yeryüzü, küre, arz, cihan, darıdünya, devran, zemin.” (T).

güneş

“Güneş bir mızrak boyu olunca caminin önünde birleştiler. Canları hiç kimseyi görmek istemiyordu. Sanki kaçamak gideceklerdi şehre. Oysaerkeği, kadını çoluk çocuğuyla köy ayaktaydı.” (s. 55)

“Dünyanın da dahil olduğu sistemin merkezinde bulunan Güneş’in yaydığı ısı ve ışık; gün, şems:” (CTS).

Türkiye

“Siz Türk miletinin ne kadar asil ne kadar faziletli olduğunu, vefakâr olduğunu, hak bilir olduğunu doksan dokuz oyunuzla; değil Türkiye’ye, dünya tarihine tescil ettiniz. Yozgatlı’yımillet çapında büyüttünüz. Size ne kadar teşekkür etsek, şükran duygularımızı sunsak azdır.” (s.37)

“Yönetim sistemi Cumhuriyet olan. Aziz Anadolu insanının üzerinde yaşadığı vatan topraklarımız. Türk ülkesi anlamına gelmektedir.” (TA).

Yemen

“Burnumuzu sıksak geberiz gideceğiz. Biz bir ömür boyu devletten ne istedik?.. Esger dediler verdik babalarımızı, dedelerimizi… Kimi Yemen’de kaldı Kimi Fizan’da…Aha örneği Gazi Ahmet Çavuş…”(s. 93)

“Arap yarımadasının güneyinde yer alan bir ülke.” (CTS).

Yozgat

“Bu vefanız, bu sadakatınız, mohterem köy cemaatinin doksan dokuz ireyinin partimize verilmesi; değil Yozgat, Türkiye çapında büyük bir onur olmuştur.” (s. 53)

“Asıl adı Bozok olup zamanla Yozgat olarak ismi değiştirilmiştir. Oğuzların “Bozok” koluna mensup Türkmenlerin bu bölgeye akınıyla birlikte yöre “Bozok” ismiyle anılmıştır.” (YV).

2.7.4. Dil ve edebiyat terimleri

fıkra

“Pek de güzel rakı çekerlermiş imbiklerden. Kış boyu söz sohbet, saz söz, Bektaşi fıkraları dolaşıp durur sohbetlerinde. Ben Derumumlu Hasan Kâ'yı tanırım. Bir şehir kahvesinde dinledim hikâyesini: Bir gün Hasan Kâ, beş sekiz köylü damın üstüne sofrayı, tezgâhı kurmuşlar, şaraplar gelmiş. Allah ne verdiyse, et, ekmek başlamışlar içmeye. Aleviler bardağı dikinden vururlar. Bir arageçmiş, “Ulan şu sazcı Hüseyin'i de çağıralım demişler.” (s. 151)

“Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü, hikâyecik, köşe yazısı.” (T).

gazete

“Köylüler Cami Yaptırma Derneği kurdular kendi aralarında ama bir de dernek Tüzüğünün şehirde bir gazettede yayınlanması zorunluluğu vardı. Zorunlu olarak bunu da yaptılar. Sonra büyük bir karmaşa başladı… Cami Yaptırma Derneği tüzük ilânları geliyordu gazetelere. Bir de iki üç kişilik grup halinde şehir çarşısını dolaşan makbuzcular çıktı.” (s. 134)

“Politika, ekonomi, kültür ve daha başka konular da haber ve bilgi vermek için yorumlu yorumsuz, her gün veya belirli zaman aralıklarıyla çıkarılan yayın; ceride. Bu yayının yönetildiği, hazırlandığı, basıldığı yer.” (T).

hikâye

“Senin kuşkaldırma hikâyen de 'eyice benim hikâyemden gerideğil… Şehre uzanan Müslibelen tepesinden aşağı iniyorlardı. Köy yönüne baktılar. Atların üstünde kürek gibi duran Muhtar ile Ocak başkanının şoseye yaklaştıklarını gördüler. Gailesiz gorunuyorlardı Sanki ikisi birden konuştu: Sallanın kerhaneciler, sallanın! Buldunuz bizim gibi iki dürzüyü; “sağa dön, sola dön” talimi yaptırırsınız. Sallanın kerhaneciler, sallanın…” (s. 58)

“Bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması. Aslı olmayan söz olay.

Gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düz yazı türü öykü.” (T).

mısra

“Ben hakirve fakir, Dumlupınar İlkokulunda oyumu kullanıp; kaldığım bacımın evine dönmüştüm. Saat: 15: 30 sıralarıydı. Salondaki kanepeye uzandım. Radyo hafifinden hüzzam makamından şarkılar sunuyordu. Şarkı bir mısrasında kesildi. Bir erkek sesi: “Sayın dinleyiciler! Şimdi bize gelen, sonuçları alınmış seçim sonuçlarını sunuyoruz:” (s. 30)

“Kapı kanadı. Edebiyatta manzum yazıların her bir satır, dize. Bir vezne uygun olarak söylenmiş beyt’ın yarısı. Mısra en küçük nazım birimidir. Bir şiirin parçası olabileceği gibi yalnız başına bulunup bir anlam da ifade edebilir” (Pala, 2012, s. 315).

Mısra’nın (dize) sözlük anlamı, “çift kapılı bir kapının bir tek kanadı” dır. Ölçülü ve anlamlı bir satırlık nazım parçasına denir. Dize en küçük nazım birimi olduğu gibi, bağımsız olduğunda, yani bir şiirden kopmamış olması durumunda da en küçük bir nazım biçimidir.” (Dilçin, 2013, s. 99).

mektup

“Ne zaman nahiyeye posta getiriyorsun?” “Önümüzdeki çarşamba,” dedi. Dinle bak.. Postada bizim köye gidecek bir mektup var. Ben o gün Nahiye Müdürünün yanında olacağım. Mektupları müdüre verirken: “Mestan Kâ,” de Köyünüze Yüce Vekâletten bir mektup var.” Böyle söylever müdüre., Benim senden iricam bu...Olur dedi.” (s. 142)

“Bir şey haber vermek, sormak, istemek veya duyguları bildirmek için birine çoğunlukla posta yoluyla gönderilen, zarfa konulmuş yazılı kâğıt; name varakpare.” (T).

“Mektup, birbirinden uzakta bulunan kişilerin duygu, düşünce, istek ve dileklerini, olayları duyurmada başvurdukları bir iletişim aracıdır.” (Macit, Soldan, 2011, s. 177).

öykü (s. 38, 49, 135, 124)

“Biz burada, öykünün nerelerden gelip nerelere gittiğini örneklemek için bir Alevi köyüne yapılan caminin özetli bir öyküsünü aktaracağız: Çorak köyü bir Alevi köyüdür. Mestan Kâ da köyün muhtarı, Şimdi gerçek bir öykünün tablosunu Mestan Kâ' nın ağzından dinleyeceğiz:” (s. 135,)

“Ayrıntılarıyla anlatılan olay. Hikâye.” (T).

şair (s. 31, 92)

“Bir şair: kanun diye, kanun diye, kanun tepelendi der. Kıçısıkışınca DP grubuna: Sizisterseniz 'hilafeti de getirirsiniz diyen Menderes şimdi seçim bölgelerinde saat:17:00’de kapanması ve açılması gereken oy sandıklarını 11: 00'de, 12:00'de açtırıyor. Saat: 21:00'den Önce radyolardan yayınlanmak zorunluluğu olan seçim kanununa kıçını silmiyor. Türkiye radyolarını seçime etkili olması için saat: 15 :00’ lerde bangır bangır bağırttırıyordu.” (s. 31)

“Şiir söyleyen veya yazan kimse; ozan Hayal gücü geniş olan, duyarlı, duygulu (kimse).” (T).

2.7.5. Diğer terimler

kaza

“Gomşular, banabakın! dedi. Ben kuzunun, kurbanın kölesibiradamdegilim Şerefimle, namusumla, geldim, bugünlere, Beni kazadan kazaya sürdü bu Demırgıratlarınız Halkçı olduğum için. Her bir oluşa eyvallah dedim; eğilmedim, bükülmedim. Şimdi ben de içim kan ağlayarak Çavuş Ahmet Gazi gibi reyimi Demırgırata vereceğim, mübarek-olsun. Bir ben ölürsem dünya yıkılmaz. Batasıca dünya, yıkılmaz Hadi ağalar cümlenin şerefine, geceniz de haırlı olsun! Nereye serdiniz yatağımı?” (s. 26)

“Beklenmedik bir anda karşılaşılan, yaralanma, geçici veya kalıcı sakatlık, mal kaybı ya da ölüm gibi durumlara yol açan olaylar.” (KTS, 1981).

keder

“Siz ufacık menfaatiniz için, Muhtar, Ocak Başkanı, dahi imam, dahi kuşkaldıranlarınız, kendinize göre bir ahkâm kesiyorsunuz. Biz de bir bok değiliz, siz de bir bok değilsiniz... Hepimiz türlü belâlar içinde, kader içinde keder içinde yuvarlanıp, sürüklenip gidiyoruz. Kimin için kuşkaldıran oluyorsunuz? Şehirden bu köye hangi rahmet yağdı? Hangi derdimize bir deva ilacı buldular? “Umut fakirin ekmeği” imiş. Rahmetlik dedem de ağam da: “Yavrularım umut Allah'ın fakir kullarına verdiği bir ekmektir, derlerdi.” (s. 156)

“Herhangi bir kayıp sonrası yaşanan derin üzüntü.” (KTS, 1981).

lastik

“Bir yağmur yağmaya görsün, ayaklarımız bileğimize kadar çamurlara batar, inciğimizi söker, çamur soğukkuyu lastik ayakkabılarımızı ayağımızdan alır... Arabamız, atımız yok emme kağnıyınan şehre ınmek istesek çamur öküzleri yutar. Sayım ireisim once yol! Köy, şose, arası bir buçuk kilometre. Olmayacak, yapılmayacak bir dava değil ki... Sana Allah'ın doğrusunu söyleyim: Partimize doksan dokuz oyu köyümüzün davalarını halletmeniz için verdik.” (s. 61)

“Doğal ya da yapay kauçuklara halk dilinde verilen ad” (KTS, 2007)

2.7.6. Ekonomi terimleri

banka

“Faizle para alınıp verilebilen, kredi, iskonto, kambiyo işlemleri yapan, kasalarında para, değerli belge, eşya saklayan ve bunun dışındaki diğer ticari, finansal, ekonomik etkinliklerde bulunan kuruluşlara denir.” (ETS).

“Şehre döner dönmez Ziraat Bankası müdürüne emir vereceğiz. Geçen yıl, dolu köyünüzü mahvetmiş. Tüm bir hâsılatınızı yerle bir etmiş; hemen ve derhal Ziraat müdürünü, banka müdür muavinini köyünüze göndereceğim ve hasar tespiti yapacaklar ve yüzde kırk beş elli zayiat raporu hazırlayacaklar.” (s. 38)

müteşebbis

“Beni büyük bir ilgiyle karşıladılar ve biliyorum ki her birinin şuurunda, 946’da il müteşebbis heyetini kuranlardan biri de bendim, Onların hiçbiri yoktu ortada. Hele hele milletvekili olan il başkanına, üniversite okuduğu için 948’de bir haber göndermiştim: “Gel bize katıl” diye. Yanıtı şu olmuştu: “Hele onlar idam olsunlar, ben sonra gelirim.” (s. 35)

“Girişimci.” (ETS).

panga (banka)

“En iyisi garip köylününpangaya olan borçlarının altına iki çizik atmaktır, veleddalin âmin. Her bir şey kül ufak olur. Siz de kurtulursunuz bu işten, biz de bir “of” ve “şükür” çekip yalandan da olsa dünya yüzüne çıkarız. Gerisi Allah kerim…” (s. 61)

2.7.7. Eğitim terimleri

hikâye

“Köy şeker hikâyesini beş on gün konuştu. “Sağ olsun!” Diyenler kadar, “Şekerlerini başlarına yesinler!” Diye bağıranlar oldu. Sonra köy duruldu.” (s. 42)

“Bir olayın sözlü ya da yazılı olarak anlatılması. Öykü.” (ESSTS).

ilkokul

“Dumlupınar İlkokulunda oyumu kullanıp; kaldığım bacımın evine dönmüştüm.” (s. 30)

“Öğrenim çağındaki çocukları ortaokula hazırlayan eğitim öğretim kurumu.” (ETS).

mektep

“Uşak ilk mektebi yalandan bitirir avara avara çiftöküzü gibi üç beş yıl dolaşır bağda bostanda. Sonra ameliliğin yolunu tutar. Tam bir kepazelik bu köyün üstünde… Allah akibetimizi hayra getire…” (s. 83)

“Okul.” (ETS).

muallim

“Yolu yaptırın, suyu getirin, yükseğinden iki şerefeli minare yaptırın, okula üç beş muallim getirin, nimetsizliğiniz karşısında bizim bu muhtarlıkta, idare heyetinde, parti ocak başkanlığında kalmamızın hiçbir kerameti yok. Alın her bir şeyi başınıza çalın…” (s. 157)

Öğretmen (T).

okul

“Okuldan hiç haber yok. Bir taş bile koymazlar, yıkılmak üzere olan okulun duvarına. Borçları tecil edecekmiş, yeni grediler alınacakmış. Ulan dürzüler doğru dürüst tarlanızı sürdüğünüz, ekininizi serptiğiniz var mı?” (s. 69)

“Okuyup yazma öğretiminden başlayarak en yüksek düzeyde bilim ve sanat bilgisi vermeye değin çeşitli derecede toplu öğretimin yapıldığı, verildiği yer.” (ETS).

2.7.8. Fizik terimleri

zaman

“O zaman Çiçekdağı bölgesinde yerleşmiş Kürtler davarcılıkla uğraşırlardı ekmeyi, biçmeyi bilmezlerdi. Günü değil, ama söyleyeyim: Bir Türk – Kürt davası akıllardan bile geçmezdi. Bizimkiler, bir Kürt kızını, bir Çerkez kızını, bir Türk kızına tercih ederlerdi.” (s. 10)

“Bir işin, bir oluşun içinden geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre.” (T).

2.7.9. Hukuk terimleri

dilekçe

“Ahlat ağacı madeni var, Siz, bir iki köylü gelip müdürlüğümüze müracaat ediniz. Dilekçenizi ben yazacağım.” (s. 62)

“Bir dileği bildirmek için resmi makamlara sunulan, imzalı ve adresli, pullu veya pulsuz yazı; istida, arzuhâl.” (T).

“Arzuhal; bir isteği üst makama ileten yazı.” (Erdoğan, 2015, 103).

icra

“Köylülerde yavaş yavaş sıvışı sıvışıverdiler. İcra memurunun yanında bizim takım kaldı ve birkaç yaşlı… İcra memuru Abdurrahim muhtara döndü:” (s. 77)

“Bir mahkemenin ilamının veya idari bir kararın hükmünün yerine getirilmesidir.” (ABHS).

“Yürütme, yerine getirme. Bir mahkeme ilamının veya idari bir kararın hükmünü yerine getirme, para ve teminat borçları hakkında ilamsız takibin katileşmesi halinde yapılan muameleler.” (Erdoğan, 2015, 225).

kâtiplik

“Türlü türlü sesler geliyor sağdan soldan: Kimi köylü, büyük arazi sahiplerinin tarlalarına çiftkoşuyor; kimi-il, ilçe kadrosunda yer alanlar kâtiplik istiyor, memurluk istiyor: kimileri de köye dönük oluşum hayalleri içinde biçerdöver istiyorlar, traktör istiyorlar.” (s. 10)

“Yazıcı, daktilograf, yazman.” (ABHS).

vasiyet

“Arkadaş! Dedi. “El içinde vasiyet ettik, ölmeyince olmaz.” Bugün bizim de namus günümüz. Tüm bir davaları biz ayaklandırdık. Köye doksan dokuz irey karşılığı, doksan dokuz akide şekerini getirmede bizim de böyük payımız var.” (s.56)

“Kişinin sağlığında tek taraflı irade açıklaması ile yaptığı ölüme bağlı tasarruf.” (ABHS).

“Bir malı veya menfaati ölümden sonraya izafetle bir şahsa veya bir hayır cihetine teberru yoluyla yani meccanen temlik etme.” (Erdoğan, 2015, s. 598).

2.7.10. Hayvan terimleri

arı

“Aslı arası arı kredisinin neyin nesi olduğunuzu köylü bilmiyordu.” (s. 118)

“Zar kanatlılardan bal ve bal mumu yapan, iğnesiyle sokan böcek.” (ZTS).

av köpeği

“Avcıya av gösteren, avını yerini arayıp bulan av köpeklerine kuşkaldıran denir.” (s. 103)

“Avları yakalamaya yardımcı olarak yetiştirilmiş alıştırılmış köpek.” (ZTS).

at

“Uçar rahvan atlar bir saat ölçüsünde köye ulaştılar.” (s. 69)

“Atı olan köylüler, teklemeli de olsa kara sabandan pulluğa geçmişlerdi.” (s. 9)

“Binme yük çekme, taşıma vb. Hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, beygir, düldül.” (ZTS).

atın gemini

“Sandık başkanı Hakkı Bey, atın gemini gere gere karşılarına dikildi.” (s. 16)

“Özellikle atların veya diğer büyük hayvanların çektiği taşıtların kontrol edilmesi. Yönlendirilmesi için kullanılan araçtır.”. (ZTS).

bülbül

“Bülbül gibi şakıyan Ocak Başkanımız şekeri dağıtırken fakiri fukarayı göz ardı ettiğini görmediniz mi?” (s. 42)

“Sesinin güzelliği ile tanınmış olan ötücü kuş.” (ZTS).

bit

“Bu işin içinde bir bit yeniği var.” (s. 77)

“Yarım kanatlılar alt takımına giren, insan ve memeli hayvanların vücudunda asalak olarak yaşayan böcek.” (ZTS)

davar

“Koyun ve keçiye verilen ortak ad.” (ZTS).

eşek

“Atgillerden uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı.” (ZTS).

ineğimiz de, koyunumuz da davarımız da

“İneğimiz de koyunumuz da davarımız da sabah girerler içine akşam çıkarlar, mübarek ot bitmez bir türlü…” (s. 11)

inek

“Dişi sığır; sarıkız.” (ZTS).

kuzu

“Sütüyle, kuzusuyla koyunun yünüyle, keçinin tifliği ile bir yokluğunu karşılarsın.” (s. 81)

“Koyun yavrusu.” (ZTS).

kurt

“Sınamayı kurt yemedi ya!” (s.116)

“Postu sarı renkli, yırtçı, etçil memeli hayvan; börü.” (ZTS).

köpek

“Onların hanelere verdiği birer kiloluk şekerin içine köpekler sıçsın!” (s. 41)

“Boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, iyi koku alan sadık bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan.” (T).

koyun

“Geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen evcil hayvan.” (ZTS).

keçi

“Kürtler, koyun kadar tiflik keçiye de değer verirlerdi.” (s. 10)

“Geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen genellikle çenesinden sakalı olan memeli hayvan.” (ZTS).

öküz

“Hepimiz aklımızın başına geldiği günden bu yana kendimizi düven öküzü biliriz.” (s. 59)

öküz, inek, eşek

“İçineöküzlerin, ineklerin, eşeklerin, sıçtığı mezerlikte yatmak insanın keyfini kaçırır;” (s. 15)

“Çift sürmekte kullanılan, kağnıya, arabaya koşulan, etinden ve derisinden yararlanılan, iğdiş edilmiş erkek sığır.” (ZTS).

sığır

“O saatte çoktan kalkmış; sığıra ineklerini, öküzlerini katmaya çalışan, elleri söğüt çubuklu köy kadınlarının yürekleri bu ilk ışığın sarhoşluğuna uğrar, umutlanırlar birden.” (s. 27)

“Geviş getirenlerden boynuzlu büyükbaş evcil hayvanların genel adı.” (T).

tavuk

“Sahandaki parçalanmış tavuk etinin bir budunu kaşla göz arası etti, ağzını elinin tersiyle kuruladı.” (s. 19)

“Eti yumurtası için üretilen kümes hayvanı.” (T).

tiflik keçi

“Bir kilo sütü de zor veren üç kıçı kırık ineğinen, hane başı üç beş davarınan, tiflikkeçiyenen bu dirliği sürdürmek Cenabı- Allah’ın mucizesi olur.” (s. 44)

“İnce, parlak ve dayanıklı tüyleriyle ünlü bir keçi türü.” (ZTS).

tilki

“tilki gibi dik dil oldular.” (s. 76)

“Kürkü beğenilen bir tür memeli.” (T)

2.7.11. Kimya terimleri

altın

“Kıuz Kezban Hatun! Senin oğlundan da me eldi mi? Bak benim Esat'ım yememiş içmemiş gün içinde dünyanın parasını göndermiş. Bizim belimiz bükülmez gayri... Nasıl olsa altına, gramiseye verecek değiliz ya... Şeherdeki alacaklı kâfir sevinsin. Üçkuruşluk malı on beş guruşa veren... Yine de buna şükür! Borcumuzun bir bölümüne 'ooof' deriz. Borçluluk ayıbımızı hafifletiriz. Kıuz Kezban Hatun senin oğlundan mektup gelmedi mi? Para gelmedi mi?” (s. 108)

“İsim, kimya, atom sayısı 79, atom ağırlığı 196, 9 olan, 1064 C’de eriyen, kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element; zer (simgesi Au).” (KTS).

barut

“Avcıya av gösteren, avın yerini arayıp bulan av köpeklerine kuşkaldıran denir. Bizim kâfir millet de bunubilir. Eyi avcı av köpeği besler. Av mevsiminde de onu önüne katar, av yerini ona göstermesini ister. Avcı tetiktedir. Zavallı keklikler kalkar, birden avcı da adammış gibi onlara barutu, saçmayı fırlatır.” (s.103)

“Ateşli silahla bir merminin atılmasına veya herhangi bir aracın fırlatılmasına yarayan, patlayıcı madde.” (KTS).

demir

“Beş on gün önce nafıanın arabası bir harman büyüklüğünde demir boruyu köyün ortasına yığmış.” (s. 14)

“Atom numarası 26, atom ağırlığı 55,847, yoğunluğu 7,8 olan, 1510 C’de eriyen, mavimtırak esmer renkte, özellikle çelik, döküm ve alaşımlar durumunda sanayide kullanılmaya en elverişli element (simgesi Fe).” (KTS).

su

“Sağol Koca Reis! dedi. Biz bunlara kadehe su koymayıda öğretemedik, Zatınızın misafirleri de hoşgeldiler. Şehrimizi şereflendirdiler. Sanıyom misafirlerin Zağcıoğlu köylüleri... Onlara bizim de böyük minnet ve teşekkürlerimiz var. Onlara Yozgat ehalisi minnettardır. Şehrimizin ismini bütün Türkiye'ye radio kanallarıyla duyurdukları için kendilerini her zaman Yozgat ehalisi teşekkürle anacaktır. Kadehimi mübarek misafirlerimizin adına kaldırıyorum!” (s. 64)

“Hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz tatsız madde. Bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akarsu.” (KTS).

2.7.12. Kentlik terimleri

Ankara

“Gelene dağıtacağım, gidene dağıtacağım. Ben sizing borçlarınızı bağışlayacak kanun yapan adamlardan biri değilim. Mevzuatın: emir altında elimi, ayağımı oynatan bir fakir banka müdürüyüm. Sizin bütün teklifiniz mevzuat dışı. Ben tekliflerinize partiniz hatırına “evet” desem önce Genel Merkez bana güler. Ankara’dan bana telefon açarlar: “Bu banka şubesi babandan miras mı sana? Yerine ikinci müdür vekâlet edecek. Senın de yerini yurdunu hazırlayacağız.” (s. 67)

“Türkiye’nin İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan illerinden biri, Türkiye’nin başkenti.” (T).

dükkân

“Köylüyü şeheretaşırmam... Ama hepsine para gerek. Zengin olsaydım hepiciğini ben karşılardım. Lâkin ben fakir bir terzi parçasıyım. Melmeket adına, parti adına bir güreşe soyundum. Dükkânımı on dört yaşındaki oğluma bıraktım. Bu davaya verdim kendimi Allah bir Demirgırat parti iki...” (s. 173)

“Esnafın perakende satış yaptığı, küçük zanaat sahiplerinin çalıştıkları yer, işyeri.” (İTS, 2004).

çarşı

“Köylüler Cami Yaptırma Derneği kurdular kendi aralarında, Ama, bir de Dernek Tüzüğünün şehirde bir gazettede yayınlanması zorunluluğu vardı. Zorunlu olarak bunuda yaptılar. Sonra büyük bir karmaşa başladı... Cami Yaptırma Derneği tüzük ilânları geliyordu gazetelere. Bir de iki üç kişilik grup halinde şehir çarşısını dolaşan makbuzcular çıktı.” (s. 134)

“Kent özelinde ve kentin iş bölgesinde, genellikle taşıt dolaşımına kapalı olan ve yayaların alışverişine elverişli sokakların tümü.” (KBTS, 1980).

kasaba

“İl merkezlerinde, kasabalarda davul zurna şenliği var. Halk DP binalarına koşuyor; birbirini kutlayan kutlayana... Köylülerde şüpheli bir şaşkınlık var. Aslında DP'nin büyük çoğunlukla iktidara gelişi onların oyuyla gerçekleşmişti.” (s. 9)

“Ülkemizde, nüfusu 2000 ile 20.000 arasında değişmekle birlikte, İngiltere’de 5000, öteki ülkelerde de değişik niceliklerde olan, bir bölüm kent iş görülerini kamuya sağladığı halde, kırsal özelliklerini henüz yitirmemiş bulunan küçük yerleşim yeri.” (KBTS, 1980).

köy

“İlk akşam yavaş yavaş köyün serinliğine iniyordu. İkin di namazını kılmış üç beş kişi caminin güneş tutan yönüne sırtlarını dayayıp çömeldiler: Avara köylünün toplantı yeri, meşveret yeriydi cami duvarları. Üşüdükleri gün; güneştutan bölümüne Çömelirler, sıcak günlerde de gölge duvarı yeğlerlerdi.” (s. 12)

“Birbirleriyle akraba olan ya da olmayan birden çok ailenin bir araya gelerek tarım yapmaya ya da hayvan yetiştirmeye elverişli yer parçasının bir köşesinde kurdukları, alan ve sokaklar çevresinde toplanan küçük ya da büyük, dağınık ya da toplu yapılarla, bunların eklentilerinden oluşan evrensel ve geleneksel yerleşme yeri.” (HBTS, 1978).

mahalle

“Her eve bir “merhaba” deyip, hal hatır sorup yukarı mahalleye geldiler. Gördüklerinin, bulduklarının hal hatırlarını sordular. Her yönden olumlu yanıt geliyordu. Kapısı kapalı avluya bakan, iki üç penceresi olan, camları kirden kapanmış evin avlusunda durdular. Kimsecikler yoktu. Avludaki bir iki kayısı, bir dut ağacı kurumuştu.” (s. 166)

“Bir kentin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün, yönetim bakımından bölündüğü, yapı bölgeciklerinden ve insan topluluklarından oluşan en küçük parçalardan her biri.” (KBTS, 1980).

yol

“Gomşular’ dedi. Azız misafirimi epey bir yoldan geldi, yorgundur. Köyde iki üç at vardı, Rahvan bir ât aradık, yokmuş. Cümlesi eşkin talimi ile yetişmiş. Bu gâvur eşkinlik on adım git sen adamı yorar. Sanki yayık yayar gibi adamı hop oturtur, hop kaldırır. Olmaz olasıca at, Hakkı Bey’ı çok yormuşa benzer. İnşallah rahvan atı bize Demirgirat Verecek rahvanata binecegiz Rahvan atın yürüyüşüde ne mübarek ki üstünde kahveyi içsen fincanı sallayıp bir dirhemini dökmek Cenab-ı Allah her bir işimizi rahvan getirsin. Cumali’nin eşkin atı Hakkı Bey’ı çok yormuşa benzer. Biz şimdi aziz misafirimizin rahatına bakacağız.” (s. 18)

“İnsanların, bir yerden başka bir yere gitmek üzere üzerinden ya da içinden geçtikleri, yerleşim yerlerinin gelişme doğrultusunu yakından etkileyen ve önemli bir öge oluşturan yerler.” (KBTS, 1980).

2.7.13. Müzik terimleri

davul, zurna

“Devrisi gün; şehir davul, zurna sesleriyle uyandı. Anlaşılan yeni bir bayram vardı. Bizimkilerin, demokratların bayramıydı. Günler sonra, il idare heyetinden bir arkadaşım; bir arkadaşım o gece, Menderes’in tüm il başkanlarınaçektiği telgrafı bana gösteriyordu.” (s. 34)

“Büyük ve enlice bir kasnağın iki yanına deri geçirilerek yapılan, tokmak ve değnekle çalınan çalgı.” (MTS).

saz

“Haydi, dediler, pir aşkına, erenler aşkına, dostlar aşkına! Kadehleri birden diktiler tepelerine, elleri alınlarına yapışık. Ben şaşakaldım. Sonra sazlar konuştu.” (s. 20)

“Çalgı.” (MTS).

zurna

“Ağaçtan yapılan, iki karış boyunda, ağız bölümü yayvan, keskin bir ses çıkaran ve çoğu zaman davul ve dümbelekle bilikte çalınan nefesli çalgı.” (MTS).

2.7.14. Mimari terimler

avlu

“Her eve bir “merhaba” deyip, hal hatır sorup yukarı mahalleye geldiler. Gördüklerinin, bulduklarının hal hatırlarını sordular. Her yönden olumlu yanıt geliyordu. Kapısı kapalı avluya bakan, iki üç penceresi olan, camları kirden kapanmış evin avlusunda durdular. Kimsecikler yoktu. Avludaki bir iki kayısı, bir dut ağacı kurumuştu.” (s. 166)

“Bir yapının veya yapı grubunun ortasında kalan üstü açık, duvarla çevrili alan.” (MTS)

han

“Dört beş günlük şehirde kalışının hanparası, yemek parası, köye dönerken aldığı gaz parası, şeker parası, karısına, kızına aldığı fistanlık parası garibi bir çuval buğdayla köye döndürüyor. Biz bizi bileli bu rezalet, bu kepazelik surer gider, pangaya borç üst üste yığılır. Kalk kalkabilirsen altından.” (s. 60)

“Doğu ülkelerinde yerli beyler ve Kırım girayları için kullanılan ünvan. Yol üzerinde ve kasabalarda yolcuların konuklamalarına yarayan yapı.” (T).

kale

“Aman haa! Bu kaleyi yıktırmayın. Üç beş muhalif reyle o köyde dünya yıkılmaz; ama biz el içinde vasiyet ettik. Zağcı köyünde bir muhalif rey olmaz! 954 seçimlerin’de köyünüze teşekkürlerimizi her haneye birer kilo akideşekeri takdim etmekle teyit ettik. Bu sefer de aynı akide şekerleri gelecek, ayrıca reylerin tümü yine partimize verildiği zaman laf aramızda her haneye onar lira verilecektir. Bunu köylülere yemin ettirerek söyleyin…” (s. 154)

“Düşmanın gelmesi beklenilen yollar üzerinde, askeri önem taşıyan şehirlerde, geçit ve dar boğazlarda güvenliği sağlamak için yapılan kalın duvarlı, burçlu, mazgallı yapı; kermen.” (T).

2.7.15. Müzik terimler

plak

“Oğlum Tahir bir plak koy! Şu Demirgiratların doksan dokuzluk plağını sustursun!” (s. 64)

“Sesleri kaydetmek ve kaydedilen sesleri yeniden pikap veya gramofonda dinlemek amacıyla hazırlanan plastik daire biçiminde yaprak. Plaka.” (T).

saz

“Ulan şu sazcı Hüseyin'i de çağıralım” demişler. Hüseyin gelmiş, başlamış sazın tellerine dokunmaya. Hasan Kâcoşmuş: “Hadi bir de halay tutalım,” demiş. Beş altı köylü sazın ritmine ayak uydurarak başlamışlar dam üstünde halay çekmeye. Başta, elinde mendil, Hasan Kâ. Bir ara coşkunluk tümüyle artmış. Ve Hasan Kâ, damınsiyecinden ayağı kayıp aşağıyı bulmuş, hotu çıkmış, ama yukarıya sesleniyor: “Ulan gomşular! Ayağınızı bozmayın, ben hemen geliyom.” (s. 151)

“Genellikle su kıyılarında, bataklık yerlerde yetişen ince, açık sarı renkli kamış.” (T).

2.7.16. Ölçü terimleri

dakika

“Ogünlerde kimsenin otomobili yoktu. Ankara'dan gelen bir otomobil, iki ciple yola koyulduk. Zaten on - on beş dakikalık bir yol köye vardık. Yüz – yüz elli kişi davul zurna ile karşıladı bizi. Bir yere davet ettiler, yürüdük O yöne. Büyük bir köy odasıydı bu.” (s. 36)

“Bir saatlik zamanın altmışta biri. An. İsim, matematik Bir derecenin altmışta biri.” (T).

dirhem

“İnşallah rahvan atı bize Demirgirat verecek rahvan ata bineceğiz Rahvan atın yürüyüşüde ne mübarek ki üstünde kahvei içsen fincanı sallayıp bir dirhemini dökmek Cenab-ı Allah her işimizi rahvan getirsin. Cumalı’nin eşkin atı Hakkı Bey’ı çok yormuşa benzer. Biz şimdi aziz misafirimizin rahatına bakacağız Yarın tüm gücüğünüzle sandık başında buluşmak üzere hepiniz Allah'a emanet olun.” (s. 18)

“3, 148 gram ağırlığında ve okkanın 400’de birine eşit ağırlık ölçüsü.” (İTS, 2004).

hafta

“Köy, şaşkınlığında bir hafta, on günü tüketti. Şekerin tadı ağız lezzetinde unutuldu. Herkes kendidavasına döndü. Üç karık bostanları ile mutlu olmaya çalıştılar. Bir de,

çoğukez kadınlar, karşı yamaçlardaki ahlat ağaçlarının kuruyan dallarını toplayarak kışa' yalandan bir sırt vermek telâşına düştüler. Ne gelen oluyordu ne giden köyde. Köylülerin birbirine selâmları soğuklaştı. Herkes bencilliğinin telâşı içinde ürkek, şüpheli ve yorgun günleri birbirine aktarıyordu." (s. 46)

"Yedi günlük zaman süresi." (GBTS, 1969).

metre

"Zagcıoglu Köyu Yozgatın güneş doğan tarafındadır 1320 metrelik yüksekliğinden sonra; ayakları kesen bir yokuş, bir yalan düzlük ve hafif birinişle, burnu tepeli bir vadinin iki yanına dağılmış, evleri küçük bahçeli otuz kırk haneli bir köyü görürsünüz. Güney yamacındaki tepede belki yüzyıllar tüketmiş yüzlerce ahlat ağacı vardır." (s. 11)

"Uzunluk ölçüsü, 100 santimetre." (TMSGTS, 154)

santim

"O günün kovanları söğütün körpe sıvgalarından silindir halinde yetmiş, seksen santim boyunda örülür. İçi ve dışı, çamur haline getirilmiş inek ve öküz mayısıyla iyice sıvanır. Bir arı, oğul verince hemen bu kovanlara alınır. Böylece evdeki arı çoğaltılırdı. Bizim Hüsmen de iki arısını arıoğullarıyla çoğaltmış, kovan sayısını ona çıkartmıştı." (s. 124)

"Santimetre." (T, 2023, s. 2849).

2.7.17. Siyasi terimler

14 Mayıs 1950-46'da başlayan demokratik hareket

"14 Mayıs 1950-46'da başlayan demokratik hareket; Şemsettin GÜNALTAY'IN namuslu hükümetiyle, her türlü kuşkudan uzak yapılan bir seçim ve Demokrat Partinin ezici bie çoğunlukla iktidara gelişi…" (s. 9)

46

"46'dan bu yana Halkçı olan Hakkı'nın 50 ve sonrası yavaş yavaş ortaya çıkan foyasını bilmeyenlerden değilim." (s. 33)

57'de seçim

"57'de seçime gitmemeye karar veriyorlardı. Menderes'in deyimiyle "seçimsath-ı mailine" gelinmişti." (s. 133)

929 dünya ekonomik bunalımı

"929 dünya ekonomik bunalımı Türk köylüsünün yakasını bırakmamamıştı." (s. 9)

"1929'da başlayan ve 1930'lu yıllar boyunca devam eden ekonomik buhrana verilen isim." (TTS).

950

“Aslında onlar da bilmiyordu. İktidara 950’de gelmiş DP’nin bayramını cümbür cemaat kutladılar.” (s. 113)

950 de gelmiş

“İktidara 950’de gelmiş. DP’nin bayramını cümbür cemaat kutladılar. O günün parti başkanı göklere çıkarıldı.” (s. 113)

950 seçim

“950 seçimlerinde aksi bir sandık başkanı vardı.” (s. 28)

“Bize 948’de: “Siz gidin asılın, sonra biz geliriz” diyen. Boylu poslu ilk milletvekili olan kişi

Sandalyesinde doğruldu:” (s. 37)

950 ve 954 seçimleri

950 ve 954 seçimlerin’de DP Genel Kurulu, seçilecek aday adaylarının İl delegeleri tarafından seçilmesine saygı göstermişti. (s. 152)

950’den önce Marşal planı

“950’den önce Marşal planı gereğince; Türkiye’de traktör ve biçerdöverler 950 arifesinde boylarını, endamlarını göstermişlerdi.” (s. 9)

“2. Dünya Savaşı sonrasında 1947 yılında önerilen ve 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe konmuş ABD kaynaklı, antikomünist hedefleri olan bir ekonomik yardım paketidir.” (TTK).

954’te

“54’te doksan dokuz reyle ihya ettiniz partimizi…”

954 seçimleri

“954 seçimlerinde doksan dokuz oyunun tümünü demokratlara veren köylüler bu kez de oylarının tümünü DP’ye vermeyi içlerine sindirmişlerdi.” (s. 159)

954

“Siz 954 seçiminde bizim yük akımız oldunuz.” (s. 154)

957’nin DP iktidarı

“957’nin DP iktidarı büyük bir şaşkınlık içindeydi.” (s. 148)

958 seçimleri

“958 seçimlerindeki Zağcıoğlu köyünün seçim oylarının partiler arasında nasıl dağılacağı merakına kapılmıştık.” (s. 133)

960 ihtilali

“Çorak köylü Mestan Ka’nın öyküsü 960 ihtilaline kadar uzadı.” (s. 148)

Adnan Menderes

“Ali Adnan Ertekin Menderes, Türk siyasetçi ve devlet adamı, hukukçu.” (TA).

başkan

“Bu kerhaneci Başkan, sahtekârlıkta bizi yaya bırakın cinsinden…” (s. 17)

“Bir topluluğun, bir toplantının veya bir derneğin başında bulunan kimse; reis, reis bey.” (T).

ben Sakarya’dan, İnönü’den, Büyük Taarruz’dan geliyorum

“Ben Sakarya’dan, İnönü’den, Büyük Taarruz’dan geliyorum. Bu köyden üç kişi gittik; üçü “Allah’ın rahmetine gömüldü, şehit oldu.” (s. 15)

“Yunan kuvvetlerine karşı yapılan savaştır.”

“Türk milleti için bir ölüm kalım savaşıdır. 22 gün 22 gece devam eden savaşın ismidir.”

“Türk kurtuluş savaşı sırasında Türk ordusunun Yunan kuvvetlerine karşı başlattığı genel saldırıdır.” (TTK).

Celal Bayar

“Ey gomşular! (Avucuna aldığı buğdayı göstererek) Bunu bir Allah verir, bir de Celal Bayar!” (s. 11)

“Mahmut Celalettin BAYAR, Türk ekonomist, siyasetçi, ve eski cumhurbaşkanı.” (TTK).

Cumhuriyet Halk Partisi

“Üç parti girmişti 54 seçimine: Demokrat Parti (DP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milet Partisi (MP).” (s. 29)

“Türkiye’de faaliyet gösteren sosyal demokrat bir siyasi partidir.” (TTK).

demirgırat

“Gomşular, bana bakın! Dedi. Ben kuzunun, kurbanın kölesi bir adam değilim. Şerefimle, namusumla geldim bugünlere. Beni kazadan kazaya sürdü bu demirgıratlarınız Halkçı olduğum için. Her bir oluşa eyvallah dedim; eğilmedim, bükülmedim.” (s. 26)

demokrasi

“Demokrasi budur arkada…” (s. 112)

“Halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi; el erki, demokratlık:” (T).

Demokrat Parti

“23 Haziran 1983 tarihinde kurulan, 27 Mayıs 2007 tarihinde Demokrat Parti adını alan Türkiye’de faaliyet gösteren siyasi partidir. Kurucusu Ahmet Nusret Tuna’dır.” (TTS).

DP

“DP’nin eli çiftçiye cömertçe açılmış; ova köylerindetraktörler cirit oynamaya başlamış.” (s. 10)

DP ocak başkan

“Muhtar, DP Ocak Başkanı hemen ayaklandılar.” (s. 21)

“Demokrat Partide ücrada görev yapan ilçe başkanları için kullanılan ibare.” (TA).

hökümet

“Hökümetin emrine burun kıvıracak mıhtarı, hükümette gıvımgıvımgıvırır. Öyleyse sen yerinde ne diye oynarsın. Su işimiz var, yol işimiz var.” (s. 145)

ireyinizi

“Köy dediğin haset fesat yuvasıdır. Bakarsın bir garip çıkar, uğrar bizim hanelere “Kız Fadime Ayşe!” Der. “Benim hatırım varsa ireyiniz kaz ayaklı – oklu- partiye verin” Bu korkudan karılarımıza sıkı tenbihatta bulunduk. Ben karıma arada bir kızınca: “Ula gavur karı, benim damarıma basma! Bir ters tarafıma gelip ‘üçten dokuza ’dersem boş düşersin, boyunu babanın evinde görürsün…” (s. 25),

ireyim

“Ben eski gavlimi bozdum, ireyim Demirgırat’ın.” (s. 25)

“Oy anlamında kullanılmaktadır.” (TA).

mebus

“Bizi Satı kadın ve birkaç ihtiyar bok çanağına döndürdüler. Git şehire, hangi yüzlen? Git talimat vereceğin banka müdürüne! Mebus, adama hiçbir şey söylemeden alıp elini Ankara’ya gitmiştir.” (s. 41)

“Milletvekili.” (T).

Menderes

“DP kurmayları aslında Celal Bayar, Menderes’tenötede kimsenin sözü on para etmiyordu.” (s. 133)

millet Partisi

“Milet Partisinin böyük böyük adamları köylerini şereflendirmiş.” (s. 13)

oy

“Oylarınız millete, devlete hayırlı olsun! Benim atımı hazırlayın da er saatte İl Seçim Kurulu’na ulaştırayım seçim sonunu.” (s. 29)

“Bir toplantıya katılanların, bir sorunla ilgili birkaç seçenekten birini tercih etmesi; rey.” (T).

partili

“Şehirde partililer namus belası, parti belası birleşi birleşiverdiler.” (s. 159)

“Halk içinden doğan ve halkın desteklediği toplumsal hareketlerin, siyasi faaliyet göstermesine verilen isimdir.”

seçim

“57’de seçime gitmeye karar veriyorlardı. Menderes’in deyimiyle “seçimsath-ı mailine” gelinmişti.” (s. 133)

“Toplu bir iradenin birden fazla aday arasında tercihte bulunması.” (T).

seçim kurulu

“Beş on dakika ölçüsünde heyecanla şehre gelen Namık Bey, Seçim kurulundan önce DP il merkezine koştu.” (s. 170)

“Türkiye’deki seçimlerin genel yönetimi ile denetimi sağlayan ve seçimlerin yargısal denetimini sağlayan üst yargı mercidir.” (YSK).

siyasetçilerle

“Bu deyyuslar siyasetçilerle birlik namusumuzu payımal ettiler.” (s. 97)

“Parti politikalarında etkin olan kişi ya da hükümette herhangi bir görevi elinde bulunduran bir kişi.” (TA).

Türk-Kürt dava

“Bir Türk-Kürt davası akıllardan bile geçmezdi. Bizimkiler bir Kürt kızını, bir Çerkes kızını, bir Türk kızına tercih ederlerdi.” (s. 10)

yarın 57 mi, 58 mi seçimleri olacak?

“Yarın 57 mi, 58 mi seçimleri olacak? Biz deyyus takımlarını yine bir kiloluk akide şekerleriyle avutup ireylerimizi alacaklar.” (s. 79)

2.7.18. Sanat terimler

gösteri

“Ben şaşkınlık gösterisine geçtim: Allah allah dedim. Bizim Yüce Vekâletle ne işimizolur ki?” Müdür: “Bilinmez... söylendi. “Belki de caminize minaret yapın parası ayırmışlardır onu gel al diyorlar. Akla gelen bu.” Ben sesimi yükselttim: “Öyle bir şey ise istemem. Zorlarlarsa mıhtarlıktan ayrılırım.” (s. 143)

“İlgi dikkat çekmek için bir topluluk önünde gösterilen beceri veya oyun.” (T)

2.7.19. Spor Terimleri

takım

“Bir dürzü takımının elinde oyuncağız. Kimi gelir şeker verir, kimi gelir caminize minaret yaptıracağız, der. Kimi gelir“ On gün on beş gün sonra yolunuz papur yolu olacak, der. Kimi gelir adedini bilemediğimiz banka borçlarımızı tescil mi tecil mi her ne bok ise bir kalemde siler atar.” (s. 27)

“Bir işte veya bir yerde kullanılan eşya ve aletlerin tamamı, ekipman.” (T).

2.7.20. Tarım terimleri

arı kredisi

“Bankaya emredeceğiz; öküz kredisinden, katır kredisinden, arı kredisine kadar tüm bir kredileriniz halledilecektir.” (s. 38)

“Arı yetiştiriciliği için sağlanan kredi türü.” (TA).

aşar

“Babamız, atamız aşarını verip dam başına çıkıyordu.” (s. 93)

“Öşür.” (T).

biçerdöver

“Ekin biçen, döven, taneleri ayıran, samanı deste veya balya durumuna getiren malkine.” (ÇTS).

bostan

“Sebze bahçesi.” (T).

buğday

“Şimdi ben buğdayı hazırladım, yarın şehir pazarına götüreceğim.” (s. 47)

buğdayın üstü

“Ofise götürdüğü kamyonetteki buğdayın üstüne bağdaş kurmuş.” (s. 11)

“Karasal iklimin olduğu bölgelerde yetişen, un yapımında kullanılan tanelerini taşıyan kılçıklı çiçekleri olan tek yıllık otsu bitki.” (T).

çift koşuyor

“Kimi köylü büyük arazi sahiplerinin tarlalarına çiftkoşuyor.” (s. 9)

“Hayvanları sabana, pulluğa koşmak.” (T).

demir tekerlekli fordson traktörleri

“Atatürk’ün köylüyü karabasandan kurtarmak için İngiltere’den ithal edilen, demir tekerlekli Fardsontraktörleri 929’un ekonomik buhranı içinde ekonomik olmaktan çıkmış;” (s. 9)

domates, salatalık

“Şehirden domates, salatalıkgetirttim.” (s. 16)

“Patlıcangillerden yaprakları tüylü, çiçekleri salkım durumunda, vitamince zengin bir bitki.” (T).

dönüm arazisi

“Beş yüz dönüm arazisi olanlara tahsis edilen bu traktörler çiftlik damlarının çatıları altında çürümeye terkedilmişti.” (s. 9)

“1000 metre karelik bir alan ölçüsü olan arazi.” (T).

ekin

“Allah cümlenin ekinine de bereket versin.” (s. 47)

“Tahılın tarlaya atıldığı andan harman oluncaya kadar aldığı durum.” (T).

harmana oturmuş

“Köylü ağustosta harmana oturmuş, düvenler dönmüş, tane saptan ayrılmış.” (s. 46)

“Biçildikten sonra tahıl demetlerinin üzerinden düven geçirilerek tanelerin başakların ayrılması işi.” (T).

kağnı

“Çavuşum! Kağnı da hazır, çuval da.” (s. 50)

“İki veya dört tekerlekli, dingili tekerlekle birlikte dönen öküz arabası.” (T).

motorlu tarım

“Benim yaşadığım Yozgat ilinde motorlu tarım çoktan susmuştu. (s. 9)

Tarımımda verimliliğin artırılması için modern taşıtlarla işlemin gerçekleştirilmesidir.” (TA).

sebzemizi ve bostanımızı

“İki yıl önce Allah’ın belası bir tolu bir köyün ekinini, üç karıklık sebzemizi, bostanımızı yerle bir etti.” (s. 15)

şinik buğday

“Sana yıldan yıla şu kadar hak, şu kadar hak, şu kadar şinik buğday.” (s. 46)

“Tahıl ve bakliyat için kullanılan, sekiz kiloluk ölçek.” (T).

traktör

“Arkasına römork takılabilen, çift sürmek, yük taşımak vb. İşlerde kullanılan motorlu iş makinesi.” (ÇTS).

traktör ve biçerdöver

“950‘den önce Marşal planı gereğince: Türkiye’de traktör ve biçerdöverler 950 arifesinde boylarını, endamlarını göstermişlerdi.” (s. 9)

üç beş şiniklik

“Hane başına düşen üç beş şiniklikimam hakkını çoğu kez yarı yarıya ödemezlerdi.” (s. 46)

vagoneti

“Yerköy’e gidip, istidacı ücretiyle traktörü, vagoneti alıp.” (s. 10)

“Yana ve arkaya devrilebilen ve bazı torak düzleme işlerinde kullanılan küçük vagon.” (T).

zahrası

“Köyün en iyi ambarına Hocamın zahrası konulacak.” (s. 52)

“Gerektiğinde kullanılmak için saklanan tahıl; aşlık:” (T).

zirai donatım

“O günlerde sekiz dokuz bin olan bir traktörüZirai donatımdan almak, arzuhalciye vereceğin iki buçuk lira ücretle olanaklı.” (s. 10)

“Türkiye Zirai Donatım Kurumu Anonim Şirketi, 1944 yılında Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK) adı altında kurulan bir Kamu İktisadi Teşebbüsüdür.” (İTS).

2.7.21. Tarih terimleri

roma devrinden

“Başlayacağımız öykünün daha öncesinden biliyordum ben bunu. Sonra da bir iki köylü seramik parçaları getirdiler. Ne yazık şimdi elimde yok. Pipo kısmı dipdiri duran, içinde küller olan, ağız bölümleri kırılmış üç dört tane pipo getirdiler bana. Tümüyle Roma devrinden kalan,” (s. 11)

2.7.22. Tıp terimleri

doktor

“Size vaat edilen nafiz paralar ödenecektir. Doktor eve, ayağımıza gelecek mektebinize bir muallim tayini tahakkuk edecektir.” (s. 179)

“Tıp alanında uzmanlık veya doktora çalışmalarını tamamlamış tabiplere (hekimlere) verilen ünvandır.” (TTDK).

2.7.23. Toplum terimleri

ağa

“Bir gün bir iş oldu. Biz Cuma namazına hazırlanırken dayımın oğlu karşımda dikeldi: Ağam hasta, hemen seni istiyor, dedi. Çaresiz kalkıp gittik. Odasına vardık. Dayım yorgan içine başını gömmüş, ah! vah!' ediyor. Yorgandan kafasını çıkardı: Dayıneyin var? Geçmiş olsun.” dedim. “Yavrum, Mestan'ım bir alaf geliyor, sonra üşüyorum.” (s. 58)

“Osmanlı sarayında, yönetsel ve askerî örgütünde belli orun ve aşamadaki kişilere verilen ad.” (TTS, 1974).

bekçi

“Köye varınca bekçiyi çağırttım: “İlâniyet vur” dedim. “Köyümüze Yüksek Vekâletten bir zarf gelmiş.. Köyün aklı erikleri caminin önünde hemen toplanacak Mıhtar” orada bekliyor.” (s. 25)

“Bir şeyi veya bir yeri bekleyip korumakla görevli kimse.” (T).

bey

“Sizi Namık Gedik Bey kabul edecek..” haberini aldılar. Bir küçük odada Namık Gedik, Yozgat İl İdare Kurulu üyelerini Kabul etti. Masadaki koltuğa kurulmuş vekil, kaşları çatık, bir 'hoşgeldin' demeden: Buyrun ne istiyorsunuz? Diye biraz da sert bir sestonuyla söylendi. Gelen beş altı kişinin sözcüsü konuşmaya başladı:” (s. 152)

“Küçük bir ülkenin buyurucusu: Menteşe Beyi, Maskat Beyi gibi.” (TTS, 1974).

devlet

“Devletimize başvuruyor. Devlet pangayı gösteriyor. Koşar adım şehri dolduruyor, bankadaki işlemler tamamlanınca alacakları buğday için ofise koşu koşuveriyorlar. Her taraf ana baba günü. Bekle babam bekle... Bir iki günlük sefillik de burada sürüyor. Birkaç yüz kiloluk buğdayını çuvallayan köylü, şehirli buğday alıcılarının duvarına çarpıyor.” (s. 60)

“Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık; ülke.” (T, 2023, s. 992).

halk

“Gomşular, banabakın! dedi. Ben kuzunun, kurbanın kölesibiradamdeğilim Şerefimle, namusumla, geldim, bugünlere, Beni kazadan kazaya sürdü bu Demırgıratlarınız Halkçı olduğum için. Her bir oluşa eyvallah' dedim; eğilmedim, bükülmedim. Şimdi ben de

içimkanağlayarak Çavuş Ahmet Gazi gibi reyimi Demırgırat'a vereceğim, mübarek-olsun. Bir ben ölürsem dünya yıkılmaz. Batasıca dünya, yıkılmaz Hadi ağalar cümlenin şerefine, geceniz de hayırlı olsun! Nereye serdiniz yatağı mı?" (s. 26)

Bir toplum içinde, ortak gelenek, görenek, davranış ve uygulamalardan oluşan bir kültürel düzende yaşayan insan topluluğu. (HBTS, 1978).

kavim

"Gerçi size pek uzakta olmayan Deremumlu köyündebir dam hikâyesi olmuş, Bilirsiniz Aleviler kendi başlarına bir taife, bir başka kavim. Üzüm bağlarını şarap küplerine sermaye ederler. Bir de kaçak rakı çekerlerken aralarında. Pek de güzel rakı çekerlermiş imbiklerden. Kış boyu söz sohbet, saz söz, Bektaşi fıkraları dönüp durur sohbetlerinde. Ben Deremumlu Hasan Kâ'yı tanırım. Bir şehir kahvesinde dinledim hikâyesini: Bir gün Hasan Kâ, beş sekiz köylü damın üstüne sofrayı, tezgâhı kurmuşlar, şaraplar gelmiş." (s. 151)

"Aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu; budun." (T, 2023, s. 1941).

köle

"Öküzleri al, tarladan tapandan, çiftten çubuktan beni kurtar. İneğide al, İki üç kölene rızık olan hayvanı Yozgat'ta, meydan yerinde sat. İki yorgan, iki yatak dinîn i manın yoksa onu da alıp kamyona yükle, pazarda haraç mezat ettir. Bu gidişle işin olacağı bu…" (s. 84)

"Bir mal gibi alınıp satılan, kişisel hakları bulunmayan ve kendi tükettiğinden daha fazlasını üreterek artık ürün yaratan kişi." (İTS, 2004).

köylü

"Bizim köylü milletinin de tüm bir yönü borçla çerçeveli. Ne yapsınlar garipler? Umutları üç beş uzayacak buğdayda, ekinde. O olmazsa köylüde heç olmaz. Üç beş koyun, iki tiftik keçi, iki kılkeçi... Hepsi bu kadar. Sayın Banka Müdürü bizim sayın milletvekillerimiz size ziyaret etmek imkânından mahrum oldukları için bana size arz ve hürmetlerimizi ulaştırmamızı söylediler. Ve dediler: "Bankamız Zağcı köyünün bütün borçlarını tecil edecek. Köylünüz emrederse yeni krediler açacak. Köyün bütün imkânlarını seferber edecek. Köyün arnamus sefaletini ortadan kaldıracak." Biz bu minval üzre zatınızı rahatsız ettik." (s. 66)

“Konukseverlik, gelenekçilik, yazgıcılık, toprağa bağlılık, doğaya bağımlılık, yeniliğe isteksizlik, okuma yazma yetersizliği vb. özellikleri olan, köyde yaşayan kimse.” (HBTS, 1978)

buğday

“Şimdi ben buğdayı hazırladım, yarın şehir pazarına götüreceğim.” (s. 47)

2.8. Ağız söyleyişleri

Ülkemizde Toklu, ağızları “yöreden yöreye değişen şehirlerin ismiyle anılan Muğla Ağzı, Nevşehir Ağzı, Kars Ağzı, Trakya Ağzı vb. ifade etmiştir” (Toklu, 2011 s.140). Sayar, “El Eli Yur, El de Yüzü” adlı romanında daha çok Yozgat yöresinin ağız özelliklerini, karakterlerinde kullanmıştır.

ahrette mi

“Hay hay! Canla baş üstüne! Bu köyün menfaat-i umumiyesineahrette mi şefaat edeceğiz?”

arıgredisi

“Arı gredisi için de geldik emme onu bir kalem siktir et.” (s. 119)

bösbüyük

“Her yerde el bebek gül bebek, bösböyük lokantalarda izaz ikram.” (s. 70)

böyük

“Böyük adam olduğun besbelli, dediler.” (s. 12)

cendereyle

“Yorganınız her ne var ise cendermeyle derler, toplar, bir kamyon olmazsa iki kamyon doldurur,” (s. 87)

elemiş belemiş

“Hal-i keyfiyetini dört bir yan elemiş belemiş: “Hakkı Bey iyi bir halkçı” demişler.” (s. 15)

esgerliğimi

“Ben Antalya’da esgerliği yaptım.” (s. 91)

eygomşular

“-Ey gomşular (Avucuna aldığı buğdayı göstererek) Bunu bir Allah verir, bir de Celal Bayar!” (s. 11)

gurbet uşağı

“Aman sayın hemşerilerim, gurbet uşağı gibi masada donup oturmayın.” (s. 64)

helbette

“Sayın Müdürüm… Helbette huzuruna bir şey bilerek geldik.” (s. 67)

herhal

“Çıkmadık candan herhal ve zaman umut vardır.” (s. 119)

hökümeti

“Demırgırat memleketi, hökümeti teslim aldı.” (s. 13)

hörmetler

“Hepisine hörmetler eylerim.” (s. 37)

kağnıyıcan

“Kağnıyınan şehre inmek istesek çamur öküzleri yutar.” (s. 61)

mezerliğe

“Babamın, atamın taşları yıkık bükük, perişan mezerliğe gömülmek isterim.” (s. 15)

muhtardın

“O zaman da mıhtardın, iki saatlik şehereçamurlara bata bata gittin.” (s. 15)

muhterem

“Yahu mohterem Hakkı Bey” (s. 29)

on guruşluk

“On guruşluk menfaatiniz olunca şahana dönersiniz…” (s. 40)

pangacılar

”Hele pangacılar bir köye gelsin de evvelallah o işin icabınabakarız.”(s. 116)

2.9. Dinî kelimeler

abdestsiz

“Bre hey cahil! Abdestsiz namaz kılınır mı?” (s. 150)

ahirette

“Allah da onların bu dünyada ahirette şereflerini daim etsin.” (s. 37)

Allah u ekber (s. 24, 46, 77)

“Allahuekber” deyip yatıyor, yeniden ayağa kalkıyordu köylüler düzensizce... Bir sure bekledi kuşkaldıran, sonra bağırdı: (s. 12)

“Bismillahirrahmanirrahim

Allah adın zikr edelim evvelâ

Vâcip oldur cümle işte her kula…
Kadınlar yemenilerini bir alınlarına yaklaştırdı
lar. Erkekler bağdaştan diz üstü oturmâya, yöneldiler.
Âmine Hatun Muhammed ânnesi
Ol sedeften doğdu el dürdânesi...
Allah adın zikr edelim evvelâ”(s. 176)

Allahuâlem

“Allahuâlem bu cami davasını üstümüze yıkacak…” (s. 140)

Allahuekber

“Hoca, minaresiz caminin kapısı önünde “Allahuekber” çekmeden önce duvar diplerindekilerden tedirgin olduğu anlaşılan beş on kişi bir bahane uydurarak kaçı kaçıverirlerdi.” (s. 12)

bayram namazı

“Kıldır Bayram namazını sen sağ ben selamet.” (s. 50)

bismillah

“Ve “Bismillah” diyekalktı
- İlk oyu ben kullanıyorum, dedi.
Bir- zarf alarak cami içindeki sandığa gitti ve hemen
döndü. Masadaki sandalyeye otururken:
Hepimize hayırlı olsun! dedi.
Ve köylüler oy vermeye başladılar; ama Köylülerin çogunlugu, karılarıyla birlik oy sandığına gitmek istiyordu.
Önce Hakkı Bey itiraz etti, köylüler direttiler.” (s. 28)

bismillah

“Ve Bismillah diye kalktı:” (s. 28)

cami duvarı

“Her türlü bahaneler, homurdanmalar vecami duvarı meşveretinin bitişi.” (s. 12)

cehennem

“Cehennem nârına yanar giderim.” (s. 57)

cemaat-i müslimin

“Ey cemaat-i müslimin haddimiz değil, hoca efendinin lafını biz kullandık.” (s. 101)

Cenab-ı Allah

“Cenab-ı Allah her işimizi rahvan getirsin.” (s. 18)

Cenab-ı Lamyezel

“Cenab-ı Lamyezel Hazretlerinin cümle köy ahalisine iz’an, irfan, hidayet ve hâb-ı gafletten üryân olmalarına delâletlerini arz-ı tazarru ve niyaz eylerim…” (s. 142)

Cenab-ı Rabbülâlemin

“Cenab-ı Rabbülâlemin dünyayı yarattıktan sonra sağına soluna adamlar serpmiş.” (s. 73)

cennet-i âlâ

“Yerleri Cennet-i âlâ.” (s. 22)

Dinî İslâm-ı Mübini

“Dinî İslâm- ı Mübini sevgili vatan-ı mübarekemizin her bir yönü canibinde.” (s. 141)

diyanet İşleri Vekâleti

“Diyanet İşleri Vekâleti olsun.” (s. 141)

elifbasız

“Elifbasız, cahil bir köy imamının etrafında odaklaşıyorlar.” (s. 95)

etteyyatü’yü

“Kulhü’yü ne Etteyyatü’yü bilirim.” (s. 140)

ezan-i Muhammedi’yi

“Ezan-i Muhammedi’yi okutmak mıdır?” (s. 94)

ikindi ezanı

“İmam da biz camiye girdikten sonra bir ikindi ezanı okusun…” (s. 155)

ikindi namazını

“O aralık imam ikindi namazını okumaya başladı.” (s. 69)

imam

“Devlet içinde dinîmizi biz bokladık. Üç yüz şiniğe tuttuğumuzlaz imamı kaçıp gitti.” (s. 24)

kıyamet

“Ahımızı kıyamet gününe bırakmayız.” (s. 128)

maşallah

“Maşallah iyi serpmiş sağa sola.” (s. 73)

minaresine

“Camimizin minaresine üç beş taş attırdık.” (s. 154)

müezzin

“Müezzin efendinize de elektrikli bir hoparlör vereceğiz.” (s. 88)

Müslüman

“Müslüman olmak isteyen Alevi önce Hristiyan olacakmış;” (s. 21)

namaz

“Namaz sonrası, köylüler sağdan soldan biti bitiverdiler.” (s. 13)

ne elif’li ne be’li ne cim’liyiz

“Ne elif’li ne be’li ne cim’liyiz ne süre biliriz ne âyet.” (s. 49)

Nuh

“Nuh dedi peygamber demedi.” (s. 137)

peygamber

“Nuh der de Peygamber demezler.” (s. 23)

ruzu Mahşer’de

“Bu aklınızla, bu feylinizle yarın Ruzumahşerde cennet yerine alırsınız babayı.” (s. 72)

şahadet getirerek

“Sonra, yunduk yıkandıktan sonra ve de yüz bin tövbe getirdikten sonra şahadet getirip Müslüman olurlarmış.” (s. 21)

şehadet

“Şahadet şerbetini içtiler.” (s. 22)

şeriatın

“Şeriatınkestiği parmak acımaz.” (s. 23)

takdir-i İlahi

“Cuma namazlarında Takdir-i İlahi den söz eden hocanın sözlerini kulak arkasına attılar.” (s. 72)

velladdin âmin

“Velladdin âmin diyip işi bağladım.” (s. 30)

2.10. Lakaplar ve ünvanlar

2.10.1. Fiziksel özelliklere dayalı lakaplar

Sarı Fatma

“Aygar dağ silsilesinde Sarı Fatma diye bir köy var.” (s. 95)

2.10.2. Hakaret amaçlı kullanılan lakaplar

Dürzü imam

“Dürzü imam bizi cünüphalimizlen abdestsiz namaza mı davet ediyor.” (s. 77)

Fısgı karı

“Suuus!..Fısgı garı, dedi. Sesin neredeyse dere kıyısındaki misafirlere ulaşacak.” (s. 125)

İstidacı Mutullah

“Zatenistidacı Mutullah’tan gayrisinin içinden çıkmasının mümkinatı yok.” (s. 145)

Kerhaneci Başkan

“Bu kerhaneci Başkan, sahtekârlıkta bizi yayan bırakan cinsinden…” (s. 17)

2.10.3. Karakter ve kişilik özeliklerine dayalı lakaplar

Kuşkaldıran Recep

“O aralık kuşkaldıran Recep lafa karıştı: Ben yok muyum? Sofranıza ilayık değil miyim?” (s. 16)

Oşukçu İbiş

“Aranızda meşveret bozukluğu olunca Oşukçu İbiş’ten daha çok beni yeğlemez misiniz?” (s. 16)

2.10.4. Mesleğe ve sosyal statüye dayalı lakaplar

Adil Çavuş

“Adil çavuş kederlendi. Bağdaşında ayak değiştirdi:” (s. 49)

Ahmet Çavuş

“Ahmet Çavuş bağdaşını yeniden toparladı.” (s. 25)

Çavuşum

“Çavuşum! Kağnı da hazır, çuval da…” (s. 50)

DP Ocak Başkanı

“Muhtar, DP Ocak Başkanı hemen ayaklandılar.” (s. 21)

DP Vilayet Reisi

“DP Vilayet Reisinin odasının kapısını korka korka çaldılar,” (s. 58)

Gazi Emmi

“Gazi Emmi deyip bir şeyler söylemek isterken bizi tersler: Siz gidin gâvurluğunuza bakın. Benim ne gaziliğim var ne emmiliğim.” (s. 164)

Haccav KasımKazancıklıoğlu

“Bizim Yozgat’ta haccav KasımKazancıklıoğlu adlı bir şair vardı.” (s. 92)

İlçe Başkanımız Nesim Efendi

“Biz partimizin asaletini İlçe Başkanımız Nesim Efendilerle ayakta tutuyoruz.” (s. 173)

Koca Reis

“Sağ ol Koca Reis! Dedi.” (s. 64)

MohteremHakkı Bey

“MohteremHakkı Bey**,** dedi, ben içmeye içmiyordum.” (s. 21)

MohteremİcracıBey

“MohteremİcracıBeyşöyle beş on dakika bir soluklan.” (s. 78)

Sandık Başkanı Hakkı Bey

“Sandık başkanı Hakkı Bey**,** atın gemini gere gere karşılarına dikildi.” (s. 16)

Sayım İreis

“Sayım ireis, zatınızı rahatsız etmeyelim, dediler.” (s. 63)

Sayın Başkan Hakkı Bey

“Sayın Başkan Hakkı Bey! Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz!” (s. 22)

Sayın Başkan! Ahmet Gazi

“Lakin “Sayın Başkan! Ahmet Gazi” çatal kazık… Nasıl hal ve keyfiyete girecek?” (s. 165)

Sayın Sandık Başkanı Namık Bey

“Sayın Sandık Başkanı Namık Bey, bizim Ocak Başkanın konuşması tümüyle doğru.” (s. 164)

Sayın Zağcıoğlular

“Sayın Zağcıoğlular makamımızı ihya ettiniz!” (s. 58)

2.10.5. Ünvanlar

Abbas Bey

“Abbas Bey**,** bize büyük vefa gösterip doksan dokuz oyunun hepsini veren Zağcıoğlu’na yarın gidip teşekkür edeceğiz.” (s. 35)

Erdoğan Bey

“Bundan bir iki sene evvel Erdoğan Beydiyemohterem bir ziraat müdürü vardı.” (s. 62)

Fadime Bacı

“Rivayette göre Fadime Bacının tüm bir bu dedikleri harfi harfine yerine gelmiş.” (s. 109)

Fadime Hatun

“Fadime Hatun akıllı akıllı seslendi:” (s. 109)

Gani Ağa

“Bereketli olsun Gani Ağa! Maşallah iyi de sarı bursa çıkmış. Allah iyi günlerde yedirsin.” (s. 46)

Gazi Ahmet Çavuş

“Al gülüm ve gülüm dünyası. Gazi Ahmet Çavuş’a seslenirim.” (s. 14)

Gazi Ahmet Emmi’miz

“Gazi Ahmet Emmi’miz particilikle aklının gittiği yolu terk etsin, köyün işini boklamasın!..”(s. 14)

Halis Efendi

“Halis Efendi’den bir çift süreköküzü aldın mı?” (s. 80)

Hoca efendi

“Allah senden razı olsun Hoca Efendi, demiş. Allah cümlenin ekinine de bereket versin.” (s. 47)

Hüsmen Ağa

“Hüsmen Ağa’nın evinde arı vardı. Hüsmen Ağa Askerliğini Kars’ta yapmıştı.” (s. 124)

Kıız Kezban Hatun

“Kıiız Kezban Hatun!Senin oğlundan da mektup gelmedi mi?” (s. 108)

Kız Fadime Ayşe

“Bakarsın bir garip çıkar, uğrar bizim hanelere; Kız Fadime Ayşe der.” (s. 25)

Mehmet Gazi

“Mehmet Gazi aslında Halk Partili. Geçen seçimde yalvar yakar Demirgırat’a ireyverdi.“ (s. 163)

Memet Onbaşı

“Mehmet Onbaşı, senin o dediğin Demirgırasıadam şeklinde değil.” (s. 112)

Murat Çavuş

“Murat Çavuş doğru söylüyor. Biz mi deveyi kuyruğundan döndüreceğiz?” (s. 150)

Mutulluh Efendi

“Lakin neylersin ki eskilerin dediği gibi ‘el içinde vasiyet ettik, ölmeyince olmaz. ’ Mutullah Efendi, dedim.” (s. 141)

Namık Bey

“Sağol Namık Bey, Allah senin gibileri başımızdan eksik etmesin.” (s. 165)

Namık Gedik Bey

“Sizi Namık Gedik Bey kabul edecek.” (s. 152)

Nomen Efendi

“Öyle derim Nomen Efendi’ye.” (s. 45)

Satı Hatun

“Satı Hatun’u siktir edin!” (s. 53)

Talat Bey

“Yahu Talat Bey, bu garip köylü milletine kızıp da geri dönüş olur mu?” (s. 122)

Yüce Başkan

“Sağol yüce Başkan…” (s. 68)

Zeynel Çavuş

“Valla doğru söylüyor Zeynel Çavuş. Canımızı ne sıkacağız.” (s. 119)

2.11. Ülke ve şehir isimleri

Amerika

“Allahın belası tütün Amerika’dan Avrupa’ya sıçramadığına göre 1500 yıl önce bu pipolara ne koyup ne içiyorlardı.” (s. 12)

Ankara

“Yozgat’ta, Ankara’da, Meclis’te, her ne yerde ise, öküzünün tırnağına taş değmesinin hesabını sorarız.” (s. 38)

Bilecik

“Değerli dinleyiciler, şimdi seçim sonuçları alınmış alınmış bölgelerden haberler sunuyoruz. Bilecik, filan köy: 78 oy. DP: 78, CHP-, MP-.” (s. 17)

Bitlis

“O zaman on beş gün sonra kendini Siirt’te, Bitlis’te bul…” (s. 45)

Fizan

“Onu Fizan ’a sürdürürüz, yeni müdür getiririz, dediniz.” (s. 85)

Konya

“Bizler de onların sayesinde Hanya’yı, Konya’yıöğreniriz.” (s. 95)

Sakarya

“Ben Sakarya’dan, İnönüden Büyük Taarruz’dan kaza kader dönmüş bir köylüyüm.” (s. 22)

Sivas

“Biz Sivasın Kangal kazasının Çukurdere Köyü Cami YaptırmaDerneği mensubuyuz.” (s. 134)

Türkiye

“Türkiye radyolarını seçime etkili olması için saat: 15.00’lerdebangır bangır bağırttırıyordu…” (s. 31)

Yemen

“Kimi Yemen’de kaldı kimi Fizan’da …” (s. 93)

Yozgat

“Yozgat ilinde motorlu tarım çoktan susmuştu.” (s. 9)

2.12. Birleşik fiiller

Birleşik fiil bir yardımcı eylemle bir ismin yan yana gelmesiyle oluşan yapılardır. İsim ve fiil unsuru önce yardımcı eylemler en sonda gelmektedir. Var olan dil bilgisi kitaplarında Birleşik fiiller için ortak bir ad tanımlanması gözlenmemektedir. ‘Birleşik Fiil’ ‘Bileşik Eylem’, ‘Bileşik Fiil’, ‘Birleşik Eylem’ şeklinde ifade edilmektedirler. Zülfikar, yardımcı fiilleri (et-, ol-, kıl-, eyle-,) başlığıyla vermiş, fiil şekli olmayan bazı fiilleri yardımcı eylemlerle fiilleştiririz demiştir. Daha çok etmek ve kılmak yardımcı fiilerini kullanırız. Kılmak ve eylemek fiillerini az kullanırız (Zülfikar, 1980, s. 49). Gencan’a göre yardımcı fiiller “ad soylu sözcüklere iş, devim, oluş, kılış ve yargı anlamı katan ve asil görevi bu olan sözcüklerdir. Başlıcaları da etmek, eylemek, olmak ve kılmaktır. Ayrıca yardımcı fiil olarakta kullanılanları vardır. Bulmak, buyurmak gibi (Gencan, 1975, s. 307-327).

Deny, birleşik fiilleri ikiye ayırmıştır:

1. Karmaşık ve yerindelik fiiller: İkinci öğesi yardımcı fiil olan iki fiili bir kelime küresidir.
2. Mürekkep filler: Bir isim ve bir yardımcı fiille yapılan kelime grubudur (Deny, 1941 s. 810, 830).

Bir isimle veya kelime grubu ile bir yardımcı fiilin ya da bir fiile yardımcı bir fiilin birleşmesiyle oluşurlar. Tek fiil gibi anlam verir, çekimlenir, yüklem ve fiilimsi olabilirler (Özçelik, Erten, 2011 s. 136).

arz etmek

“Sevgili Zağcıoğlu kardeşlerim bu arz ettiğiniz bütün hususlar sizin asaletinizin gösterdiği doksan dokuz oyla uygulanıp yerine getirilecektir. Şek ve şüpheniz olmasın ki köyünüz Orta Anadolu'nun örnek köyü olacaktır. Büyük devletimizin bütün gücü sizinle birlik. Bütün davanızı kül ufak edecektir. Bugün zaman geçti. Yarın Ziraat Bankası

müdürünü ziyaret ederiz. Şimdi hepiniz benim mübarek misafirimsiniz! Şöyle bir lokantaya gidelim. Ben de size ufak ikramımla partinin teşekkürünü söyleyeyim." (s. 63)
"Sunma." (T, 2011, s. 160).

arzu etmek

"Tutturdu köylü milleti İlla minare" diye, "Partiden onu isteyin." Kusura bakma ireis! Ben köylüye dedim ki: "Ulan gâvur milleti minare yapılınca boyunuz gökyüzüne mi çıkacak?" Benim maruzatım da bundan ibaret sayım ireisim! Arzu hörmetler ederim!" (s. 63)
"İstek, dilek." (T, 2011, s. 161).

birlik olmak

"Sevgili Zağcıoğullar! Muhterem karde da sizinle birlik olmaktan büyük bir saadet duyuyoruz. Bize doksan dokuz oy' un doksan dokuzunu da vermekle gösterdiğiniz büyük şerefi hayatımız boyunca şükranla anacağız. Siz Türk milletinin ne kadar asil, ne kadar faziletli olduğunu, vefakâr olduğunu, hak bilir olduğunu doksan dokuz oyunuzla; değil Türkiye'ye, dünya tarihine tescil ettiniz. Yozgatlı'yı millet çapında büyüttünüz. Size ne kadar teşekkür etsek, şükran duygularımızı sunsak azdır. Sizleri gelecek tarihte, Yozgat'ta demokrasinin tarihini yazan insanlar olarak şerefle, minnetle anacaklardır." (s. 37)
"Tek olma durumu, vahdaniyet." (T, 2011, s. 1106).

belli olmak

"Kahvelerde mizahlar, gürültüler oluyordu. O zaman tek bir Ankara radyosu vardı, tüm haberler oradan aktarılıyordu. Gazete de bir iki gün sonra geliyordu şehre. Asında kimse ne dediğinin farkında değildi. Demokrasi oy sandığına atılacak bir reyden ibaretti."Hadi seçim gelsin de ireylerimizi atalım. Ak saç kara saç orada belli olur," diyorlardı." (s. 153)
"Anlaşılmak, açıklanmak." (T, 2023, s. 475).

borcunu ödemek

"Bunu bir Allah verir, bir de Celal Bayar! Bunu Allah mı, Celal Bayar mı verirdi? 953 te, borçların ödeme ayları gelince; İbo'nun Hasan, köylünün Boşluğuna bağırarak dert yanıp göstermeye başladı- Gelsin alsın kerhaneciler traktörlerini, arabalarını! Maslahatımdan başka onlara. verecek hiçbir şeyim yok!" (s. 11)
"Geri verilmek üzere alınan veya ödemesi gerekli para veya başka bir şey." (T, 2011, s. 378).

buyur etmek

"Hakkı Bey önde; Muhtar, Ocak Başkanı Gazi Ahmet ve Oşukçu İbiş odaya yöneldiler. Muhtar'ın odasında kuş sütü eksik bir yer sofrası kurulmuş. Sofra kenarlarına kilimli

minderler atılmıştı. Hakkı Bey'e yeniden Hoş geldin, sefalar getirdin!" dediler. Hakkı Bey, makatta üç beş dakika dinlendi; sofraya buyur ettiler, kaba minderi gösterdiler, kendileri de diz kırıp oturdular." (s. 18)

"Buyurun!" (T, 2011, s. 420).

davet etmek

"O günlerde kimsenin otomobili yoktu. Ankara'dan gelen bir otomobil, iki ciple yola koyulduk. Zaten on - on beş dakikalık bir yol. Köye vardık. Yüz - yüz elli kişi davul zurna ile karşıladı bizi. Bir yere davet ettiler, yürüdük -o yöne. Büyük bir köy odasıydı bu. Dip karşı köşeye sekiz sandalye koymuşlardı." (s. 36)

"Çağrı, çağırmak." (T, 2011, s. 599).

dua etmek

"Her haneye birer kiloluk akide şekeri getirdiler. Siz Satı Hatun'u siktir edin! Köylünün cümle ehalisi Demirkrat'a dua ediyor. "Bizi adam yerine koydular" diyor. "Birer, kutu şekerle ağzımızı tatlandırdılar." (s. 53)

"Yakarış." (T, 2011, s. 720).

elinde olmak

"Birlik, sekiz on kişinin olduğu masaya Hakkı Bey'i götürdüler. Hakkı Bey, hüznünden hiçbir şey yitirmemişti. Yine elinde olmaksızın ağlıyordu: Ben eşek dölü değilim; yolunu da yordamını da bilen bir kardeşinizim. 'Doksan dokuz' da "bir" oyumu kullanırken büyük ıstırap duydum içimde... 46'dan bu yana Halkçı olan Hakkı'nın 50 ve sonrası yavaş yavaş ortaya çıkan foyasını bilmeyenlerden değilim." (s. 33)

"Bakımı, gözetimi altında olmak." (T).

emretmek

"Komşu harmandakiler birbirleriyle bir şeyler konuştular, ama konuştuklarını kendileri de anlamadılar. Kağnılar caminin önüne gelince çavuş muhtara emretti:" (s. 51)

"Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek, buyurmak, emreylemek." (T, 2023, s. 1183)

"Buyruk, komut, talimat, ferman." (T, 2011, s. 794).

genişletmek

"Az eksik de olsa Nafia'dan yolunuzu genişletmek için grayder gönderdik. Hepsi bitmedi, ama su yolunuz için boru gönderildi…" (s. 154)

“Geniş duruma getirmek.” (T. 2011, s. 929).

gevezeliğe girmek

“Saçma sapan konuşmak, zevzeklik etmek.” (T, 2023, s. 1368).

“Ben kahvede çok gevezelik ettiğimi sanardım.” (s. 40)

hakaret etmek

“Onun için işin üstüne varıyorlar, ama ekin işi sizin işi zorlaştırdı. Hadi hadi dönün! Dere kıyısında sofra açmışlar. Kuzu kesmişler, rakısı, şarabı herbir şeyi hazırlamışlar. Köylünün hatırını kırmayalım. Davetlerini kabul etmezsek kendilerine hakaret ettiğimizi sanarlar.” (s. 122)

“Onur kırmak, onura dokunma.” (T, 2011, s. 1027).

halletmek

“Aslında benim namazla niyazla hiçbir yakınlığım yok.Benim davam şeherdeki, nahiyedeki itibarımı sürdürüp köyün su davasını halletmek. Ne elektrik geçer aklımızdan ne de bir kağnının zor geçtiği köy yolu...” (s. 68)

“Güç görünen bir olay veya duruma çözüm yolu bulmak. Yoluna koymak, olumlu sonuca bağlamak.” (T, 2011, s. 1035).

havale etmek

“Arkadaşlar, dedi, keyfinizi yormayın. Bunlarla başa çıkacak gücümüz yok. 54'te de böyleydi. Kim sual sorabildi bunlara? Bu iş böyle gelmiş böyle gider... En iyisi işi Allah'a havale etmek... Haydi kadehimi cümle cemaatin şerefine kaldırıyorum! Sağ sol homur homur homurdanıyordu. Bu oluşlar içinde bir haber CHP Genel Merkezine ulaştırıldı.” (s. 172)

“Bir îşi bir başkasının sorumluluğunda bırakma, ısmarlama devretme.” (T, 2011, s. 1064).

hizmet etmek

“Sayın Bakan; Genel Kurulunuzun verdiği karar bizi doyurmadı. Biz başkalarının demokratik ölçülerden ötede meclis yolunu açmalarına razı değiliz. Hepimizin içinde vatan sevgisiyle birlik mecliste hizmet etmek arzusu var.” (s. 152)

“İş görmek çalışmak.” (T, 2011, s. 1106).

icat etmek

“Sevgili Muhtar, sen kendini boş yere ezip büzüyorsun. Her işin bir çözümü bulunur. Laf-üç beşimizin arasında. Yarından sonraki seçimde biz Ocak Başkanı ile seçimler sürerken bir bahane bulup yemek faslı icat ederiz. O arada tenhalıkta oylarını zarflayıp getirir, oy sandığına atarız. Senin Kili bile duymaz.? Haydi şerefinize son bardak!” Seçim nasıl olsa yarından sonra.” (s. 165)

“Buluş.” (T, 2011, s. 1139).

ihya etmek (s. 57)

“Hepsini tecil ettireceklerdi akılları sıra; vay babam vay! Şimdi onlar Ankara nam şehre gittiler. Kaba kaba yataklı odalara gömüldüler. Dünya onların dünyası… Dönüp de size bakacak halleri yok ki! Yine de iyi insanlarmış; her haneyi bir kutu şekerle ihya ettiler Hem ağzımız bir bayram şekeri tattı, hem de bizi adam yerine koydukları için şerefimiz, şanımız arttı. İşin peşini bırakmayalım. Önce banka borçları... Muhtar, Ocak Başkanı, Oşukçu, Kuşkaldıran birlikte gitsin şehere. Mebuslar gittiyse, koskoca İl Başkanı var.”

“Yeniden canlandırma, diriltme.” (T, 2011, s. 1162).

ilan etmek

“Hoca Efendi'yi suçlu ilan edersiniz Hiçbirinize mırın kırın laf hakki vermiyorum. Muhtar kanalıyla hepinize emri yevmiyeyi tebliğ ediyorum. Muhtar yarın üç dört kağnı koşturacak. Hoca Efendi'nin hakkını alacak kadar çuval bulacak. Ötesini yarın harman yerinde görüşürüz...Devrisi sabah oldu. Muhtar odasının konuğu olan çavuş kalktı. Muhtar zaten Çavuşun kalkışını kapı aralığından izliyordu. Kuvvetli bir sabah aşı sundu çavuşa ve erine.” (s. 50)

“Duyuru.” (T, 2011, s. 1171).

irbet olmak (İbret olmak)

“İyisine iyi emme, sizin atlarınız atın üstündeki heybetiniz karşısında bizim eşekliğimiz el âleme irbet olmak değildi mi? Hemi de koskoca vilâyetin merkez-i kazasına at, eşek taifesi birlikte girer. Gülmezler mi, ayıplamazlar mı bizi? En iyisi ikinize atı sabah er saat peydahlayalım.” (s. 54)

“Kötü bir olaydan alınması gereken ders uyarıcı sonuç.” (T, 2011, s. 1138).

ithal etmek

“928'lerde, Atatürk'ün köylüyü karasabandan kurtarmak için, İngiltere den ithal edilen, demir tekerlekli Fordson traktörleri' 929'un ekonomik buhranı içinde ekonomik olmaktan çıkmış.” (s. 9)

“İçine almak.” (T, 2011, s. 1231).

itibar etmek

“Sayım köylüler, gardaşlanm Ahmet Gazı Emmi'mizin sözlerine itibar ederiz. Kitap gibi konuştu 'Emme bizim de okkamız dirhemimiz var. Bize-söz veren mebuslar yalan söyledilerse; biz onların söylediği yalanın üç mislini söyleriz“ doğru” heder olur gider. Biz kösteğine vururuz. Görsün baksınlar mi yaman, bey mi Muhtar gardaşımla, Oşukçuyla yarın sabah Ziraat Bankası'nın müdür kapısına dayanacağım.” (s. 45)

“Saygınlık.” (T, 2011, s 1231).

kabul etmek (veya eylemek)

“Ne bu eski eve yeni âdet?..” Sonra İl İdare Heyetindekilerle birlik, adaylık isteğinde olan beş sekiz kişi Ankara'ya Başbakanlığa gittiler. Başbakanlık koridorlarında uzun uzun tur attılar. Sonunda bir yetkiliden“ Sizi Namık Gedik Bey kabul edecek. Haberini aldılar. Bir küçük odada Namık Gedik Bey, Yozgat İl İdare Kurulu üyelerini kabul etti. Masadaki koltuğa kurulmuş vekil, kaşları çatık, bir 'hoşgeldin' demeden: Buyrun ne istiyorsunuz? diye biraz da sert bir ses tonuyla söylendi. Gelen beş altı kişinin sözcüsü konuşmaya başladı.” (s. 152)

“Bir şeye isteyerek veya istemeyerek razı olma.” (T, 2011, s. 1253).

kat etmek

“Sayım ireisim, köylünün ihmali ve Erdoğan Bey'in gidişiyle bu iş askıda kaldı. Benim sizden en böyük iricam Tarım Müdürlüğü ile temasa geçilip bu işin halli yönünde bir mesafe kat etmek. Ocak Başkanı kusura bakmasın.” (S. 63)

“Kesme, kesilme.” (T, 2011, s. 1348).

kusur etmek

“Vermezse biz yine ona hörmette kusur etmeyiz.” (s. 25)

“Hoş karşılanmayacak bir davranışta bulunmak. Yanlışlık yapmak.” (T).

meşveret etmek

“Muhtarla Ocak Başkanı bakıştılar; “sen mi, ben mi konuşacağım” der gibi. Muhtar hafif başını sallayıp, gözlerini kırptı. Bu: “Ocak Başkanı sen konuş” demekti. Ocak Başkanı şöyle bir toparlandı: Sayım ireyisim; bize gösterdiğin alakaya teşekkür ederiz. Giymetli vaktini fazla işgal etmeyelim. Biz köyde ehaliyle meşveret ettik. Okul, öğretmen babında köylünün böyük bir iştahı yok. Bir muallim yeter, diyorlar. Elif'i, be'yi daha doğrusu A'yı, B'yi öğrensinler, çıksınlar dam başına. Memleketin gadısı yerinde, müftüsü yerinde.” (s. 59)

“Bir konu hakkında birinin düşüncesini sorma, danışma.” (T, 2011, s. 1665).

müracaat etmek

“Ahlat ağacı madeni var, Siz, bir iki köylü gelip müdürlüğümüze müracaat ediniz. Dilekçenizi ben yazacağım. Köyünüzün güney yamaçlarında geniş bir ahlat ormanı var. Temas ettiğimiz yetkililer, bu ahlatlar Ziraat müdürlüğü alâkası ve dikkatiyle ve de aşı yoluyla büyük bir armut ormanına döner. Köyünüze büyük bir gelir sağlar, ekininizin, harmanınızın ötesinde büyük bir gelir.” (s. 62)

“Başvuru.” (T, 2011, s. 1729).

nasip etmek

“Allah hepinize nasip etsin böyle bir günü. Sonramayın Ziraat Bankası Müdürü nezdindeki itibar. Adam, çay kayfe gazoz. cümle içecek ikramından sonra parti ireyisine şöyle dedi: Sayın Başkanım bu banka bizim değil, şu mübarek köylü efendilerimizindir. Bankamızın her bir kasası onlara açıktır. Borçları da tecil edilir. Yeni grediler açılır.” (s. 70)

“Birinin payına düşen şey.” (T, 2011, s. 70).

örneklemek

“Şehirli ayıktıktan sonra ellerinde makbuzla dolaşanlara bir “siktir!” çektiler. Biz burada, öykünün nerelerden gelip nerelere gittiğini örneklemek için bir Alevi köyüne yapılan caminin özetli bir öyküsünü aktaracağız: Çorak köyü bir Alevi köyüdür. Mestan Kâ’da köyün muhtarı, Şimdi gerçek bir öykünün tablosunu Mestan Kâ'nın ağzından dinleyeceğiz.” (s. 135)

“Benzeri yapılacak olan, benzetilmek istenen şey, model.” (T, 2011, s. 1859).

söz açmak

“İlk akşam yavaş yavaş köyün serinliğine iniyordu. İkindi namazını kılmış üç beş kişi caminin güneş tutan yönüne sırtlarını dayayıp çömeldiler: Avara köylünün toplantı yeri, meşveret yeriydi cami duvarları. Üşüdükleri gün; güneş tutan bölümüne çömelirler, sıcak günlerde de gölge duvarı yeğlerlerdi. Ne konuşulur, kendileri de bilmezlerdi. Ama ortadan, genellikle fakirlikten, sefaletten söz açar.” (s. 12)

“Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lakırdı, kelam, laf, kavil” (T, 2011, s. 2153).

tasallut etmek

“Her neyse kafanı ağrıttım Hakkı Bey. Bizim köy milleti. bir Demırgıratlık tutturmuş.” “İşimizi onlar görür” diyorlar. Başka lafları yok. Allah'ın doğrusu yengenle birlik Halkçılara irey verecek iki insan kaldık koca köyde. Bizim iki ireyimize tasallut ediyorlar.

Baş papazları aha şu gördüğün muhtarla 'ocak başkanı! Köylü de tümüyle onlara bağlanmış: “Nuh” der de “Peygamber” demezler; onları bir adım geriye döndürmelerinin imkânı yok. “Peki gomşular” dedik.” (s. 23)

“Tasallut olma, saldırma.” (T, 2011, s. 2274).

tebelleş etmek

“İşte şimdi köy ve köylü perimperişan. Köylü boğazımıza sarıldı: “Gidin”, dediler bize, “Sizin panga borçlarını kapatacağınızı söylediğiniz yere, Bu icracıyı köyümüze nasıl tebelleş ettiğinizi sorun. Siz mi haklısınız, icracı mı haklı? Başka bir kelâmımız yok bizim.” (s. 86)

İstenmediği halde, birinden veya bir yerden ayrılmayan gitmeyen, musallat olan.” (T, 2011, s. 2294).

tecavüz etmek (s. 70)

“Giymetli gomşular! Sayın Ocak Başkanımız ve çok sayın Muhtarımız şehri ziyaretimizde aldığımız muvaffakiyetli neticeleri size ulaştırmıştır. Bizim onların sözlerine ekleyecek bir lafımız olamaz. Haddimize tecavüz edemeyiz.” (s. 70)

“Saldırı.” (T, 2011, s. 2295).

tedarik etmek

“İşte ağam bu kadarını tedarik ettim der.” (s. 75)

“Araştırıp bulma, sağlama, elde etme.” (T, 2011, s. 2296).

terbiye etmek (s. 81)

“Tipiyle fırtınayla, daha daha üstelik yoklukla, ekmeksizlikle bizi terbiye ediyor. Bu işin bir hikmeti kerameti var, emme benim aklım bu işleri karıştırıyor. Bilmiyor, bildirmiyor gülmüyor güldürmüyor. Ne bir halimiz varsa hiçbirine aldırmıyor. Beni günaha sokmayın. Onun da ne yaptığını bildiğinden biraz şüpheleniyorum. Yine de günahımı affetsin…” (s. 91)

“Eğitim.” (T, 2011, s. 2328).

terk etmek

“Bir alsın gelsin! O zaman boyunun ölçüsünü alır. “Siktir ulan!. Benim senin gibi eşek sıpası bir oğlum yok. Böyle de Orospu bir gelinim yok”. der kapıyı suratlarına çarparım sonra ne bok yerlerse yesinler. Onlara köyü terk etmek düşer.” (s. 109)

“Bırakma, ayrılma.” (T, 2011, s. 2330).

tespit etmek

“Ve Yozgat İl Başkanlığına şu telgraf geliyordu: “Yozgat'ın milletvekilleri adayı DP Genel Kurulunda tespit edilecektir ve şehrinizde; partimizce ön seçim yapılmayacaktır.”

İşte bundan sonra İl İdare Heyeti karıştı. Delegelerinin seçimiyle aday olmak isteyenlerin burnu düştü." (s. 152)

"Bir şeyi sağlam bir biçimde yerleştirme, yerinden oynamaz duruma getirme, saptama." (T, 2011, s. 2337).

teşekkür etmek

"Sayım ireyisim; bize gösterdiğin alakaya teşekkür ederiz. Giymetli vaktini fazla işgal etmeyelim. Biz köyde ehaliyle meşveret ettik. Okul, öğretmen babında köylünün böyük bir iştahı yok. Bir muallim yeter, diyorlar.Elif'i, be'yi daha doğrusu A'yı, B'yi öğrensinler, çıksınlar dam başına. Melmeketin gadısı yerinde, müftüsü yerinde… Okuyacak şehre gidecek hiç kimsenin de hali yok…" (s. 59)

"Yapılan bir iyiliğe karşı duyulan kıvanç ve gönül borcunu anlatma." (T. 2011, s. 2339).

teşrif etmek

"Ve başlamış iki üç kişilik cemaatle yatıp kalkmaya. Kış geçmiş, bahar olmuş, baharın ardından yaz teşrif etmiş Köylü ağustosta harmana oturmuş, düvenler dönmüş, 'tane saptan ayrılmış Yel lutfedip eserse yalandan tınazları savurmaya başlamışlar. Kimi beş, kimi on şinik, kimi yirmi şinik yığmışlar harman ortasına."

"Bir yeri onurlandırma, şereflendirme." (T, 2011, s. 2340).

rica etmek

"Şimdi ve bana göre icracı memurumuzun dosyalarında türlü borçların defteri var. O ara sürek öküzlerinin de defteri... Çıkın çıkabilirseniz işin içinden. İcracı Bey'e irica ediyorum her şeyden, kesten önce benim defterimi dosyamı açıp şamarı yüzüme vursun." (s. 79)

"Dileyiş, dileme, dilemek dilek." (T, 2011, s. 1979).

sarf etmek

"Bunca gayret sarfettim, bunca eziyet çektim, koskoca bir cami çıkarttım ortaya. Beş yüz, alti Yüz şinik yıllığına bir Of'lu imam tuttum, lâkin Bizim kerhaneciler hende ağlamaz eşek gibi kirittiler." (s. 140)

"Harcama, tüketme, kullanma." (T, 2011, s. 2034).

vekâlet etmek

"Ben sizin borçlarınızı bağışlayacak kanun yapan adamlardan biri değilim. Mevzuatın: emri altında elimi, ayağımı oynatan bir fakir banka müdürüyüm. Sizin bütün teklifiniz mevzuat dışı. Ben tekliflerinize partiniz hatırına "evet" desem önce Genel Merkez bana güler. Ankara'dan bana telefon açarlar: "Bu banka şubesi babandan miras mı | sana? Yerine ikinci müdür vekâlet edecek. Senın de yerini yurdunu hazırlayacağız." (s. 67)

“Vekilik itimat edilir, kanundan hukuktan anlar birisine umumi vekalet vereceğim. Birinin yerine bakmak.” (T, 2011, s. 2477).

yâd etmek

“Ben sayın mebuslarımızın adına hepinize teşekkür etmekle, hörmet bildirmekle vazifelendirildim. Şimdi partimiz olarak bu böyük günü, güzel köyünüzde bir bayrama çevitmek, İl İdare Kurulumuzun kararıdır. Biz bu mutlu günü mevlüd ile ve nacizane birer ikişer külâh akide şekeri ile huzurunuzda yad etmek için geldik. Yozgat’ımızın en böyük en mübarek hafızı, böyük Peygamberimiz Hazreti Muhammet sallallahu aleyhimi şad eden bir mevlüt kıraat edecektir. Dinlerken içinize yüreğinize bakın.” (s. 175)

“Anma.” (T, 2011, s. 2498).

yemin etmek

“Işığımız yok, radyomuz yok. Gaz yağı lambasının esiriyiz, kuluyuz. Arada haber gelir köye: Danişmen köyüne böyük böyük adamlar gelmiş: “Sizin yolunuzu yapacağız, suyunuzu getireceğiz. Emme, tüm " bir ireyinizi Demirgiırat'a vermek gavliyle, üçten dokuza yemin etmek şartıyla...” (s. 13-14)

“Ant.” (T, 2011, s. 2570).

ziyaret etmek

“Hepsi bu kadar. Sayın Banka Müdürü bizim sayın milletvekillerimiz sizi ziyaret etmek imkânından mahrum oldukları için bana size arz ve hürmetlerimizi ulaştırmamızı söylediler. Ve dediler: “Bankamız Zağcı köyünün bütün borçlarını tecil edecek.” (s. 66)

“Birini görmek, biriyle görüşmeye gitme. Birini görmeye gitmek.” (T, 2011, s. 2662).

2.13. İsimler

Kâinatta bütün varlıkları, kavramları, hatta fiilleri de karşılayan, onları kavramaya, anmaya, tanımaya, birbirinden farklı yönlerini ayırmaya yarayan sözcüklere isim (ad) denir: kuş, deniz, mavi, eşya, sevgi, ağaç, su, deniz, Ali, Anadolu, Mezopotamya, gidiş, geliş, dönüş vb. Gerçekte, veya tasavvurda bir varlığa ad olan kelimelere ad (substantif) deriz. Örneğin taş, kavak, güvercin, Turgut, güçlük, şeref, düşünce gibi (Banguoğlu, 2011, s. 319). Adları iki katagori de sınıflandırmak mümkündür. Gerçekte ve ya tasavvurda bir varlığa ad olan kelimelere ad (substantif) deriz. Örneğin taş, kavak, güvercin, Turgut, güçlük, şeref, düşünce gibi (Banguoğlu, 2011, s. 319).

2.13.1. Özel adlar

Evren de tek olan, tam olarak eşi bulunmayan varlıkları karşılayan kelimeler eözel isim (ad) denir. Bütün özel isimler (özel ismi olan her sözcük ve onları belirten, niteleyen özelliklerini vurgulayan, tanıtan unvanlar) büyük harfle başlar. Büyük harfle başlamazsa cins ismi zannedilebilirler. Örnek: Ömer, Şeyhmus, Sülüklü Han, Selimiye Camisi, Küçük Ağa, Küçük Prens, Türkçe, Türk Dil Kurumu…

2.13.2.Dil adları

2.13.3. Gazete, dergi ve kitap adları

Melmegetin gazetesi

“Aha melmeketin gazetesinde çıkan resmi ilan... Çorak Köyü Cami Yaptırma Derneği Tüzüğü... Bundan böyle bu tüzüğün bir santim ötesine çıkamazsınız. Allah hökümetimizi başımızdan eksik etmesin. Çimentoyu veriyor, kerestesini veriyor, demirini veriyor. Bize düşen vazife temelin taşını tedarikleyip ustaların yanında amelelik... Kum getirmek, çimento karıştırmak…” (s. 138)

2.13.4. Gelenek, inanç, mezhep ve tarikat adları

Alevi (s. 20, 21, 27, 135…)

“Biz burada, öykünün nerelerden gelip nerelere gittiğini örneklemek için bir Alevi köyüne yapılan caminin özetli bir öyküsünü aktaracağız: Çorak köyü bir Alevi köyüdür. Mestan Kâ da köyün muhtarı, Şimdi gerçek bir öykünün tablosunu Mestan Kâ'nın ağzından dinleyeceğiz.” (s. 135)

“Hz. Ali’ye bağlı olan kimse.” (T).

Bektaşi

“Üzüm bağlarını şarap küplerine sermaye ederler. Bir de kaçak rakı çekerler kendi aralarında. Pek de güzel rakı çekerlermiş imbiklerden. Kış boyu söz sohbet, saz söz,

Bektaşi fıkraları dolaşıp durum sohbetlerinde. Ben Deremumlu Hasan Kâ'yı tanırım. Bir şehir kahvesinde dinledim hikâyesini: Bir gün Hasan Kâ, beş sekiz köylü damın üstüne sofrayı, tezgâhı kurmuşlar, şaraplar gelmiş. Allah ne verdiyse, et, ekmek başlamışlar içmeye. Aleviler bardağı dikinden vururlar. Bir ara geçmiş, "Ulan şu sazcı Hüseyin'i de çağıralım" demişler."

(s. 151)

"Bektaşiliği benimsemiş olan kimse veya topluluk." (T).

Hristiyanlık

"Müslüman olmak isteyen Alevi önce Hristiyan olacakmış; sonra yunduk yıkandıktan sonra ve de yüz bin tövbe getirdikten sonra şehadet getirip müslüman olurlarmış." (s. 21)

"Hristiyan dinî; İsevilik, Nasranilik." (T).

2.13.5. (Zooloji) Hayvanlara Verilen Özel Adlar

2.13.6. Kişi ad ve soyadları

Abbas (s. 35, 36, 39,)

"Seçimin üçüncü günü gelirim" sözünü yerine getirdim. Parti merkezine uğradım. Herkes hazır gibiydi. Benim de geldiğimi görünce bir milletvekili: -O000! Abbas Bey de geldi! Hemen yola çıkarılırız dedi. O günlerde kimsenin otomobili yoktu. Ankara'dan gelen bir otomobil, iki ciple yola koyulduk. Zaten on - on beş dakikalık bir yol. Köye vardık. Yüz - yüz elli kişi davul zurna ile karşıladı bizi. Bir yere davet ettiler, yürüdük o yöne. Büyük bir köy odasıydı bu." (s. 36)

"Arslan." (Eset, Gazanfer, Haydar, Şir) (Dilçin, 2014, s. 1).

Çavuş Ahmet Gazi

"Gomşular, bana bakın! dedi. Ben kuzunun, kurbanın kölesi bir adam degilim Şerefimle, namusumla, geldim, bugünlere, Beni kazadan kazaya sürdü bu Demırgıratla rınız Halkçı olduğum için. Her bir oluşa *eyvallah' dedim; eğilmedim, bükülmedim. Şimdi ben de içim kan ağlayarak, Çavuş Ahmet Gazi gibi teyimi Demırgırata vereceğim, mübarek-olsun. Bir ben ölürsem dünya yıkılmaz. Batasıca dünya, yıkılmaz Hadi ağalar cümlenin şerefine, geceniz de hayırlı olsun! Nereye serdiniz yatağımı?" (s. 26)

Erdoğan Bey

"Bundan bir iki sene evvel Erdoğan Bey diye mohterem bir Ziraat müdürü vardı, Koyümüze geldi, ormanı dolaştı. Sonra bana dedi ki: Muhtar bana bak, sizin koyünüzde büyük bit maden var. Onu değerlendirelim. - Dağları eyi dolaştın. Kömür madeni mı var?

Güldü müdür: Ahlat ağacı madeni var, Siz, bir iki köylü gelip müdürlüğümüze müracaat ediniz. Dilekçenizi ben yazacağım.” (s. 62)

“Er doğmak, erkek olarak dünyaya gelmek’ten dilek-emir.” (Dilçin, 2014, s. 122).

Fadime

“Yoook Fadime Bacı yok!.. Geçen yıl da aynı boku yedi. Ameleliğinin bir guruşunu bize koklatmadı. Bir orospuya sevdalarımız. Varını yoğunu ona aktarıyormuş. Geçen yıl olanları arımızdan, namusumuzdan kimselere söyleyemez olduk: “Yaaa ablası, dayısı ameleliğinin kazancının yarısını bize gönderiyor,” diye yalan söyledik elin irbetinden kurtulmak için. Emme bu gâvur oğlan bu yıl da eski ayağını asıyor.” (s. 108)

“Fatma.” (Dilçin, 2014, s. 134).

Gani Ağa

“Bereketli olsun Gani Ağa! Maşallah iyi de sarı bursa çıkmış. Allah iyi, günlerde yedirsin. Bizim evde de ne un kaldı ne bulgur... İki çuval alıp çıktım imamlık hakkı için harmana. İnşallah ilk siftah ve bereket senden olur. Gani şöyle bir yutkunmuş; Allah senden razı olsun Hoca Efendi, demiş. Allah cümlenin ekinine de bereket versin. Sürekçi" yarın bir gün icracı ile köye gelecekmiş, haczedeceklermiş her bir şeyi. Şimdi ben buğdayı hazırladım, yarıpı şehir pazarına götüreceğim.” (s. 47)

“Zengin, varlıklı, bol, doygun. Her şeye doygun olan Tanrı. Abdülgani adında kısa ad.” (Dilçin, 2014, s. 145).

“Büyük erkek kardeş, ağabey.” (Dilçin, 2014, s. 9).

Halis Efendi

“Yarın Sürekçi Halis Efendi icracı ile çıkıp gelirse hepimizin anası belinden bükülür. “Üçer beşer koyunumuz, tiftik keçimiz var. İcracı onu da alıp Yozgat'ına Salı Pazarına götürürse, tellâl: “Talibinin üstüne ihale” derse o zaman öp babanın elini... Gidin şehere, bizim de söz hakkımız sizin... Öküz gredisi isteyin pangadan sonra da öbür gredileri…” (s. 104)

“Saf, katkısız, öz.” (Dilçin, 2014, s. 177).

Hüseyin

“Ulan şu sazcı Hüseyin'i de çağıralım” demişler. Hüseyin gelmiş, başlamış sazın tellerine dokunmaya. Hasan Kâ coşmuş:” Hadi bir de halay tutalım,” demiş. Beş altı köylü sazın ritmine ayak uydurarak başlamışlar dam üstünde halay çekmeye. Başta, elinde mendil, Hasan Kâ. Bir ara coşkunluk tümüyle artmış. Ve Hasan Kâ, damın siyecinden ayağı kayıp aşağıyı bulmuş, hotu çıkmış, ama yukarıya sesleniyor: “Ulan gomşular! Ayağınızı bozmayın, ben hemen geliyom.” (s. 151)

(Hisiyen, Huseyin, Huso, Hüsseyin, Hüsiin, Hüsiyin, Hüso, Hüsöyün, Hüsüyün, İsin, İsiyini Ösüyün, Söyün, Useyin, Üseyin, Üsiyen, Üssey, Üssük, Üsün, Üsüyün.)

"Ar. Küçük sevgili." **(**Dilçin, 2014, s. 191).

Hakkı Bey (16, 17, 18, 19, …)

"Hakkı Bey, deyin, bu köyün ireyinin tümü Demirgirat'ın. Doksan sekiz ireyimiz var. Şart ettik doksan sekizini de DP'ye vereceğiz. Bizim Demirgirat'la çok işimiz -var. Yol işimiz var, su işimiz var, caminin minare işi var... Bunun hepisini Demirgirat yemini billahla kabullendi. Senin tek ireyinin başka davul çalması işimizin tümünü boklar. Gel bir sefer Halkçılıktan vaz geç. İreyini Demirgırat'a ver. Bizim işlerimiz de kül ufak olsun sayende...Sonunda Hakkı Bey'i razı ettik." (s. 162)

"Tanrıya ilişkin, Tanrı'ya bağlı." (Dilçin, 2014, s. 176).

Mestan Kâ

"Mestan Kâ ben Alevileri çok severim. Çalışkan, yiğit olurlar. Bizim müdür yol programında sizin köy yolunu programa almadı. "Siktir et o Alevi köyü dedi. Ne olsa' biz ses çıkaramaz memurlardanız. İçime attım müdürün konuşmasını. Uzatmayayım, cami yaptırmaya kararlıyım ya! Şehre geldim. İlçe ireyisini bulduk. Uç beş kelâmdan sonra:" (s. 139)

"Sarhoşça, esrik, baygın, uykulu." (Dilçin, 2014, s. 252).

Mustafa Kemal

"Mübarek Mustafa Kemal. Atatürk'ün bize verdiği bir emniyet var. Rahmetli oldu, emme biz onun emniyeti içinde yaşıyoruz."Bu köylü takımı bilmez Osmanlı'da köle olarak gelip, köle olarak gittiklerini... O'dur: "Köylü milletin efendisidir" diyen. O'dur: Ne mutlu Türk'üm diyen."

"Arınmış, seçilmiş, seçkin. Hz. Muhammed'in (S.A.V) adlarından biri." (Dilçin, 2014, s. 261).

Kemal

"Olgunluk, yetkinlik, eksiksizlik." (Dilçin, 2014, s. 218).

Muhammed (Muhammet)

"Bismillahirrahmanirrahim

Allah adın zikr edelim evvelâ

Vâcip oldur cümle işte her kula...

Kadınlar yemenilerini bir alınlarına yaklaştırdılar. Erkekler bağdaştan diz üstü oturmaya, yöneldiler.

Âmine Hatun Muhammed ânnesi

Ol sedeften doğdu el dürdânesi…" (s. 176)

"İslam dinîni getiren yüce peygamberin adı. Kur'an'ın 47. süresi" (Dilçin, 2014, s. 259).

Ahmet

(Ahmat, Ahmo, Aho, Amad, Amet, Ammet, Ehmat, Ehmet, Ehmo, Emmo, Hamet.)

"Çok övülmüş.Hz. Muhammet'in adlarından biri." (Dilçin, 2014, s. 10).

Mehmet Onbaşı

"Memet Onbaşı, senin o dediğin Demirgırasi adam şeklinde değil. Ben geçen hafta şehere gittim Aklı erik ehbaplarım var. Hepisi Demirgirat olmuş. Yahu nedir bu Demirgiratlık dedim. Güldüler: Senin buna aklın ermez bunun asıl adı Demirgirasi. Ne yenilir ne içilir ne gönül verdiğinde vaz geçilir. Siz köyünüzde Demirgırat Partiyi kurun. Bir Ocak Başkanı seçin." (s. 112)

"Tekrar tekrar övülmüş. İslam dinîni getiren yüce peygamberin adı." (Dilçin, 2014, s. 246).

Nomen Bey

"Nomen Bey'i Arada bul Ali'sini Veli'sini! Kuş olup gitti kerhaneciler! 'Biz yine boklu dirliğimizle kaldık: Banka borcu, kooperatif borcu diz boyu: Hepsini tecil ettireceklerdi akılları sıra; vay babam vay! Şimdi onlar Ankara nam şehre gittiler. Kaba kaba yataklı odalara gömüldüler. Dünya onların dünyası... Dönüp de size bakacak halleri yok ki! Yine de iyi insanlarmış." (s. 44)

Namık Gedik Bey

"Sizi Namık Gedik Bey kabul edecek… Haberini aldılar. Bir küçük odada Namık Gedik, Yozgat İl İdare Kurulu üyelerini kabul etti. Masadaki koltuğa kurulmuş vekil, kaşları çatık, bir 'hoşgeldin' demeden: Buyrun ne istiyorsunuz? diye biraz da sert bir ses tonuyla söylendi. Gelen beş altı kişinin sözcüsü konuşmaya başladı: Sayın Bakan; Genel Kurulunuzun verdiği karar bizi doyurmadı. Biz başkalarının demokratik ölçülerden ötede meclis yolunu açmalarına razı değiliz. Hepimizin içinde vatan sevgisiyle birlik mecliste hizmet etmek arzusu var." (s. 152)

(Namıh, Namik, Namuh, Namuk.) "Yazıcı, katip." (Dilçin, 2014, s. 272).

Numan (Bozularak isim Nomen şeklinde söylenmiş.)

"Kan." (Dilçin, 2014, s. 285).

Osman-Apturrahim Efendi

"Ula Osman ben bu herifi tanırım... Bu icra memuru Apturrahim Efendi. Eyi Tanırım, iki sene önce yine köye gelmişti. Öküzleri, yatağı, yorganı yine haciz etmişti." (s. 76)

Osman (Husmen, Hüsmen, Oso, Osü, Usman, Üsmen)

“Toy kuşu, ve ejderha yavrusu, Hülefa-yı Raşidin’den üçüncü halifenin adı.” (Dilçin, 2014, s. 297).

Abdurrahim (Apturrahim)

“Merhametli, esirgeyen koruyan Tanrı’nın kulu.” (Dilçin, 2014, s. 25).

Rıza Efendi

“Rıza Efendi adresin el elli Iira gönderiyorum. Çocuğunuzun fakir bir katkısı olsun diye eve...Gurbet işçilerinden her birisinin aşağı yukarı aynı anlamda mektupları geliyordu. Mektup gelen her ev o gün hanesinde şenlik yapıyordu. Bir kadın bitişik komşu bağırıyordu:” (s. 108)

(Irız, Rıza, İbiza, İmza, Riza.)“Hoşnutluk, memnunluk, hoş karşılayış.” (Dilçin, 2014, s. 321).

Sultan Süleyman

“Şu Ankaraya giden ameleler olmasa leler olan beş on guruş göndermeseler hepinizin ipliği pazara dökülür. Ben de dahil lafı kaptığımız zaman Sultan Süleyman kesiliriz. Öc beliğinizin' eni boyu yok. Boş kafadan konuş Allah konuş! Size rahmet getirecek Tanrı benim Tanrım değildir... O da sizi adam yerine koyduğunu her haliyle gösteriyor (!). Hadi işin hayırlısı olsun.” (s. 118)

“Barışsever. İsrail peygamberlerinden Hz. Davut’un oğlu olan peygamber ve hükümdarın adı.” (Dilçin, 2014, s. 356).

Talat Bey

“Talat Bey, bu garip köylü milletine kızıp da geri dönüş olur mu? Allah sille vurmuş onlara. Kalkacak hayırları yok. Ekinleri yanıp gidiyor. Senin vereceğin arı kredisi de onları ondurmaz. Onlar asri kovan içinde arının da verileceğini sanıyorlar. Onun için işin üstüne varıyorlar, ama ekin işi sizin işi zorlaştırdı. Hadi hadi dönün! Dere kıyısında sofra açmışlar. Kuzu kesmişler, rakısı, şarabı her bir şeyi hazırlamışlar.” (s. 122)

(Talet, Tehlat, Telat, Telhat, Tilat.)“Güzellik.” (Dilçin, 2014, s. 373).

2.13.7. Marka adları

fordson

“928'lerde, Atatürk'ün köylüyü karasabandan kurtarmak için, İngiltere den ithal edilen, demir tekerlekli Fordson traktörleri' 929'un ekonomik buhranı içinde ekonomik olmaktan çıkmış; çoğu, beş yüz dönüm arazisi olanlara tahsis edilen bu traktörler çiftlik damlarının

çatıları altında çürümeye terk edilmişti: Yine iş karabasana dönmüştü. Atı olan köylüler teklemeli de olsa karasabandan pulluğa geçmişlerdi.” (s. 9)

2.13.8. Millet ve devlet adları

Osmanlı

“Emmevelâkin Osmanlı'dan daha gözel. Mübarek Mustafa Kemal Atatürk'ün bize verdiği bir emniyet var. Rahmetli oldu, emme biz onun emniyeti içinde yaşıyoruz. Bu köylü takımı bilmez.” (s. 22)

“1299 yılında Osman Gazi tarafından Anadolu’da kurulan, Asya, Avrupa, Afrika kıtalarında hüküm sürdükten sonra birinci dünya savaşının bitiminde sona eren Türk devletinde yaşayan kimse; Osmani. Bu halklardan olan kimse. Düşündüğünü çekinmeden açıkça söyleyen, bulunduğu toplulukta yetki sahibi olan.” (T).

Roma

“Başlayacağımız öykünün daha öncesinden biliyordum ben bunu. Sonra da bir iki köylü seramik parçaları getirdi. Ne yazık şimdi elimde yok. Pipo kısmı dipdiri duran, içinde küller olan, ağız bölümleri kırılmış üç dört tane pipo getirdiler bana. Tümüyle Roma devrinden kalan.” (s. 11)

Türk

“Herhalde Menderes, büyük ekseriyetle kazandığı iktidarının Türk toplumunun vazgeçilmez bir unsuru olduğunu ve iktidarlarının bu vefakâr halk sayesinde onlarca; onlarca yıl devam edeceğini belirtiyor; memleketimizi DP'nin refaha erdireceğini söylüyor ve emeği geçen başta il idare kurulu olmak üzere bütün partililere teşekkür ediyordu.” (s. 34)

“Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse. Asya ve Doğu Avrupa’da yaşayan, Türkçenin çeşitli lehçelerini konuşan, soy ve bu soydan olan kimse.” (Püsküllüoğlu, 2013, s. 511).

Yunan

“Gazi Ahmet Çavuş’a seslenirim büyüğümüz Kuvay ı Milliye’de canını Yunan gavuurunun mermisine hedef kılmış.” (s. 14)

“Yunan: Yunanistan’da yaşayan, Helenlerin soyundan olan halk veya bu halkın soyundan olan kimse; Yunanlı.” (T).

2.13.9. Özel gün, tarih ve kavram adları

cumhuriyet

“Dinleyiciler bu sözü de yürekten alkışladılar. Şehre şenlik gelmişti. Parti liderlerinin» yardımcısı oşukçular Cumhuriyet alanını bayrama çevirdiler. Seçime bir hafta kala yer gök bir oldu. DP'liler bindirilmiş kıtalar halinde kazalardan otobüslerle geliyor, her biri kendine göre demokrasi nutku veriyor, aslı arası olmayan alkışlar alanda eriyip gidiyordu.” (s. 159)

“(İsim) Millettin, egemenliği kendi elinde tutuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullandığı yönetim biçimi: (İsim) Cumhuriyet altını.” (T).

mevlüdü şerif (s. 80)

“Şimdi bismillah ile Mevlüdü Şerif’e giriyorum:”

“Doğma, doğuş. Doğum yeri. Doğum zamanı. Hz. Muhammet’in doğumunu yaşamını anlatmak için yazılan manzum eser, mesnevi. Söz konusu mesnevinin okunduğu dinsel tören. Türk edebiyatında yazılmış mevlitlerin en ünlüsü Süleyman Çelebi’nin (öl. 1422) Vesiletü’n Necat’ıdır. Hz. Muhammet’in doğum günü kabul edilen Rebiülevvel ayının on ikinci günü yapılan tören, mevlit kandili.” (Bu kandilde doğan çocuğa verilen ad.) (Dilçin, 2014, s. 253-254).

2.13.10. Yer adları

Akdağ

“Çekerek'ten Halim Gürbüz, Sorgun'dan Hasan Üçsoy, Akdağ’dan…” (s. 148)

Anadolu

“Keçinin tiftiğini alacaklıya vereceklerdi, ama rahatlayacaklardı. Anadolu köylüsü tiftiğini, yününü satar, şehirdeki ilk borçlarını öderdi. Bir köylüye sorsanız şöyle konuşurdu:” (s. 99)

“Ön Asya’nın bir parçası olarak Türkiye’nin Asya kıtasında bulunan toprağı; Küçük Asya.” (T).

Ankara (s. 36, 38, 41,)

“Mevzuatın: emri altında elimi, ayağımı oynatan bir fakir banka müdürüyüm. Sizin bütün teklifiniz mevzuat dışı. Ben tekliflerinize partiniz hatırına “evet” desem önce Genel Merkez bana güler. Ankara’dan bana telefon açarlar: “Bu banka şubesi babandan miras

mı sana? Yerine ikinci müdür vekâlet edecek. Senın de yerini yurdunu hazırlayacağız." (s. 67)

"Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerden biri, Türkiye'nin başkenti." (T).

Bağdat

"Bağdat'ı, Basra'yı mı kuşatıyor? Yoksa bizi oyum oyum oynatan bir kavmin elinde serhoş çerezi mi ölüyor? Onun orasını 54'te de bilemedik, şimdi de bilecek aklımız yok... Zaten aklımız olsaydı Cenab-ı Mevlâm bizi bu yazı yabana fırlatıp atmazdı. Ona da gidip camilerde, cuma namazlarında: "Yarabbi bizi şefaatinden mahrum etme, yevmil kıyamette cennetinle bizi tefsir et!" diye el açıp dualar etmezdik." (s. 168)

Çamlık

"Yozgat yönünden, bildikleri:Çamlık yönünden, Nohutlu yönünden geliyordu." (s. 129)

Çanakkale

"Şarkı bir mısrasında kesildi. Bir erkek sesi: "Sayın dinleyiciler! Şimdi bize gelen, sonuçları alınmış seçim sonuçlarını SUnuyoruz: Çanakkale, filan ilçe, filan köy: 185 oy. Tamamı kullanılmış. 185 DP, CHP: O, MP: O. Yozgat merkeze bağlı Zagcıoğlu Köyü: DP: 99, CHP: O, MP: O…" (s. 30)

"Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde yer alan illerden biri." (T).

Çekerek

"Haydi Boğazlıyan, Çayıralan, Çekerek... Ordan oraya bir ailenin haklı…" (s. 32)

Çorum

"Hadi, dedi, yarın sabah Çorum Kargısına sizin caminize tahsis edilen keresteyi alın. Devresi sabah Alaca, Çorum, sonra bir münübüsle Kargı ilçesini bulduk. Akşam bir lokanta oturduk. Hemen iki üç kişi masamıza geldi. Meğer bizim başkanı tanıyan cinslerdenmiş. Masamızı zenginleştirdiler. Rakı şişelerinin biri geldi biri gitti. Bizim ireisle meşveret ettiler ve biri." (s. 139)

"Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'inde yer alan illerden biri." (T).

Erzurum (s. 62)

"Sürekçi; Erzurum, Kars bölgesinden getirilen, yerli öküzlerden daha güçlü, daha kilolu öküzler. Tüccarlar -ki onlara sürekçi derler- tarafından satın alınır, il'e getirilir. Bölgelerindeki köyleri dolaşa dolaşa aldıkları fiyatın üç beş katı bir fiyatla ve iki üç yıl taksitle satılır. Matbu senetler köylü alıcılara imzalatılır ve "hayırlı olsun" denirdi. Gerek iklim şartlarına; gerek ot, saman yönünden çok az gıdalanan öküzler ikinci, üçüncü sene

dökülü dökülüverir ve kasaplık olurdu. Kendileri biter gider ama borç taksitleri bir türlü bitmezdi.” (s. 47)

“Türkiye’nin Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan illerinden biri.” (T).

Eskişehir (s. 87)

“Gelelim ikinci iricamıza: Gelen partililer de, sayım mapuslarımız da camimize bir minare yapılmasını uygun buldular. Zaten seçim öncesi köylü takımına bir minare sözü verdik. Kısa zamanda minarenin taban betonunu döktürürseniz köylü milletini memnun eder, umutlandırırız. Bir de camimizin çatısı akıyor, eski kiremit yerine kimi Marsilya diyor, kimi

Eskişehir kiremiti, diyor.” (s. 59)

“Türkiye’nin İç anadolu Bölgesin’nde yer allan illerden biri.” (T).

Fizan

“Onu Fizan'a sürdürürüz, yeni müdür getiririz” dediniz. 'Alırız” dediniz. Ne aldınız ne sattınız... Üstelik icracıyı başımıza yıktınız. Herif merhametli adammış. Bütün köyün borcunu yed-i emin olarak benim üstüme yıktı.” (s. 85)

Kars (s. 47, 72, 124,)

“Önce de söyledik; köyde bir Hüsmen Ağa'nın evinde arı vardı. Hüsmen Ağa Kars'ta yap-

mıştı askerliğini. Arıyı orda tanımıştı. Terhisi sırasında bir bakkal ona.” (s. 124)

“Türkiye’nin Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan illerinden biri.” (T).

Kayseri

“Neyleyelim ki Yüce Karayolları âletini beş on kez ikaz ettiğimiz halde asfalt makinalarını değil köylere, şeherlere getiremedik. Kayseri asfalt bölge müdürünü bu işten aldıracağız. Yollarınız asfaltlı papur yolu olacak… Birer kilo akide şekeri bekleyen köyün tüm bir ehalisi karısıyla kızıyla, çoluğuyla çocuğuyla, erkeğiyle caminin önündeki yukarı mahalleye giden, birkaç yol kesen alanı diz çökerek, bağdaş kurarak doldurmuşlardı. Çıt sesi çıkmıyordu. İlçe Başkanını dinliyorlardı. İlçe Başkanı sözlerini sürdürdü.” (s. 174)

“Türkiye’nin İç Anadolu Bölgesin’de yer alan illerinden biri.” (T).

Konya (s. 103)

“Git gel Konya altı saat..”

“Türkiye’nin İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan illerinden biri.” (T).

Orta Anadolu

“Şek ve şüpheniz olmasınki köyünüz Orta Anadolu'nun örnek köyü olacaktır. Büyük devletimizin bütün gücü sizinle birlik. Bütün davanızı kül ufak edecektir. Bugün zaman

geçti. Yarın Ziraat Bankası müdürünü ziyaret ederiz. Şimdi hepiniz benim mübarek misafirimsiniz! Şöyle bir lokantaya gidelim. Ben de size ufak ikramımla partinin teşekkürünü söyleyeyim." (s. 63)

Sarıkaya

"Yozgat Sarıkaya ilçe pazarında olan bir öykü geldi:" (s. 99)

"Yozgat iline bağlı ilçelerden biri." (T).

Sivas (76, 88, 134…)

"Ankara yolu gibi, Sivas yolu gibi olacak köyünüzün yolu. "Minareniz de aklımızda" dediler! "Eyi bir minare ustası arıyoruz," dediler. Gavisinden, uzunundan, tek şerefeli değil iki şerefeli, yontma taştan böyüklerin böyüğü bir minare dikecekler. "Müezzin efendinize de elektrikli bir hoparlör vereceğiz. Şanınız, şerefiniz ezân sesleriyle tüm bir âleme dağılacak," dediler." (s. 88)

"Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerinden biri." (T).

Yozgat (9, 10, 11, …)

"Köyün kır yamacına sırt verirsin; eyisinden bir sürmeli söylersin:

Gel beri gel beri ben adam yemem

Saklarım sırrını kimseye demem

Cennet-ı âlâya ben & Sensiz; girmem

Cehennem nârına yanar giderim

Yozgat'ı sel almış soluğu duman

Ciğerden sevıyom vallahi inan

Ölüp d& kabire girdıgim zaman

Ben susayım kemiklerim söylesin." (s. 57)

"Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerinden biri." (T).

2.14. Cins adlar

2.14.1. Akrabalık bildiren adlar

abi

"Büyük abilerimize huzurunuzda teşekkürü bir borç bilirim." (s. 37)

"Büyük erkek kardeş; ağa, aka, ede, efe. Saygı ve sevgi göstermek üzere yaşça büyük olan erkeklere söylenen seslenme sözü. Ağabey." (T).

abla

“Yaaa ablası, dayısı ameleliğinin kazancının yarısını bize gönderiyor,” diye yalan söyledik elin irbetinden kurtulmak için. Emme bu gâvur oğlan bu yıl da eski ayağını asıyor.” (s. 108)

“Bir kimsenin kendisinden büyük olan kız kardeşi; aba, bacı. Büyük kız kardeş gibi saygı ve sevgi gösterilen kız veya kadın.” (T).

ana

“Yine ana yola bir saat mesafeli yolumuz kağnı yolu.“ Suyumuz selimiz Allah'a emanet. Camiye bir minare yapmaya başladılar, üç beş metredeki alt göbeği yapmadan bırakıp gittiler.” (s. 149)

“Anne.” (T).

avrat

“Kapısının aralığına boynumuzu uzatıp analarına, avratlarına tasallut ettik?” (s. 103)

“Kadın.Bir erkeğin eşi, hanımı.” (T).

baba

“Yozgat ve babamın kaldığı Yerköy istasyonunda buğdayın kilosu üç - üç buçuk kuruştan muamele goruyordu O zaman Çiçekdağı bölgesinde yerleşmiş Kürtler davarcılıkla uğraşırlardı ekmeyi, biçmeyi bilmezlerdi. Günü değil, ama söyleyeyim: Bir Türk - Kürt davası akıllardan bile. geçmezdi.” (s. 10)

“Çocuğu olan erkek; peder. Çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek.” (T).

bacı

“Yoook Fadime Bacı yok! Geçen yıl da aynı boku yedi. Ameleliğinin bir guruşunu bize koklatmadı. Bir orospuya sevdalanmış. Varını yoğunu ona aktarıyormuş. Geçen yıl olanları arımızdan, namusumuzdan kimselere söyleyemez olduk: “Yaaa ablası, dayısı ameleliğinin kazancının yarısını bize gönderiyor,” diye yalan söyledik elin irbetinden kurtulmak için. Emme bu gâvur oğlan bu yıl da eski ayağını asıyor.” (s. 108)

“Kız kardeş.” (T).

dede

“Ben ta dedemden duyardım: “Aman evlâtlarım elinizi kesin, ama bu ahlatlıktan bir dal bile kesmeyin” derdi. Hepimiz bu akıl ve vasiyet içinde bu günlere geldik.Ahlat ormanı köyümüzün can damarı; şah damarı... Köyümüz bugun ayaktaysa onun sayesindedir. Otuyla çöpüyle, 'kuruyup düşen dallarıyla bizim yokluğumuzu varlıkla kucaklaştırır.” (s. 62)

“Torunu olan erkek; büyükbaş, büyük peder.” (T).

emmi

“O ne kelime Mıhtar Emmi? Sizi beklemek, size kavuşmak bizim için bir şeref. Siz yokuş aşağı atınızı üzengileyin. Saman Pazarındaki Hancı Haşmet'in ahırına beş on guruş verip atları emanete bırakın.” (s. 58)

“Amca.” (TA).

kardeş

“Elbet Zağcıoğlu köylüleri namuslu adamlar. Olmayanı “var” demezler, Şimdi sen bankamıza baş vuran bütün köylü kardeşlerimizin evlerinde beşten sekize kadar ayrıayrı arı kovanı gördüğünü yaz.” (s. 126-127)

“Aynı anne ve babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların.” (T).

karı

“Bizim bu cahil karılar tek başlarına oy vermeyi bilirler! 950 seçimlerin’de aksi bir sandık başkanı vardı. Karılarımızla birlik sandık başına gitmemize müsaade ‘vermedi. Bizim karılar da tek başlarına sandığa gidince; çoğu iki - üç partinin irey pusulalarını birden zarfa koyup; üstelik zarf nedir, zarfı yapıştırmak. nedir? bilmeden, bilemeden zarfların ağzı açık sandığa dahleylemişler. Şimdi biz onun önünü kesmek için; ireylerine karışmayız; emme onlara yordam göstermek için birlikte sandık başına gideriz. Namusumuz. hakkı için, üç adım onlardan geri dururuz: “Kız” deriz, “Karı” deriz,” (s. 28)

“Bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın.” (T).

kız

“Dört beş günlük şehirde kalışının han parası, yemek parası, köye dönerken aldığı gaz parası, şeker parası, karısına, kızına aldığı fistanlık parası garibi bir çuval buğdayla köye döndürüyor. Biz bizi bileli bu rezalet, bu kepazelik sürer gider, pangaya borç üst üste yığılır.Kalk kalkabilirsen altından...” (s. 60)

“Dişi çocuk. Dişi cinsten birine daha yaşlı biri tarafından kullanılan bir seslenme sözü.” (T).

koca

“Ohaa! diye yumuşaktan önlerindeki hayvanlara yalandan vurur, köyün sığırına katmanın rahatlığı içinde acele evlerine dönerler. Ocakta ilk alevi tutuşturmak için, uyuyan kocalarını dürterler:” (s. 27)

“Bir kadının evlendiği kişi; bey, er, efendi, erkek, ağa, zevç.” (T).

oğul

“Bir arı, oğul verince hemen bu kovanlara alınır. Böylece evdeki arı çoğaltılırdı. Bizim

Hüsmen de iki arısını arı oğullarıyla çoğaltmış, kovan sayısını ona çıkartmıştı. Köylünün arı kredisi öyküsü başlayınca Hüsmen'in başına tebelleş oldular.” (s. 124)

“Erkek evlat, mahdum, zade.Bazı kelimelerin anlamını pekiştirmek için kullanılan bir söz.” (T).

2.14.2. Bitki, meyve ve sebze adları

ağaç

“Bir de çoğu kez kadınlar, karşı yamaçlardaki ahlat ağaçlarının kuruyan dallarını toplayarak kışa' yalandan bir sırt vermek telâşına düştüler. Ne gelen oluyordu ne giden köyde. Köylülerin birbirine selâmları soğuklaştı. Herkes bencilliğinin telâşı içinde ürkek, şüpheli ve yorgun günleri birbirine aktarıyordu. Aslını sorarsanız camiye de pek iltifatları yoktu.” (s. 46)

“Meyve verebilen gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki.” (T).

armut

“Temas ettiğimiz-yetkililer, bu ahlatlar Ziraat müdürlüğü alâkası ve dikkatiyle ve de aşı yoluyla büyük bir armut ormanına döner. Köyünüze büyük bir gelir sağlar, ekininizin, harmanınızın ötesinde büyük bir gelir. Aşının ikinci, üçüncü senesinde en az otuz kırk ton armut üretirsiniz.” (s. 62)

“Gülgilerden, çiçekleri beyaz, Türkiye’nin her yerinde yetişen bir ağaç.” (T).

buğday

“Sana yıldan yıla şu kadar hak, şu kadar şinik buğday...Yeni imam da saftan biriymiş: Pekâlâ, demiş, Allah bereket versin! Ve başlamış iki üç kişilik cemaatle yatıp kalkmaya. Kış geçmiş, bahar olmuş, baharın ardından yaz teşrif etmiş. Köylü ağustosta harmana oturmuş, düvenler dönmüş, tane saptan ayrılmış.” (s. 46)

“Buğdaygilerden, karasal iklimin olduğu bölgelerde yetişen un yapımında kullanılan taneleri taşıyan kılçıklı çiçekleri olan, tek yıllık otsu bitki.” (T).

elma

“Doktor eve, ayağımıza gelecek, mektebinize bir muallim efendi tayini tahakkuk edecektir. Elma, armut, fişne (vişne) gredisi verilecektir.” (s. 179)

“Gülgilerden, çiçekleri pembe ve beyaz bir ağaç.” (T).

erik

“Köye varınca bekçiyi çağırttım: “İlâniyet vur” dedim. “Köyümüze Yüksek Vekâletten bir zarf gelmiş.. Köyün aklı erikleri taminin önünde hemen toplanacak Mıhtar orada bekliyor.” (s. 144)

“Gülgilerden beyaz çiçekli bir ağaç.”(T).

gül

“Deli gönül ne gamlanın
Dolacaktır çile bir gün
Süre süre bahar gelir
Bülbül konar güle bir gün”
(s. 92)

“Gülgillerin örnek bitkisi.” (T).

kavak

“Söğüt, kavak kuruları toplanmış, tezekler evlerin yağmur tutmaz köşelerine yığılmış.Durgun bir insan yüzü kışı bekleyen, karı, tipiyi bekleyen…” (s. 74)

“Sulak bölgelerde yaşayan boyu bazı türlerinde 30-40 metreye değin çıkan, kerestesinden yararlanılan uzun boylu bir ağaç.” (T).

kayısı

“Kapısı kapalı avluya bakan, iki üç penceresi olan, camları kirden kapanmış evin avlusunda durdular. Kimsecikler yoktu. Avludaki bir iki kayısı, bir dut ağacı kurumuştu. Sandık Başkanı:”(s. 166)

“Gülgillerden, sıcak veya ılık iklimlerde yetişen, çiçekleri pembemsi beyaz bir ağaç.” (T).

kiraz

“Ârı gredisi, ağaç gredisi, öküz gredisi, katır gredisi, tohumluk, gredisi, arpalık gredisi, basma gredisi, üzüm gredisi, armut, erik gredisi, vişne gredisi, kiraz gredisi, kavak gredisi, söğüt gredisi, tayuk gredisi,” (s. 70)

“Gülgilerden, ılıman iklimlerde yetişen bir meyve ağacı.” (T).

söğüt

“O günün kovanları söğütün körpe sıvgalarından silindir halinde yetmiş, seksen santim boyunda örülür. İçi ve dışı, çamur haline getirilmiş inek ve öküz mayısıyla iyice sıvanır. Bir arı, oğul verince hemen bu kovanlara alınır. Böylece evdeki arı çoğaltılırdı. Bizim Hüsmen de iki arısını arı oğullarıyla çoğaltmış, kovan sayısını ona çıkartmıştı. Köylünün arı kredisi öyküsü başlayınca Hüsmen'in başına tebelleş oldular.” (s. 124)

“Sulak yerlerde yetişen, yaprakları almaşık ve alt yüzleri havla örtülü büyük bir ağaç.” (T).

üzüm

“Üzüm bağlarını şarap küplerine sermaye ederler. Bir de kaçak rakı çekerler kendi aralarında. Pek de güzel rakı çekerlermiş imbiklerden. Kış boyu söz sohbet, saz söz, Bektaşi fıkraları dolaşıp' durur sohbetlerinde. Ben Deremumlu Hasan Kâ'yı tanırım. Bir şehir kahvesinde dinledim hikâyesini: Bir gün Hasan Kâ, beş sekiz köylü damın üstüne sofrayı, tezgâhı kurmuşlar, şaraplar gelmiş. Allah ne verdiyse, et, ekmek başlamışlar içmeye.” (s. 151)

“Asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi.” (T).

vişne

“Ârı gredisi, ağaç gredisi, öküz gredisi, katır gredisi, tohumluk, gredisi, arpalık gredisi, basma gredisi, üzüm gredisi, armut, erik gredisi, vişne gredisi, kiraz gredisi, kavak gredisi, söğüt gredisi, tayuk gredisi,” (s. 70)

“Gülgillerden, alları kırmızımtırak, çiçekleri beyaz renkte, kiraza benzer bir ağaç.” (T).

2.14.3. Hayvan adları

aslan

“Aslan gardaşlarım, sevgili, vefalı hemşehrilerim... Sizin gösterdiğiniz âli cenaplık ve demokrasiye ve de Demirkırat partiye böyük alâkanız şayan-ı takdirdir. Size hizmet Allah'a ibadet sayılır.” (s. 86)

“Aslan: Kedigillerden Afrika’da ve Asya’da yaşayan, kısa, yuvarlak başlı, kısık boyunlu, yuvarlak kulaklı, kaslı, derin göğüslü, devetüyü, gri, koyu kahverengi veya sarımsı, kırmızı, renkli kürkü olan, yırtıcı, erkekleri yeleli, kuyruğunun ucu püsküllü, güçlü bir tür memeli, arslan.” (T).

at

“Gomşular dedi. Azız misafirimiz epeyi bir yoldan geldi, yorgundur. Köyde iki üç at vardı, Rahvan bir ât. aradık, yokmuş. Cümlesi eşkin talimi ile yetişmiş. Bu gâvur eşkinlik on adım gitsen adamı yorar. Sanki yayık yayar gibi “adamı hop oturtur, hop kaldırır. Olmaz olasıca at, Hakkı Bey’i 'çok yormuşa benzer. İnşallah rahvan atı bize Demirgirat Verecek rahvan ata bineceğiz. Rahvan atın yürüyüşüde ne mübarek ki üstünde kahve içsen fincanı sallayıp bir dirhemini dökmez. Cenab-ı Allah heri işimizi rahvan getirsin.

Cumali'nin eşkin atı Hakkı Bey' i çok yormuşa ben zer. Biz şimdi aziz misafirimizin rahatına bakacağız Yarın tümücüğünüzle sandık başında buluşmak üzere hepiniz." (s. 18)
"Binme yük çekme, taşıma vb. Hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, beygir, düldül." (T).

bit

"O ireyi Demirgirat vererek bitli, kellemizi kaşıtacağız. Bu işten sapış dönüş yok." (s. 18)
"Yarım kanatlılar alt takımına giren, insan ve memeli hayvanların vücudunda asalak olarak yaşayan; böcek, kehle, ufaklık." (T).

bülbül

"BİZİM Yozgat'ta haccav Kasım Kazanciklıoğlu adlı bir şair vardı. Rahmet olsun! Bir aralık umutlu bir şiir yazmış. Pek yazmazdı ya!
Deli gönül ne gamlanın
Dolacaktır çile bir gün
Süre süre bahar gelir
Bülbül konar güle bir gün" (s. 92)
"Merhaba ey canı canan merhaba
Merhaba ey ehl-i irfan merhaba
Merhaba ey bülbül ü bağ-ı cemal
Merhaba ey âşnayı Zülcelâl" (s. 177)
"Karatavukgilerden, sesinin güzeliği ile tanınmış olan ötücü, kuş; hezar." (T).

deve

"Biz mi bu deveyİ kuyruğundan döndüreceğiz? Dünyanın kanunu böyle… Böyükler ne demiş: "Oğul emre itaat hac farizesi sayılır." Biz de uyarız bu işe olur biter! Adamın biri hocaya sormuş:" Hocam abdestsiz namaz kılınır mı?" (s. 150)
"Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan." (T).

eşek (s. 12, 15, 30, 33…)

"Ula, bizim eşek de hasta. Kalkmayı canı istemiyor. Önüne attığım ota burun ucuyla bile bakmıyor. Heç yoksa suyunu tazeleyeyim." (s. 12,)
"Atgilerden uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı; merkep, karakaçan, uzun kulaklı." (T).

it

“Hafız'ın sesini yadırgadılar. Hep “dovah domuzun öküzü, gâvurun ineği, itin keçisi” sesleri gelirdi peşlerinden. Anlamazlardı sözleri ama bu sözlerin hayır belirtisi olmadığını sezinlerlerdi. Yolun açılmasını bekliyorlardı, ama yol açılmıyordu…” (s. 178)

“Köpek.” (T).

kartal

“Koca köylü cemaati ne bok yiyeceğini şaşırdı. Bir tarafta 'borçlar silinecek” diye umutlu haber verirsiniz, ertesi gün icracı şah kartal gibi başımıza dikilir.” (s. 85)

“Kartal: Kartalgilerden, genellikle kızıl siyah tüylü, çok güçlü, yuvasını yüksek kayalıklar üzerine kuran, iri, yırtıcı, bir tür kuş.” (T).

katır

“Katır gredisi, tohumluk gredisi, arpalık gredisi, basma gredisi, üzüm gredisi, elma, armut, erik gredisi, vişne gredisi, kiraz gredisi, kavak gredisi, söğüt gredisi, tayuk gredisi…” (s. 70)

“Atgillerden, kısrak ile erkeğin çiftleşmesinden doğan, genellikle kısır olan melez hayvan.” (T).

keçi

“Al bunu! İcrâcıyı köye koşma! Bizi el âleme ibret etme. On yirmi tiftik keçim var. Bahara tiftiğini alıp sana getireceğim. Namusum hakkına söylüyorum bunu.”(s. 47)

“Geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen genellikle çenesinden sakalı olan memeli hayvan.” (ZT).

kedi

“Kedi ne ki, budu ne olsun!” Biz düdüğümüzü üç beş gün seçim pazarında satarız. Beş on gün şah oluruz, padişah oluruz. Seçim alafının tavı geçince ne ilçe başkanı, ne Ali, ne Veli yürekten bir “merhaba” der.” (s. 57)

“Kedigillerden, memel, köpek, dişleri iyi gelişmiş, çevik ve kuvvetli, evcil, küçük hayvan, pisik.” (T).

kıl keçi

“Borçsuz adam akılsız adamdır. Borç edeceksin ki ödemenin gayretine düşeceksin. Bizim köylü milletinin de tüm bir yönü borçla çerçeveli. Ne yapsınlar garipler? Umutları üç beş uzayacak buğdayda, ekinde. O olmazsa köylü de heç olmaz. Üç beş koyun, iki tiftik keçi, iki kıl keçi... Hepsi bu kadar. Sayın Banka Müdürü bizim sayın milletvekillerimiz sizi ziyaret etmek imkânından mahrum oldukları için bana size arz ve hürmetlerimizi ulaştırmamızı söylediler.” (s. 66)

“Ayırıcı özelliği olan bir keçi türü.” (TA).

koyun

“Efendi Aga dedi o ahlak bizim canımız ciğerimiz Altında bir ot biter ki adam boyu; ineğimiz de, koyunumuz da, davarımız da-sabah girerler i içine akşam -çıkarlar, mübarek ot bitmez bir türlü...Başlayacağımız öykünün daha öncesinde biliyordum. ben bunu. Sonra da bir iki köylü seramik parçaları getirdi. Ter. Ne yazık şimdi elimde yok. Pipo kısmı dipdiri duran, içinde küller olan, ağız bölümleri kırılmış üç dört tane pipo getirdiler bana.” (s. 11)

“Geviş getirenlerden, eti, sütü ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan.” (T).

Köpek

“Hangi avcısına köpeklik yaptım? Avcıya av gösteren, avın yerini arayıp bulan av köpeklerine kuşkaldıran denir. Bizim kâfir millet de bunu bilir. Eyi avcı av köpeği besler. Av mevsiminde de onu önüne katar, av yerini ona göstermesini ister.” (s. 103).

“Köpekgilerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan.” (T).

kurt

“Sınamayı kurt yemedi ya!” (s. 116)

“Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika’da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil, memeli hayvan; börü.” (TA).

kuş

“Geliyor! dedi, sandık başkanı. Yürüyüp karşılayalım o Atının üzengisinden tutalım. Ağrıtmadan, incitmeden indirelim attan; Ağırlanması, ikramı benden. Beri onu odamda. kuş tüyü yatağa yatıracağım. Yokluğuna yok emme tavuk keseceğim. Şehirden domates, salatalık' getirttim, Aldığımız habere göre, akşamları bir iki tek atarmış. Bir büyük rakı emrine hazır. İnişinde böyükler tokalaşsın, küçükler elini öpsünler. “Hoş geldin” desinler, sonra yavaş yavaş dağılsınlar.” (s. 16)

“Yumurtlayan omurgalılardan, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı, uçucu hayvanların ortak adı.” (T).

“Ben hangi birine karşılık vereceğim? Yıktın benim dünyamı, Allah'ından bul! “Zağcıoğlu: 99 tekmil oy” deyince çıkış kapısını açıp gelen kuzuyu sokağa bıraktım. Gitsin gittiği yere! Beni bir sen, bir de o kuzu rezil etti. Bakacağım yüz kalmadı dünyada...” (s. 31)

“Koyun yavrusu.” (T).

öküz

“O saatte çoktan kalkmış; sığıra ineklerini, öküzlerini katmaya çalışan, elleri söğüt çubuklu köy kadınlarının yürekleri bu ilk ışığın sarhoşluğuna uğrar, umutlanırlar birden. “Ohaa!” diye yumuşaktan önlerindeki hayvanlara yalandan vurur, köyün sığırına katmanın rahatlığı içinde acele evlerine dönerler. Ocakta ilk alevi tutuşturmak için, uyuyan kocalarını dürterler:” (s. 27)

“Çift sürmekte, kağnı çekmekte kullanılan, etinden yararlanılan, iğdiş edilmiş erkek sığır.” (T).

serçe

“Serçelerin inatlı sesleri dere boyunu doldurup taşırıyor, biraz uzaklarda boşluğun sessizliğine tutsak oluyordu. Her biri kendince bir süre duygulandı. İçlerinden biri boşluğa doğru konuştu: “Bizim ağacımız söğüt, kuşumuz serçe…” (s. 166)

“İnsanlara yakın yerlerde yaşayan, kışın göçmeyen, koyu boz renkli, ötücü bir kuş.” (T).

sıpa

“Benim senin gibi eşek sıpası bir oğlum yok.” (s. 109)

“Eşek yavrusu.” (T).

sinek

“Bu da, dedi. Sininde yatmayasıca Satı Kadın’ın evi…54’ te bir kutu şeker alamadığı için bizi gelen mohterem misafirlerimiz karşısında irezil eden bir sinek.” (s. 167)

“Çift kanatlılardan, bir takım uçucu böceklerin genel adı.” (T).

tavuk

“Geliyor! dedi, sandık başkanı. Yürüyüp karşılayalım o Atının üzengisinden tutalım. Ağrıtmadan, incitmeden indirelim attan; Ağırlanması, ikramı benden. Beri onu odam da. kuş tüyü yatağa yatıracağım. Yokluğuna yok emme tavuk keseceğim.” (s. 16)

“Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı.” (T).

tiftik keçi

“iki tiftik keçi, iki kıl keçi... Hepsi bu kadar. Sayın Banka Müdürü bizim sayın milletvekillerimiz sizi ziyaret etmek imkânından mahrum oldukları için bana size arz ve hürmetlerimizi ulaştırmamızı söylediler. Ve dediler: “Bankamız Zağcı köyünün bütün borçlarını tecil edecek.” (s. 66)

“Bir keçi türü.” (TA).

tilki

“Tilki akıllı Sandık Başkanı hepsini hızaya? getirdi. Oy pusulaları masanın üzerinden alınıp caminin içine giriliyor, zarfa konup tükrük efendi ile yapıştırılıyor, sonra Sandık Başkanının önündeki sandığa, Hadi hayırlısı” deyip atılıyordu.” (s. 169)

“Köpekgilerden, uzunluğun 90, kuyruğu 30 santimetre kadar, ırklarına göre çeşitli renklerde olan, ağız ve burnu uzun ve sivri, kümes hayvanlarına zara veren, kürkü beğenilen bir tür memeli.” (T).

tosun (s. 42)

“Senin hür vicdanın oraya varıncaya kadar tosun dürtüsü olur.” (s. 42)

“Danalıktan yeni çıkmış genç boğa.” (T).

2.14.4. Lakap, meslek, ünvan ve rütbe adları

ağa

“Şimdi ben de içim kan ağlayarak Çavuş Ahmet Gazi gibi reyimi Demırgırata vereceğim, mübarek olsun. Bir ben ölürsem dünya yıkılmaz. Batasıca dünya, yıkılmaz Hadi ağalar cümlenin şerefine, geceniz de hayırlı olsun! Nereye serdiniz yatağımı?” (s. 26)

“Halk arasında asayılan ve sözü geçen erkeklere verilen ünvan.” (T).

asker

“Çavuş da yarı askeri selâmla, oturduğu yerden.” (s. 49)

“Orduda görev yapan erden generale kadar herkes.” (T).

bekçi

“Köye varınca bekçiyi çağırttım:” (s. 144)

“Bir şeyi veya bir yeri bekleyip korumakla görevli kimse.” (T).

bey

“Sanki yayık yayar gibi “adamı hop oturtur, hop kaldırır. Olmaz olasıca at, Hakkı Bey’i çok yormuşa benzer. İnşallah rahvan atı bize Demirgirat Verecek rahvan ata bineceğiz Rahvan atın yürüyüşünde ne mübarek ki üstünde kahve içsen fincanı sallayıp bir dirhemini dökmez.”

“Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü.” (T).

çavuş

“Şimdi ben de içim kan ağlayarak Çavuş Ahmet Gazi gibi teyimi Demırgırata vereceğim, mübarek-olsun. Bir ben ölürsem dünya yıkılmaz. Batasıca dünya, yıkılmaz Hadi ağalar cümlenin şerefine, geceniz de hayırlı olsun! Nereye serdiniz yatağımı?” (s. 26)

“Bir işin veya işçilerin başında bulunan ve onları yöneten kimse.Osmanlı Devleti teşkilatında çeşitli hizmetler yapan görevli.” (TA).

doktor

“Size vaat edilen naçiz paralar ödenecektir. Doktor eve, ayağımıza gelecek, mektebinize bir muallim efendi tayini tahakkuk edecektir.” (s. 179)

“Hekim.” (T).

efendi

“Allah senden razı olsun Hoca Efendi, demiş. Allah cümlenin ekinine de bereket versin. Sürekçi yarın bir gün icracı ile köye gelecekmiş, haczedeceklermiş her bir şeyi. Şimdi ben buğdayı hazırladım, yarıpı şehir pazarına götüreceğim. Her kaç kuruşa satıp kerhaneci sürekçinin kapısına varacağım: “Ağam,” diyeceğim ilk Mahsulü çıkarttım. Evde iki günlük un ya var, ya yok…” (s. 47)

“Günümüzde bey ünvanından sonra kullanılan ikinci derecede bir ünvan.” (T).

garson

“Hakkı Bey, bütün bu oluşları hiç görmemiş; hiç duymamış gibi dip köşede, boş bir masaya' oturdu; garsonu bekledi; garson da gelmiyordu;” (s. 32)

“Lokanta, pastahane, kahvehane vb. Yerlerde müşterilere hizmet eden kimse.” (T).

gazeteci

“Gazeteci de bizden yüz yirmi beş İira istiyor.” (s. 137)

“Gazete yayımlayan kimse.” (T).

hacı

“Dünyanın neresine gidersen git her bir yönünde sahtekârlıkla alışveriş/ ediyorlar. Garip köylüsü de hacısı da hocası da…” (s. 98)

“Din buyruklarını yerin getirmek için hacca gitmiş Müslüman.” (T).

hafız

“Yarın er sabah iyisinden sesi güzel bir hafız bulsun.” (s. 172)

“Kur’an’ı bütünüyle ezbere bilen kimse.” (T).

hâkim

“Rahmetlik anamın elini hep boş döndürdüler. Subaya vereceklermiş, hakime, hekime vereceklermiş kızlarını” (s. 23)

“Bilge.” (T).

hanım

“Ne cevap vereceğim bu hanımlara? Kimi savcı hanımı, kimi hakim hanımı, kimi vali muavini hanımı, kimi defterdar hanımı…” (s. 31)

“Kız ve kadınlara verilen ünvan” (T).

hoca

“Tanımış hoca çavuşu.Köylerinin bağlı olduğu nahiyenin jandarma karakolunun komutanı Adil Çavuş. Çavuş hemen imamın yanına gelmiş:Ver hocam mübarek elini öpeyim, demiş.” (s. 48)

“Müslümanlıkta din görevlisi. Öğretmen” (T).

imam

“Köylerinin bağlı olduğu nahiyenin jandarma karakolunun komutanı Adil Çavuş. Çavuş hemen imamın yanına gelmiş:” (s. 48)

“Cemaatle kılınan namazlarda en önde duran ve namaz kılınırken kendisine uyulan kimse.” (T).

jandarma (s. 97, 98)

“Köylüyü başka arayan soran yok.. Jandarma da işin gırgırında.” (s. 97)

“Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askeri kuvvet.” (T).

komutan

“Köylerinin bağlı olduğu nahiyenin jandarma karakolunun komutanı Adil Çavuş. Çavuş hemen imamın yanına gelmiş:” (s. 48)

“Bir asker topluluğunun başı.” (T).

muallim

“Mektep muallimsiz, Sürekçi yine başımızın belâsı. Tecil edilen borçlarımız icracının haciz dosyasında. Tüm bir köyün it dirliği sürüp gider. Herkes kendi sevdasında. Mebus seçtiğimiz âleme rahmet değil ya!” (s. 149)

“Öğretmen.” (T).

muhtar

“Muhtar, Ocak Başkanı ve bir milletvekili, dağıtma komisyonu kurdular. Bir masanın üstüne: şekerleri yığdılar Sonradan-anladım ki:” (s. 39)

“Köy ve mahallenin yasalarla belirtilmiş işlerini yürütmek için o köy ve mahallede oturanların seçtikleri kimse.” (T).

müezzin

“Müezzin efendinize de elektrikli bir hoparlör vereceğiz. Şanınız, şerefiniz ezân sesleriyle tüm bir âleme dağılacak,” dediler. İşte biz koyu müze böyle müjdeli haberlerle döndük.” (s. 88)

“Namaz vakitlerini bildirmek için ezan okuyan din görevlisi.” (T).

nahiye müdürü

“Ne zaman nahiyeye posta getiriyorsun?” “Önümüzdeki çarşamba,” dedi. “Dinle bak.. Postada bizim köye gidecek bir mektup var. Ben o gün Nahiye Müdürünün yanında Olacağım.” (s. 142)

“Bucaktaki en üst görevli.” (T).

öğretmen

“Şu Demirgirasi neyin nesi? Yenilir mi, içilir mi? Nerden getirecekler? İmamdan üstün bir makam mı olacak? Öğretmenin arkadaşı mı?” (s. 112)

“Mesleği bilgi öğretmek olan kimse; hoca, muallim, muallime.” (T).

paşa

“Evet ağam, evet beyim, evet paşam diyerek altlarını oyarım.” (s. 57)

“Osmanlı devleti zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün rütbede bulunan askerelere verilen ünvan.” (T).

postacı

“Tam lafı bitti, postacı damladı. İlkin nahiyenin postasını verdi. Sonra köylere gelen mektuplara başlayınca bana baktı:” (s. 143)

“Mektup, gazete, havale, paket, vb.ni gönderilen yere ulaştıran posta idaresi görevlisi; çapar.” (T).

sadaret

“Zarar tokmağı yine bizim başımıza iner. Allahlarından bulsunlar, mühür de sadaret de onların olsun. Bu bokluğa karışmakta hiç fayda yok. Bizden bir irey mi istiyorlar? Alsınlar, çıksınlar dam başına...” (s. 158)

“Osmanlı İmparatorluğunda başbakanlık makamı.” (TA).

subay

“Rahmetlik anamın elini hep boş döndürdüler. Subaya vereceklermiş,” (s. 23)

“Silahlı kuvvetlerde asteğmenden orgeneral veya oramirale kadar rütbedeki asker.” (T).

şair

“Bizim Yozgat'ta haccav Kasım Kazahcıklıoğlu adlı bir şair vardı.” (s. 92)

“Şiir söyleyen veya yazan kimse, ozan” (T).

şef

“Ve Ziraat Müdürünün arabası banka şefinin arabasını önünü kesti.” (s. 122)

“Yetki ve sorumluluğu olan yöneten kimse.” (T).

2.14.5. Renk adları

al

“Türlü yeşil, türlü çiçek, türlü arı, türlü böcek yeniden yerlerini alır dünyada Al olur, mor olur, ama gurbet ameleliği zor olur. Yeniden düşerler yollara, yorganını sıkı sararak sırtlarına. Köyün büyük emek gücü Ankara'nın yolunu tutar. Inşaat amelesi olurlar. Daha fazlasına zaten güçleri yetmez.” (s. 75)

“Kırmızı.” (T).

alaca

“Elinde kürek gecenin karanlık alacalığında üç beş karık bir şeyler suladıktan sonra suyun kesildiğini görüyor.” (s. 128)

“Birkaç rengin karışımından olan renk.” (T).

beyaz

“Birbirine küskün, birbirinden kaçan köylülerin kendilerine göre ağır kederleri olduğu bir günde bir iki aydır maviliğinde kâfirleşen gökyüzünün köye göre batı ufkunda bir beyaz bulut belirdi. Yozgat yönünden, bildikleri Çamlık yönünden, Nohutlu yönünden geliyordu.” (s. 129)

“Bu renkte olan, kara ve siyah karşıtı.” (T).

kara

“Oşukçu dediğiniz Emin Gardaşımın dediği gibi herkesten üstünün üstü grediler mi aldık? Köy yerinde herkesin hali keyfiyeti, saçının akı karası orta yerde, Sen sürünüyorsun da ben mamur köşklerde mi yaşıyoruz?Garip damım sırt verdi, yıkıldı yıkılacak. Hemi de tüm dam toprağıyla üstümüze.” (s. 103)

“Yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü.” (T).

kırmızı

“Arkadaki atlı öndeki atlının gemlerinden tutup birinci atlının inmesine yardım etmiş. Şöyle iriden, esmer yüzlü, ablak suratlı, sol kolunda iki kırmızı şerit, şeritlerin altında birkaç kırmızı şerit bulunan bir uzatmalı çavuş. Tanımış hoca çavuşu. Köylerinin bağlı olduğu nahiyenin jandarma karakolunun komutanı Adil Çavuş. Çavuş hemen imamın yanına gelmiş: Ver hocam mübarek elini öpeyim, demiş.” (s. 48)

“Kanın rengi al al” (T).

mavi

“Gökyüzünün umutsuzluğu sürüp gidiyordu. Mavi inadına dikleşiyordu köylünün başı üzerinde. Dereden ark’a indirilmiş çeyrek değirmenlik suyu birbiri aralarında paylaşamıyorlardı. Bir bostan sahibi köylü: “Bu gece su sırası benim,” diyor, suyu bostanına tutuyor.” (s. 128)

“Yeşil ve mor arasındaki bir renk, bulutsuz gökyüzünün rengi; mai.” (T).

mor

“Kırkikindi yağmurları bir hafta boyu köyün ziyaretçisi oldu. Yağmurun ardından güneş ışığı ve sıcak tüm bir köy dünyasını baharın coşkunluğuna ulaştırdı. Tarlalarına giden köylüler ekinlerini görünce şaşırdılar. Ne alttaki sarı yapraklar kalmış ne de morluktan sarılığa dönmeyi bekleyen yapraklar...” (s. 132)

“Kırmızı ile mavinin karışımından ortaya çıkan renk, menekşe renginin kırmızıya çalanı.” (T).

pembe

“Sarı, pembe uyuşumu bir renk bırakmıştı ufukta. Külâhlar içinde evlerine gelen şekeri güleç yüzlerle geveleyen çocuklar ve kadınlar, önce pembe” (s. 180)

“Kırmızı ve beyazın karışımından ortaya çıkan renk.” (T).

sarı

“Bereketli olsun Gani Ağa! Maşallah iyi de sarı bursacıkmış. Allah iyi, günlerde yedirsin. Bizim evde de ne un kaldı ne bulgur... İki çuval alıp çıktım imamlık hakkı için harmana. İnşallah ilk siftah ve bereket senden olur. Gani şöyle bir yutkunmuş;” (s. 47)

“Yeşil ile turuncu arasındaki bir renk.” (T).

siyah

“Sandık başkanı Hâkkı Bey, atın gemini gere gere karşılarına dikildi. Cüsseli idi, bir doksan kiloluk gözüküyordu. Başındakı siyah fötr şapka ayrı ve ciddi bir büyüklük veriyordu. Üç beş adım ötesindeki kılavuz köylü, giysi şekilsizliğinde mançoya benziyordu.” (s. 16)

“Kara, ak, beyaz karşıtı.” (T).

yeşil

“El bebek olur: yeniden dünya. Kuru dala renk üşüşür. Türlü yeşil, türlü çiçek, türlü arı, türlü böcek yeniden yerlerini alır dünyada. Al olur, mor olur, ama gurbet ameleliği zor olur. Yeniden düşerler yollara, yorganını sıkı sararak sırtlarına. Köyün büyük emek gücü Ankara'nın yolunu tutar. Inşaat amele- si olurlar. Daha fazlasına zaten güçleri yetmez. İnşaatın rutubetli, karanlık, penceresiz, camsız odalarına yorganlarını sererler.” (s. 75)

“Sarı ile mavinin karışımından ortaya çıkan, bitki yapraklarının çoğunda görülen renk.” (T).

2.14.6. Taşıt adları

araba

“Seçmen listesinde 'ablamızla birlik kaydın vat. Heç yoksa seçim günü tek araba tutalım, köye gel. İreyini bizim hatırımıza, köyün menfaati hatırına Demirgirat'a ver. Böylelikle köyüne son gittilik böyük bir hizmet göster bunlar gelip, bunları söyler.” (s. 164)

“Tekerlekli, motorlu veya motorsuz her türlü kara taşıtı.” (T).

kağnı (s. 50, 51, 59, …)

“Yine ardı arası kesilmeyen bir köy irezilliği. Yine ana yola bir saat mesafeli yolumuz kağnı yol “Suyumuz selimiz Allah'a emanet. Camiye bir minare yapmaya başladılar, üç beş metredeki alt göbeği yapmadan bırakıp gittiler. Mektep muallimsiz, Sürekçi yine başımızın belâsı. Tecil edilen borçlarımız icracının haciz dosyasında. Tüm bir köyün it dirliği sürüp gider. Herkes kendi sevdasında. Mebus seçtiğimiz âleme rahmet değil ya! “Yapacağız, edeceğiz..” deyip yüz kanaldan nutuk çekip geçip giderler Engürü’ye, sonra ararsan bul! Senin derdini, şekvanı kıçlarına silmezler. Gevezelikleri ireyimi alıncaya kadar.” (s. 149)

“İki veya dört tekerlekli, dingili tekerleklerle birlikte dönen öküz arabası.” (T).

kamyon

“Bir kamyon, bir otobüs sesi bir başka olurdu Onuda köylüler ancak Sivas'a giden yola geldikleri zaman görürler ve duyarlardı. Ses cip sesiydi.” (s. 76)

“Motorlu büyük yük taşıtı.” (T).

motor

“Cipin motoru homurdandı. Sandık Başkanı cibiciklerle uğurlandı. Beş on dakika ölçüsünde heyecanla şehre. gelen Namık Bey, Seçim Kurulu'ndan önce DP İl Merkezine koştu. Kendi içinde konuşuyordu:” (s. 170)

“Herhangi bir enerjiyi mekanik enerjiye dönüştüren düzenek.” (T).

2.14.7. Vücut ve organ adları

ağız (11,14, 33, 44…)

“Köy, şaşkınlığında bir hafta, on günü tüketti. Şekerintadı ağız lezzetinde unutuldu. Herkes kendi davasına döndü. Üç karık bostanları ile mutlu olmaya çalıştılar. Bir de, çoğu kez kadınlar karşı yamaçlardaki ahlat ağaçlarının kuruyan dallarını toplayarak kışa yalandan bir sırt vermek telâşına düştüler. Ne gelen oluyordu ne giden köyde. Köylülerin birbirine selâmları soğuklaştı. Herkes bencilliğinin telâşı içinde ürkek, şüpheli ve yorgun günleri birbirine aktarıyordu. Aslını sorarsanız camiye de pek iltifatları yoktu İmamın arkasında iki üç cemaat ya vardı, ya yoktu. Sünni köyüydü bu.” (s. 46)

“Yüzde avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ.” (T).

ayak (11, 25, 62, 88, …)

“Bir yağmur yağmaya görsün, ayaklarımız bileğimize kadar çamurlara batar, inciğimizi söker, çamur soğukkuyu lastik ayakkabılarımızı ayağımızdan alır... Arabamız, atımız yok emme şehre inmek istesek çamur öküzleri yutar. Sayım ireisim önce yol! Köy, şose, arası bir buçuk kilometre. Olmayacak, yapılmayacak bir dava değil ki... Sana Allah'ın doğrusunu söyleyim: Partimize doksan dokuz oyu köyümüzün davalarını halletmeniz için verdik. Siz de geldiniz, teşekkür ettiniz, vaadde bulundunuz. Önce yol efendim...Karayollarına bit emir buyursanız iki günlük iş.” (s. 61)

“Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü.” (T).

baş

“Gomşular dedi. Şu Demırgıratlık nerden çıktı bilemem. Köy ehalisi içinde bir bilen varsa ortaya Çıksın 50’ de gelip gittiler, İreylerimizi Ali'ye verdik, Veli'ye verdik… Demirgiırat melmeketi, hökümeti teslim aldı_ El elde, baş başta.... Demirgırat kaza ireyisiyle görüştüm! Aha ocak ireisi de burda! Birlik gittik: Gurban olduğumuz ireis, şehre iki saatlik yolda ne yolumuz var, ne belimiz; çeşmemiz.var, ne pınarımız. Nerde ise derenin suyunu içiyor köy cümlesiyle Işığımız yok, radyomuz yok. Gaz yağı lambasının esiriyiz, kuluyuz. Arada haber gelir köye: Denişmen köyüne böyük böyük adamlar gelmiş: “Sizin yolunuzu yapacağız, suyunuzu getireceğiz.” (s. 13)

“İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız, vb. Organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm; kafa, kelle, ser.” (T).

bel

“Yol yapiyormuş, bel yapıyormuş.” (s. 24)

“İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm.” (T).

beyin

“Bu siyasetçilerin milletvekilinden ocak başkanına kadar, hele seçim zamanı gelince hepsi yalanın kösteğine basarlar. Herkes avanaklaşır. Ne yaptığını, ne yapacağını bilmeyen bir beyin sarhoşluğununa düşerler. Orta yerde demokrasinin “d” sini bilen hiç kimse kimse yoktur.” (s. 69)

“Kafatasının içinde beyin zarları ile örtülü, iki yarım küre biçiminde sinir kütlesinden oluşan, duyum ve bilinç merkezlerinin bulunduğu organ.” (T).

boğaz

“Köylü boğazımıza sarıldı: “Gidin”, dediler bize, “Sizin panga borçlarını kapatacağınızı söylediğiniz yere, Bu icracıyı köyümüze nasıl tebelleş ettiğinizi sorun. Siz mi haklısınız, icracı mı haklı? Başka bir kelâmımız yok bizim.” İl Başkanı eveledi geveledi: Aslan gardaşlarım, sevgili, vefalı hemşehrilerim... Sizin gösterdiğiniz âli-cenaplık ve demokrasiye ve de Demirkırat partiye böyük alâkanız şayan-ı takdirdir.”

“Boynun bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar; ümük, kursak.” (T).

boyun

“Siz girip içeri sahtekârlığınızın boyunu yatıp kalkmakla düzeltin. Ben, bir kişi de olmasa, zabit kâtibiyim, burada meseleyi vukuat defterine yazarım. Ben giderim, bir ay, iki ay sonra yine icracı gelip kapılarınız vurur. Hiç kimse devlet borcundan yakasını yan çizip kurtaramaz.” (s. 77)

“Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi.” (T).

burun

“İl Başkanı bu mutlu tabloyu çizerken orada bulunan birkaç İl İdare Heyeti üyesi başları, burunları' önünde, kaşları yarı çatık dinliyorlardı bu nutku. Hiçbirinin sesi çıkmadı. İçlerinden de İl Başkanına küfür savuruyorlar: “ Bu sahtekârlığınla Genel Merkez seni aday gösterir.” di-

yorlardı.” (s. 152)

“Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı; koku alma organı.”

ciğer

“kimi kaza başkanını canciğer dostu, kimi mepusların arkadaşı, oşukçusu, kuşkaldıranı hepsi tamam... Köyü beşiğe koymuşlar sallandırıp dururlar. Bunlara, hiçbirinize benim söyleyeceğim laf kalmadı. Aranızda birbirini seven bir insana da rastlamadım. Şeytanın çamurunda birbirinizi idare edip gidiyorsunuz.” (s. 117)

“Akciğerlerle, karaciğerlerin ortak adı.” (T).

çene

“Yaklarından ağız ve çene boşluğuna akmaya başladı. Diğer masalardan birkaç kişi ayaklanıp Hakkı Bey’in masasına geldi. Biri öptü, biri koluna girip Kalk Hakkıcığım, sen bizim kardaşımızsın.” (s. 33)

“Canlılarda baş bölümünde yer alan, kemik veya kıkırdak ile desteklenen altlı üstlü dişleri taşıyan ve ağzın kapanıp, açılmasını sağlayan kasları üzerinde bulunduran iki parçaya verilen ad.” (T).

damar

“Ben ta dedemden duyardım: “Aman evlâtlarım elinizi kesin, ama bu ahlatlıktan bir dal bile kesmeyin” derdi. Hepimiz bu akıl ve vasiyet içinde bu günlere geldik. Ahlat ormanı köyümüzün can damarı; şah damarı... Köyümüz bugun ayaktaysa onun sayesindedir. Otuyla çöpüyle, 'kuruyup düşen dallarıyla bizim yokluğumuzu varlıkla kucaklaştırır. Bundan bir iki sene evvel Erdoğan Bey diye mohterem bir Ziraat müdürü vardı, Koyümüze geldi, ormanı dolaştı. Sonra bana dedi ki: Muhtar bana bak, sizin köyünüzde büyük bit maden var. Onu değerlendirelim.”(s. 62)

“Canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvıların dolaştığı kanal.” (T).

deri

“Siz hükümetten buğday, arpa vs., vs. gredilerine başvurup türlü isimlerle devletten para, bugday alıp borçlanmadınız mı? Size bir çift sürek öküzü veren sürekçi derinizi soymuyor mu?” Şimdi ve bana göre icracı memurumuzun dosyalarında türlü borçların defteri var. O ara sürek öküzlerinin de defteri... Çıkın çıkabilirseniz işin içinden. İcracı Bey'e irica ediyorum herkesten önce benim defterimi dosyamı açıp şamarı yüzüme vursun.” (s. 79)

“İnsan ve hayvan vücudunu kaplayan, tüy, kıl veya pulla kaplı tabaka.” (T).

dil

“Her gün olduğu gibi bugun de koy, er saatte ayaktaydı…Oldum olası yatsı ezanı okunurken, köy çoğunluğu kendilerini uyku bırakırlardı.” (s. 27)

“Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ; tat alma organı.” (T).

diş (s. 13, 71)

“Hakkı Bey, tutanak kâğıdını önüne aldı ve kendine birer birer sunulan zarflardaki oy pusulalarına baktı: DE DP, DP. Doksan dokuz oyun hepsi DP idi. Masa gözleminde, parti temsilcilerinin huzurunda, dişlerini gıcırdattığını kimseye göstermeden tutanağa imzasını attı. Kalemini, defterini, dosyayı toparladı.” (s. 29)

“Çene kemiklerinin üstüne dizili ısırıp koparmaya, ve çiğnemeye yarayan sert, veya organlardan her biri.” (T).

diz

“Adam Halkçıymış, hem de Nuh deyip peygamber demeyen cinsinden Bir irey pusulasıyla işinizi tümünden boklar. Siz ona bakın, benden şimdilik tamam. Gelecek seçime de “kim öle, kım kala...O aralık kıyı köşede diz çöküp oturan ve yola bakan Oşukçu İbiş'in sesi duyuldu: Geliyorlar, geliyorlar! Topluluk birden toparlandı ayaklandılar bakışlarını yola çevirdiler. Muhtar - Geliyor! dedi, sandık başkanı.” (s. 16)

“Kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer.” (T).

el

“Elleri söğüt çubuklu köy kadınlarının yürek leri bu ilk ışığın sarhoşluğuna uğrar, umutlanırlar birden. “Ohaa!” diye yumuşaktan önlerindeki hayvanlara yalandan vurur, köyün sığırına katmanın rahatlığı içinde acele evlerine dönerler. Ocakta ilk alevi tutuşturmak için, uyuyan kocalarını dürterler:” (s. 27)

“Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü; dest, pençe.” (T).

göğüs (s. 11, 18)

“Serçeler kaçacak yer aradılar. Kanatlarını bin kez vurdular göğüslerine.” (s. 130)

“Vücudun boyunla karın arasında bulunan ve kalp akciğer vb. Organları içine alan bölümü; bağır, sine.” (T).

göz

“Bir derdiniz davanız olursa, vilâyete gelince hemen beni bulun. Allah'a şükür, sözümüz her bir tarafta geçer. Evvel Allah her bir işinizi kaşla göz arası kül ufak ederim. On beş yirmi- köylü, Hakkı Bey'i avuçlarını patlatırca- sına alkışladı. Hakkı Bey muhtar odasına uğurlanırken; alkışlamadan kolları yorulmuş dört beş koylu kendi aralarında: konuşmaya başladı. Biri:” (s. 17)

“Görme organı; basar, ayn, çeşm, dide.” (T).

kanat

“Bir köşeye çekildi hıçkırıklarla ağlıyordu. Arılar hiç bir şeyden habersiz, tekleme kovanlardan çıkıyor; çoklama topladıkları, ayaklarına, kanatlarına, kaşlarına, gövdelerine yığdıkları çiçek tozlarını ‘polenleri' yuvalarına taşıyorlardı.” (s. 125)

“Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ.” (T).

karın

“Yalan sözdü bu Arpa ekmeği bal baklava oluyordu aç karınlara…” (s. 123)

“Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ.” (T).

kaş

“İl Başkanı bu mutlu tabloyu çizerken orada bulunan birkaç İl İdare Heyeti üyesi başları, burunları' önünde, kaşları yarı çatık dinliyorlardı bu nutku. Hiçbirinin sesi çıkmadı. İçlerinden de İl Başkanına küfür savuruyorlar: Bu sahtekârlığınla Genel Merkez seni aday gösterir. diyorlardı.” (s. 152)

“Gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar.” (T).

kelle

“O ireyi Demirgirat vererek bitli, kellemizi kaşıtacağız Bu işten sapış dönüş yok Muhtar: Gomşular' dedi. Azız misafirimiz epeyi bir yoldan geldi, yorgundur. Köyde iki üç at vardı, Rahvan bir at aradık, yokmuş. Cümlesi eşkin talimi ile yetişmiş.” (s. 18)

“Koyun, kuzu ve keçinin pişirilmiş başı.” (T).

kemik

“Öküze çok saman ver ineğin rızkından alsan, inek de sana iki avuç süt verir ya “vermez İneği-beslesen öküz bahara bir deri bir kemik kalır.” (s. 83)

“İnsanın ve omurgalı hayvanların çatısını oluşturan türlü biçimindeki sert organların genel adı.” (T).

kıç

“Hadi gidelim harman yerine. Bu köylü milletine çoğu kez: Aman Hocanın hakkını vaktiyle verin dedim, hiçbiri lafıma kıçını silmedi. Ben ne yapayım? Bir yanda ben, bir yanda kırk elli haksız takımı... Köy yerinde susmakla, siyasetle zar zor işin içinden sıyrılırsın, Yoksa her biri bir zulüm makinesi kesilir; dirliğini de bozarlar, düzenini de...” (s. 50)

“Kuyruk sokumu bölgesi.; dip, kaba et, kaba but, …” (T).

kol

“Sol kolunda iki kırmızı şerit, şeritlerin altında birkaç kırmızı şerit bulunan bir uzatmalı çavuş. Tanımış hoca çavuşu. Köylerinin bağlı olduğu nahiyenin jandarma karakolunun komutanı Adil Çavuş. Çavuş hemen imamın yanına gelmiş: Ver hocam mübarek elini öpeyim, demiş. Öpmüş elini, bitişiğine bağdaş kurmuş. Hal hatır sormuşlar karşılıklı. Çavuş: Hocam, demiş, geçim dirliği nasıl? Köyden, köylüde memnun musun?” (s. 48)

“İnsan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm.; dal.” (TA).

kulak

“Harman yerine varınca çavuş; doru, güçlü atının üstüne atladı. Arkada muhtar ve er, birinci harmana geldiler. Köyden çıkan birkaç kağnının gıcırtıları kulaklarını yalıyordu. Çavuş kamçısını da eline aldı, koluyla bir kamçı gösterisi yaptı.” (s. 51)

“Başın her iki yanında bulunan işitme organı.” (T).

omuz

“Sola dönecek, orada, sol omuzunuzda günahlarımızı yazan melaike varmış.” (s. 72)

“Boynu iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm; çiğin, dal.” (T).

saç

“Devlet de guruş değil, bizi adam yerine koyup liralarını veriyor. Biz de ondan sonra üstüne oturuyoruz borcumuzun, Aslında bizim ne dinimiz var, ne imanımız... Biz zulum tarlasıyız. Öküz düven, saç saman.: Onun rezaleti içinde toz duman gelip gidiyoruz. Borçlarınızı tecil, techil ettiririz, bağışla tırız diyenlere alışık olmayan ellerimizle cibicik çaldık.” (s. 78)

“Baş derisini kaplayan kıllar.” (T).

sırt

“İlk akşam yavaş yavaş köyün serinliğine iniyordu. İkindi namazını kılmış üç beş kişi caminin güneş tutan yönüne sırtlarını dayayıp çömeldiler: Avara köylünün toplantı yeri, meşveret yeriydi cami duvarları. Üşüdükleri gün; güneş tutan bölümüne çömelirler, sıcak günlerde de gölge duvarı yeğlerlerdi. Ne konuşulur, kendileri de bilmezlerdi.” (s. 12)

“Omurgalı veya omurgasız hayvanlarda boyundan kuyruk sokumuna kadar uzanan üst bölüm.” (T).

tırnak

“Köylü milleti gele gide taban kuvvetinin ağırlığı ile toprağı pekiştirmiş, eşeklerin tırnakları da buna yardımcı olmuş, bir kağnılık yol açılmış köye. Bir yağmur yağmaya görsün, ayaklarımız bileğimize kadar çamurlara batar, inciğimizi söker, çamur soğukkuyu lastik ayakkabılarımızı ayağımızdan alır...” (s. 61)

“İnsanda ve birçok omurgalı hayvanda parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsuz tabaka.” (T).

yüz

“Sarı, pembe uyuşumu bir renk bırakmıştı ufukta. Külâhlar içinde evlerine gelen şekeri güleç yüzlerle geveleyen çocuklar ve kadınlar, önce pembe, yeşil iz bırakıp.” (s. 180)

“Başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölümdeniz, duluk, didar, sima, çehre, surat, sürat, vecih, faça, bet.” (T).

2.14.8. Yiyecek adları

bal

“Süre süre devrisi sabah da geldi. Sandık Başkanını yağa bala gömdüler. Sonra Muhtar: Sayın başkan, hafif hafif aşağı evlerden bu yana köylünün ehval-i keyfiyetini kolaçan edelim. İmanları zayıf olanları para pul her ne var ise, ceplerine koyup yeminlerini tazelettirelim.” (s. 165)

“Bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları bal özünden yapıp kovanlarındaki petek gözlerine doldurdukları, rengi beyazdan esmere kadar değişen tatlı, koyu, sıvı madde.” (T).

ekmek

“Çok yıl ekmekten başka yiyeceği olmayan köylü takımı, ekime ayırdığı zahrayı bir köşesinden ufaltıyor; sonra bakıyor, sürdüğü iki üç tarlaya yetmez. Devletimize baş vuruyor. Devlet pangayı gösteriyor.” (s. 60)

“Tahıl unundan yapılmış hamurun fırından, sacda, veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek, nan, nanıaziz.” (T).

et

“-Halis Efendi' den bir çift sürek öküzü aldın mi?

- Aldım.
- Borcunu ödedin mi
- İki üç taksidini ödedim zar, zor
- Sonrası?
- Ödeme gücüm bitti.
- Nerde öküzler?

Biri geberip gitti. Hepsi şahit Para puI almadan etini bütün köye dağıttım, Öbür öküze gelince eşi de yoktu. Onu da şeherde kasaplık ettim.” (s. 80)

“Et: İnsanlarda, hayvanlarda deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka.” (T).

kaymak

“Bal kaymak gibi yumuşar. Sonra: Ne yapayım? der.” (s. 109)

“Sütün ve yoğurdun yüzünde zar durumunda ince bir tabaka biçiminde toplanan, açık sarı renkli, koyu yağlı katman.” (T).

kebap

“İl Başkanı, Zağcıoğullulara bir öğle kebabı sundu. Güle şakıya ayrıldılar.” (s. 155)

“Doğrudan doğruya ateşte veya kap içinde susuz olarak pişirilmiş et.” (T).

pekmez

“Hepimize cennetten bal, pekmez sunar; köşk ne bilmeyiz.” (s. 149)

“Genellikle üzüm, dut vb. Meyvelerin kaynatılarak koyulaştırılmış biçimi.” (T).

simit

“Herkes bir laf arıyordu. Hele laf şehirden gelirse gevrek simit oluyordu.” (s. 101)

“Halka biçiminde genelikle üzerine susam serpiştirilmiş çörek.” (T).

şeker

“Hem ağzımız bir bayram şekeri tattı, hem de bizi-adam yerine koydukları için şerefimiz, şanımız arttı. İşin peşini bırakmayalım. Önce banka borçları... Muhtar, Ocak Başkanı, Oşukçu, Kuşkaldıran birlikte gitsin şehere. Mebuslar gittiyse, koskoca İl Başkanı var. Zaten, İl Başkanı köyümüze o şekerleri getirtti. Arzıhal ederiz ona. O da bizimilen banka müdürüne gidip, borçlarımızı iki üç devre öbür tarafa aktarır.” (s. 44)

“Şeker kamışı, şeker pancarı, patates, havuç, mısır, buğday, vb. Bitkilerin sap ve köklerinin öz suyundan veya nişastasından çıkarılan, bileşiminde karbon, oksijen, hidrojen bulunan, beyaz suda eriyen, maylanabilen ve çoğu tatlı olan maddelerin genel adı.” (T).

3. SONUÇ

Türk edebiyatında Cumhuriyet Dönemi yazarlarının arasında önemli bir isim olan Abbas Sayar'ın, "El Eli Yur, El de Yüzü" adlı romanının incelenmesi üzerine yapılan çalışmayla yazarın Türkçeyi kullanımındaki özgünlüğü, yerel ağız özelliği gösteren sözcüklere hâkimiyeti ve söz varlığına katkısı ele alınmıştır. Romanda kelime ve cümleler üzerinde yapılan çalışmayla: Yabancı Sözcükler, Deyimler, Atasözleri, İkilemeler, Argo İfadeler, İlişki Sözler, Terimler, Ağız Söyleyişleri, Dinî Kelimeler, Lakaplar ve Ünvanlar, Ülke ve Şehir İsimleri, Birleşik Fiiller, İsimler, başlıkları altında sınıflandırılarak söz varlığı ortaya konulmuştur. Söz konusu eser üzerinden yapılan bu incelemenin mevcut çalışmalara katkı sunması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular, Abbas Sayar'ın sadece bir öykü yazarı değil aynı zamanda halk dilinin, yerel söyleyişlerin ve kültürel değerlerin taşıyıcısı olduğunu göstermektedir. Çalışmanın sonunda ulaşılan veriler, aşağıda grafik olarak verilmiştir.

Toplumun yaşamına, dünya görüşüne, gelenek ve göreneklerine ışık tutan, en az iki sözcükten oluşan deyimler, Abbas Sayar'ın "El Eli Yur, El de Yüzü" romanının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. "El Eli Yur, El de Yüzü" romanında 101 deyim tespit edilmiştir. Günümüzde bu deyimlerden birçoğu yazı dilinde ve konuşma dilinde yaygın biçimde kullanılmaktadır. Eser ikilemeler konusunda da zengin bir malzeme içerir. "El Eli Yur, El de Yüzü", romanında söz varlığının dikkate değer bir bölümünü ikilemeler oluşturmaktadır. Romanda 144, ikilemenin kullanıldığı saptanmıştır.Aynı kavram alanına giren sözcüklerle kurulan ikilemeler 3, aynı sözcüklerin tekrarı ile kurulan ikilemeler 61; biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerin bir araya gelmesiyle kurulan ikilemeler 4, yakın anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeler 10, her ikiside anlamsız kelimelerle kurulan ikilemeler 1, zıt anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeler 4, yansıma kökenli kurulan ikilemeler 1, yalın durumdaki aynı adlarla kurulan ikilemeler 7, yalın durumdaki ayrı adlarla kurulan ikilemeler 11, bulunma hâl ekiyle kurulan ikilemeler 1, çıkma hâl ekiyle kurulan ikilemeler 1, İsim+ belirtme + isim + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler 1,isim + çıkma + isim + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler 1, hâl + yönelme hâl ekiyle kurulan ikilemeler 5, her ikisi de yönelme hâl eki

ile kurulan ikilemeler 1, her ikisi de belirtme hâl eki almış ikilemeler 2, Yapım ekiyle kurulan ikilemeler 5, İyelik eki + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler 1, çokluk ekiyle kurulan ikilemeler 1, hece ilavesiyle kurulan ikilemele 4, sayı yoluyla kurulan ikilemeler 16, ünlem yoluyla kurulan ikilemeler 3, olarak tespit edilmiştir. Eserde ikilemelerin varlıkların ve eylemlerin anlatımında, betimlenmesinde işlevsel bir biçimde kullanıldığı, anlatıma canlılık ve ahenk katmada önemli bir unsur olduğu söylenebilir.

"El Eli Yur, El de Yüzü" romanı kalıp ifadeler bakımından da zengindir. İletişimin bir parçası olan, belli durumlarda söylenen kalıp sözler daha çok konuşma esnasında kullanılmıştır. Romanda 97 kalıp söz tespit edilmiştir. Abbas Sayar, Allah inancını, duayı, şükrü, karakterler arasındaki diyaloglarda kullanılan kalıp sözlere yerleştirerek okuyucusuna benimsetmeye çalışmıştır. Allah korusun, Allah bağışlasın, Allah büyük, şükür olsun, inşallah kalıp sözlerinde de görüldüğü üzere "El Eli Yur, El de Yüzü" romanında saptanan kalıp sözlerin çoğunluğunda İslam kültürünün izleri görülmektedir. "El Eli Yur, El de Yüzü" adlı romanda tespit edilen kalıp sözler 25 başlık altında incelenmiştir. Af ve özür bildiren kalıp sözler 3; alay, ironi, küçümse ve hafife alma bildiren kalıp sözler 1; beddua bildiren kalıp sözler 2; dua içeren kalıp sözler 9; dinî inanç bildiren kalıp sözler 9, diğer kalıp sözler 5; emir bildiren kalıp sözler 3, iyi dilek, hayır bildiren kalıp sözler 2; kabul etme / onaylama bildiren kalıp sözler 8; nazar bildiren kalıp Sözler 1; öfke, kızgınlık ve küfür bildiren kalıp sözler 3; övgü, tebrik bildiren kalıp sözler 7; reddetme / onaylamama bildiren kalıp sözler 3; rica, çaresizlik, yalvarma ve yakarma bildiren kalıp sözler 6; selamlama ve karşılama bildiren kalıp sözler 6; seslenme ve hitap bildiren kalıp sözler 6; şaşkınlık, hayret bildiren kalıp sözler 1; tespit ve saptama bildiren kalıp sözler 3; teşekkür, minnet ve şükür bildiren kalıp sözler 3; uyarma, dikkat çekme veya yönlendirme bildiren kalıp sözler 1; umut bildiren kalıp sözler 1; ünlem bildiren kalıp sözler 6; vedalaşma ve uğurlama bildiren kalıp sözler 3; yüceltme bildiren kalıp sözler 3; yetinme bildiren kalıp sözler 2, kullanılmıştır.

Çalışmada ağız kullanımına ait 19 sözcük tespit edilmiştir. "El Eli Yur, El de Yüzü" adlı romanda ağızlarda yaşayan sözcükleri sık ve işlek biçimde kullanarak dile canlılık katan yazar, bu tür sözcükleri kullanarak dili ön plana çıkarmıştır.

"El Eli Yur, El de Yüzü" adlı romanda; 2615 yabancı kökenli sözcük, 101 deyim, 13 atasözü, 97 kalıp söz, 45 birleşik fiil, 154 terim, 183 özel ad ve cins ad, 38 argo sözcük, 38 dinî kelime, 144 İkileme, 19 ağız söyleyişleri, 47 unvan ve lakap, 11 ülke ve şehir isimleri, olmak üzere toplamda 3,505 farklı söz varlığı unsuru tespit edilmiştir. Sayısal

verilerle desteklenen bu çalışma, hem Abbas Sayar'ın kelimeleri kullanmadaki zenginliğini gözler önüne sermiş hem de dilsel tercihlerini somut biçimde göstermiştir.

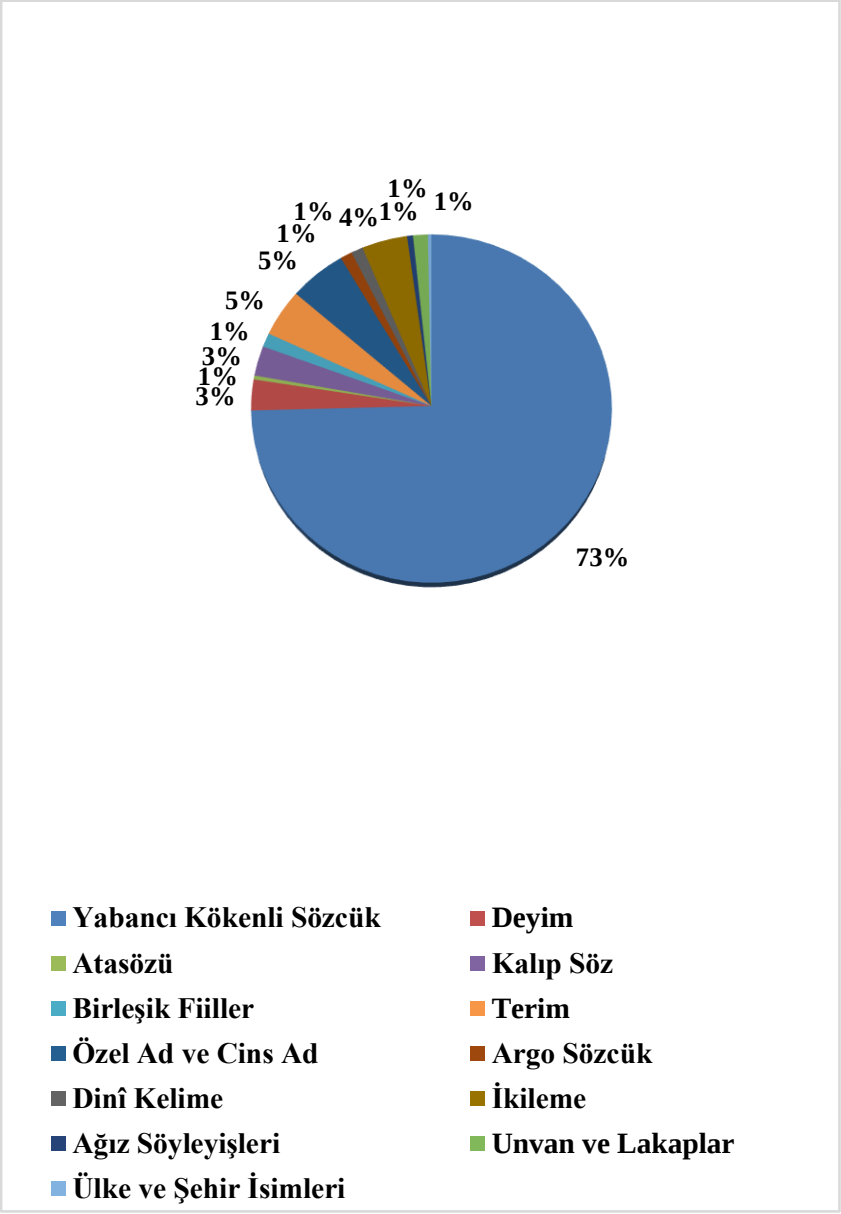

Şekil 3.1. Söz varlığı unsurları 1

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2001). "*Türkçenin Gücü.*" Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (2001). "*Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını.*" Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (2015). "*Her Yönüyle Dil (Ana çizgileriyle dilbilim).*" Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, D. (2021). "*Türkçenin Söz varlığı* ", 3. Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksoy, Ö. A. (2009). "*Bölge ağızlarında Atasözleri ve Deyimler 1-2*.", Ankara: TDKY.

Aksoy, Ö. A. (2021). "*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü- Deyimler Sözlüğü 2*.", 1. Basım İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (1984). "*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-Atasözleri Sözlüğü* 1.", 4. Baskı. İstanbul: TDKY.

Aktunç, H. (1998). "*Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*" Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.

Akyalçın, N. (2012). "*Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz*.", 1. Baskı. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.

Akyalçın, N. (2024). "*Türkçe İkilemeler Sözlüğü*", 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.

Atabek E. "*Abbas Sayar'la Söyleşi*", Bozok, nr. 12353- 12356, 6-9 Temmuz 1988, s. 1.

Banguoğlu, T. (2011). "*Türkçenin Grameri*", 9. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bayraktar, S. (2022). "*Kalıp Sözler*", 1. Baskı, Ankara: TDKY.

Çotuksöken, Y. (1994). "*Deyimlerimiz*.", 2. Baskı. İstanbul: Özgül Yayınları.

Deny, J. (1941). "*Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*", Terc: Ali U. Elöve, İstanbul.

Develi, H. (2006). "*Dil Doktoru.* ", İstanbul: 3F Yayınevi.

Devellioğlu, F. (1980). "*Türk Argosu*." Ankara: Aydın Kitabevi Yayınevi.

Dilçin, C. (2013). "*Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*", 10. Baskı. Ankara: TDKY.

Dilçin, C. (2014). "Adlar Sözlüğü.", 1. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Emre, A.C. (1946). "*Türk Dilbilgisi*", Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erdoğan. M. (2015). "*Fıkıh ve Hukuk Terimleri*", 5. Baskı. İstanbul, Ensar Neşriyat.

Eren, H. (1999).“*Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü.*”, Bizim Büro Basım Evi.

Gencan, T. N. (2007).“*Dilbilgisi*”*, İstanbul:* Tekağaç Eylül Kitap ve Yayınevi.

Gökdayı, H. (2020). “*Türkçede Kalıp Sözler*”, 3. Baskı. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Hatiboğlu, V. (1981). “*Türk Dilinde İkileme*.”, 2. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hengirmen, M. (2009). “*Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü.*”, 3. Baskı. Ankara: Engin Yayınevi.

Ihsan, I. *(2006.)* “*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*,”, C. 8, Elvan Yayınları, Ankara 2006.

Karaağaç, G. (2009). “*Türkçenin Söz Dizimi*”. İstanbul.

Karabulut, R. (2011).“*Abbas Sayar: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma.*”, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi: Kırıkkale.

Karahan, L. (2013). “*Türkçede Söz Dizimi.* ”, 19. Baskı. Ankara.Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (1992). “*Gramer Terimleri Sözlüğü.*” (1. Basım). Ankara: TDK Yayınevi.

Macit, M. Soldan, U. (2011). “*Edebiyat Bilgi ve Teorileri*”, 5. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları.

Özön, M. N. “*Osmanlıca Türkçe Sözlük*”, (1997) 8. Baskı. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Pala, İ. (2012). “*Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*”, 22. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları.

Püsküllüoğlu, A. (2012). “*Türkçenin Argo Sözlüğü*”, 4. Baskı. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Püsküllüoğlu, A. (2013.) “*Çağdaş Türkçe Sözlük*”, 2. Baskı. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Sadettin, Ö. Erten, Münir. (2011). “*Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*”, 1. Baskı. Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın-Dağıtım.

Sezgin, B. (2013). “*Yeni Argo Sözlüğü*.” İstanbul: Cinius Yayınları.

Toklu, O. (2011). “*Dilbilime Giriş*”, 4 Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları. Türk Dil Kurumu. (1948).

TRT Roman Yarışmasında Yılkı Atı Başarı Ödülü Kazandı”, Bozok, Nr. 5205.1971.

Tuğluk, M. E. (2012). “*Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Yapısal Özellikleri.*” [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.

Tuğluk, M. E. (2013). “Atasözlerini İçine Alan Kullanım Kalıpları. International Journal of Social Science,” *6/2, 1851-1874.http://Dx.Doi.Org/10.9761/Jasss_652*

Tuğluk, M. E. (2021). “Kerbnâme’de Geçen İkilemeler Üzerine.” Dicle *Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Halil ÇEÇEN’e Armağan*, 113-137.*

Tuğluk M. E. ve Arcan, S. (2024). “Diyarbakır Ili Merkez Ilçeleri Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları Üzerine Bir Değerlendirme.” Sosyal ve Kültürel *Araştırmalar Dergisi, 10(21), 240-259. https://Doi.Org/10.25306/Skad.1596542*

Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkçe Sözlük, 10. Baskı. Ankara: TDK Yayınları. (2011). 11. Baskı

Vardar, B. (1980). “*Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*.”, 1. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zülfikar, H. (1980). “*Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*” 1. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Zülfikar, H. (2015). “*Söz Varlığı, Yazım ve Anlatım Açısından Türkçedeki Gelişmeler.*” 1. Baskı Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.